TEKİN SONMEZ

yeryüzü gurbeti

İSVEÇ - F. ALMANYA - TÜRKİYE

(öyküler, yol yazıları)

TEKİN SÖNMEZ

YERYÜZÜ GURBETİ

Kapak düzeni :
SAİT MADEN
Arka Kapak Fotoğrafı :
GÜRHAN UÇKAN

Dizgi, baskı : Onur Basımevi
Selvilimescit S. Güzeller İşhanı 6
Cağaloğlu - İstanbul
İlk Baskı : Mayıs 1981

TEKİN
SÖNMEZ

YERYÜZÜ GURBETİ

(İSVEÇ, F. ALMANYA, TÜRKİYE)

YANSIMA

Tekin Sönmez'in Kitapları

Deneme/Makale

Morgun Önünde Üç Kadın

Öykü/Yol Yazıları

Yeryüzü Gurbeti

Çocuk

Sevgi'nin Düş Masalı
Masal Gerçek İçinde
Bizim Hoca Nasreddin
Keloğlan Bir Destan

Şiir

Günün Apansız Açıklanması
Boşuna Değil Yaşamak
Şafağın Demircisi
Ağıt Yok
Şili'nin ve Jara'nın Destanı
Yeryüzü Sevdiğim
Ferhat'ım Şirin'imi...
(Kanatsız Kuş, toplamıyla)

YERYÜZÜ GURBETİ'NİN İLK BASIMI ÜZERİNE

Yazın türlerinin sınırları kimi yerde zorlanıyor. Örneğin *makale* ile fıkranın, fıkra ile *deneme* türünün nerede başlayıp nerede durduğunu kesin ve *tek renkle* tanımlamak olası değil. Gereksiz de üstelik.

Bunun gibi, *gezi notları* tanımı da bu kitapdaki toplamı açıklamaya yetmeyecek.

Bu nedenle, *Yol Yazıları* tanımını uygun görürken bir ek daha düşmeyi zorunlu buluyorum. Çünkü, yol yazıları salt düşüncel yaklaşımları, yorumları içerebileceği gibi, ya da tam tersi salt izlenimler yüklemini çağrıştırıyor, bence. Oysa burada *öyküyü* de kapsayan anlatım özellikleri ve düşlemle, *yaşamsal doku* iç içe olsun istedim.

En önemlisi de, anlatılan şeyleri-gerçekleri değişik boyutlarıyla *iletme,* duyumsatma kaygısı olsa gerek. Yer yer *sanatsal betimleme* ögeleri ve *şiir* türünün de *"peşrevsiz"*el yordamıyla, *öykülemeyi,* bu nedenle, bu kitapda kendime daha yakın buldum.*Yeryüzü Gurbeti* genel adı altında topladığım yazılara, bu bağlamla,*Öykülerle Yol Yazıları,* tanımını uygun görüyorum.

İlk bölümdeki *İsveç* üzerine izlenimler olsun, ikinci bölümdeki *F. Almanya* açısından bilgilenimler olsun, giderek üçüncü bölümdeki *tarihsel bir kesit saptaması Türkiye* ve *Sarıkamışı 77* olsun; vurgulanan can alıcı nokta, *Anadolu* insanının bitip tükenmeyen *gurbetçilik* olgusudur. Bu yaklaşımla, kitapta sıralanan tüm bölümler birbirleriyle bir *içbütünlük* sarmalında görüleceklerdir.

Öte yandan, yüzlerce yıl hem bireyin duygulanım sınırlarını hem de toplumsal değişim sınırlarını örgüleyen, bir anlamda kurgu yapıtlara taş çıkartırcasına inanılmaz depremler içeren *Anadolu insanının gurbeti,* gurbetçiliği geçerli bugün de. Kendi yurdunda gurbetçi, kendi köyünde, kentinde ve hattâ mahallesinde *gurbetçi bir toplum,* son yetmişli yılları yaşadı durdu.

Bu açıdan bakıldığında, İsveç ve F. Almanya başlıklarıyla yansıtılan ülke sınırları dışındaki yeryüzü gurbetçiliği: Türkiye ve Sarıkamış 77 bölümündeki gurbetçilikle *çakışıyor.* Köyünü, kentini, mahallesini ve evini, ocağını; *ekonomik nedenlerle* ya da salt siyasal görüşlerinden ötürü terkeden insanın dramı, Yemenlere, Fizanlara gönderilen insanların dramıyla içbütünlük içinde. Tek ayırtı var burada, zaman kesiti...

Büyük bir depreme dönüşen gurbetlik yüklü duyarlığını, bu nedenle Anadolu insanı beyin kıvrımlarında bir tarihsel *kalıt* olarak *altmışlı* yıllara getiriyor ve *tanımsız bir gerçeklik* olarak da hem dışarıda hem de içeride *yetmişli* yıllar boyunca yaşıyor.

Kitap, bu anlamda bütünlük taşıyor, denilebilir. Burada bir çıkma yapılmalı.

Yüzlerce yıl *erkeğini* Yemenlere... Fizanlara... Trablusgarplara.. Kafkas cephelerine; arkasından bir bakraç su bocasıyla *dönüşsüz uğurlayan kadın,* yirminci yüzyılın sonlarına doğru, bir yeryüzü gurbetçisi olarak *kendisini de tarih sahnesinde* buluyor, bu anlamda yerini alıyor.

***

İsveç'le ilişkin bölümü, bir açıdan *Gürhan Uçkan*'a borçluyum. İki hafta süreyle ve olanaksızlıklarına karşın, beni evinde konuk etmeseydi ve *anadili* gibi şakıdığı *İsveççesi* ve *İngilizcesi* ile, ilgi duyduğum her konuda bana yardımcı olmasaydı, kuşkusuz İsveç bölümü olmayacaktı.

***

F. Almanya bölümünün serüveni ise ilginç.

TV'nin gerçekten becerili-yetkin bir kaç yapımcısından birisi olan Sayın *Gülseren Güven*'in önerisi üzerine bu konuda haftalarca hattâ aylarca süren bir çalışmaya giriştim. Konu tümüyle yeryüzü göçmenliğine adanmış insanlarımız olacaktı. *Yapım belgesel* bir düzenlenme ve kurgulama üzerinde düşünülüyordu.

Belgesel görüntülerin, çekimlerin *satırarası boşlukları* için, *şiirin* albenisiyle bezeli, lirik, sıcak, kısa ve vurucu *metin tasarımları* istenmişti benden. İlk metin taslakları, yönetmen tarafından coşkuyla karşılandı.

Bu nedenle, F. Almanya gezisi gündeme girince, girişimlerde bulundum. Daha ilk adımda Sayın *Yaşar Kaynar*'ın yol yordam ileten bilgi birikimi çıkıp

ulaştı bana. Ardından bir Yeryüzü Gurbetçisi Sayın *Mustafa Kartal*'ın, Frankfurt havalimanında beni karşılamasıyla hızlandı herşey.

Dönüşten haftalarca sonra da süren çalışmalar, yapımcı Sayın *Gülseren Güvenli* ile tam bir tutarlılık ve verimlilik içinde sürdü. Neden sonra, hiç beklenmedik bir biçimde *(soğuk savaş dönemi* çağrışımlarının yinelenmesi isteklerini gereksiz bulduğum için) metin yazarlığını bıraktım.

F. Almanya'da, bu iş için Yeryüzü Gurbetçilerinin sesleriyle doldurduğum onlarca kaseti de, notlarımı da ileride değişik yazın türlerinde kullanmak üzere bir kıyıya bıraktım.

F. Almanya bölümü için, üç hafta boyunca elinden gelen hiç bir şeyi esirgemeyen Mustafa Kartal'a, Erdoğan Diker'e, Mehmet Arıkan'a, Yaşar Kaynar'a ve öteki arkadaşlara, burada bir kez daha teşekkür ediyorum.

***

Üçüncü bölümdeki, Türkiye ve Sarıkamış kesinitine gelince.

İlk yayınlanışı sırasında gerek gördüğüm bir kaç açıklayıcı sözü, burada da yine bölüm başlığı olarak sunuyorum. Buna bir ek düşecek olursam, bu bölümdeki bir *adsız emekçinin,* beklenmedik bir yaşta çok erkence yitirilmiş bir ergenin: *Fikret Şahin*'nin acısını ve adını anmakla yetineceğim.

Tekin Sönmez, 15 Mayıs 1981, İstanbul

GAZETE DİZİSİ İÇİN SÖYLENMİŞ BİRKAÇ SÖZ

Yeryüzü ve insanlık tüm ilişkileriyle yepyeni bir döneme hazırlanıyor. Her şeyiyle *alışılmamış değişimleri* bağrında taşıyan *genç* toplumlarla, *yaşlı Avrupa* toplumlarının apayrı bir potada buluşmaları sözkonusudur.

Avrupa toplumlarının yeni kölelere, dirençli *insan emeğine* gereksinimleri; genç toplumların ise *ekmeğe* ve *demokratik* düşünceye gereksinimleri var. Bu bağlamla, insanlık yepyeni bileşkelerle ikibinli yılların gündemini yazmaya başlamıştır şimdiden.

Anayurdunda *yurttaş olamamış,* yadellerde *ekmeğini demirden* ve *ateşten* söküp almaya aday, milyonlarca toprak emekçisi uzun ve acılı bir yoldan geçerek, *Yeryüzü Gurbetçileri* olmuşlardır ki, *değişimin* ve değiştirimin de odak noktasında yine onlar bulunmaktadırlar. Dahası, bu kavşakta «şoven milliyetçilik» anlayışlarıyla, emeğin özüne bağlı özverili evrensel duyarlıklar ve dizgeler de derin ama net bir ayrışımla karşı karşıya gelmişler ve bir hesaplaşmanın ufkunu genişletmişlerdir.

Kapitalizmin güdümlü tüm çabalarına karşın, «şoven milliyetçilik» anlayışının ilkel ve ekonomi politik ötesi yaklaşımı, düşünsel düzeyde hızla bir çöküşe gitmektedir. Fransalı bir emekçiyle Alman, Türk ya da İsveç (vb.) yurttaşı bir emekçinin sınıfsal kazanımıyla bireysel kazanımının olduğu denli, evrensel insanlık kazanımının da aynı potadan geçtiği, tüm emekçi yığınlarca iyice anlaşıldığı gün, «milliyet» kavramı salt kimlik kartlarında bir simgeye dönüşecektir.

Çünkü bu aşamada hiç bir «milliyete» kesinkes bağlı olmayan ama birçok ulustan bileşkelerle yoğurulmuş, karılmış *yepyeni bir insan bileşkesi* tarih sahnesine çıkmaya hazırlanmaktadır. Sermayenin evrensel işleyişinin karşısında, ama çağdaş, uygar insan sevgisiyle ve emeğin evrensel duyarlığıyla donanmış bir insandan sözedilebilir bu bağlamda. İsveçeyi ya da Almancayı (vb.) Türkçeyle ya da emek göçünü oluşturan öteki dillerle karıştırarak konuşan insanların çocukları olacaktır bu yeni insan donanımı ve bileşkesi.

***

Ne İstanbul-Frankfurt uçağında ne de Frankfurt-Stockholm trenine binerken bunları düşünmüyordum. Dahası, beynime çarpan *düşsel* bir endüstri gerçeği, gözlerime adeta büyüsel bir örtü çekmişti. Çok coşkulu bir uçak yolculuğundan sonra, Frankfurt havalimanında beni karşılayan yeryüzü gurbetçisi *Mustafa Kartal* ve öteki işçi arkadaşlarla yüzyüze gelince de, bu düşsel etkilenim üzerimdeki egemenliğini sürdürüyordu.

Sonra... sonra hızla akıp geçen birkaç gün ve Alman'ya izlenimleri ve İsveç'e geçebilmek için vize sorunu. Vize konusunda karşıma çıkan güçlükler, güçlükler... Politik sığınma nedeniyle İsveç tek yanlı vize uygulayınca, bir yığın zorlukla karşılaşmalar. *Gürhan Uçkan*'ın İsveç'ten, Frankfurt Türk Danış görevlilerinin Almanya'dan yaptıkları açıklamalarla, vize duvarını aştıktan sonra da, bu yazı dizisinde ele aldığım sorular oluşmamıştı kafamda. *Erdoğan Diker* dostun, beni Frankfurt-Stockholm ekspresine ulaştırmasıyla ve bu sırada karşılaştığım Mardin'li bir yolcuyla başladı her şey.

Tekin Sönmez, Eylül 1979, Kadıköy

Bölüm
1

İSVEÇ

VER ELİNİ İSVEÇ

Geliyoruz Frankfurt-Stockholm ekspresiyle.. ver elini İsveç... Altımızda yağız bir tay gibi eşkin, hafif ve saat gibi işleyen bir tren. Bad Homburg'u geçtik.. önümüzde Kassel, Honnover, Hamburg, Lübeck, Kopenhag, Helsingborg...

Dadaloğlu'nun arap atları sanki tren! Saatte 200 km'ye dek vuruyor hızı. Raylar, en son bilimsel bulgularla döşenmiş, eklemsiz, ses çıkmıyor bu yüzden.

Fabrika bacalarının, evlerin, çocuk parklarının, ırmakların, kırmızı kiremitli çatıların.. ve insanların görüntüleriyle dolu yemyeşil bir boşlukta, bir düşte tren.. yorulmadan arap kısraklarını koşturuyor sanki! Yorulmadan hiç, bir ormanın içinden çıkıp ötekine dalıyor hemen. Ormansız, kıraç Anadolu bozkırlarında savrula savrula giden Doğu Ekspresiyle yaptığım iki yıl önceki geziyi ansıyorum. Bir düş ormanından çıkıp ve yorulmadan diğerine dalıyorum ben de...

O da bira içmekten yorulmuyor hiç. Nedense, birisini bitirir bitirmez ötekini açıyor. İkinci bira kutusunu da boşaltıp çöp kutusuna atmıştı. Üçüncüyü aldı eline. Bana baktı. Göz göze geldik:

«— Çok, çok seviyorum Alman birasını, emin ol, İsveç'te yok bu kadar güzel bira», dedi.

Altı kişilik numarasız bölmede iki kişiyiz. Boşalan teneke bira kutusunu pencerenin altında bulunan çöp kabına bırakıyor. Düşler içinde yemyeşil bir doğa geçip giderken pencerede, O'na da bakıyorum. Bir bira daha çıkarıyor. Bira açılırken sert, iç burkan madenî sesler bırakarak yankıyor bölmede. O'nun bira tutkunu olmadan önceki durumunu göz önüne getirmeye çalışıyorum usulca.

YERYÜZÜ GURBETÇİSİ

O, bir *yeryüzü gurbetçisi,* bir göçmen. Adının Mehmet, ya da Mustafa olması ya da Hüseyin olması neyi değiştirir. O bir gurbetçi şimdi. Ne şimdisi, kaç yıldır dolaşıp duruyor, yeryüzü üzerinde yurt edinememiş insanların tedirginliğiyle...

Güney Doğu Anadolu'dan ilkin Frankfurt'a tepeden inme bir sıçrayış yapmış. Dikey. Sonra, Stockholm üzerinde bir yay çizerek yerleşmiş. Şimdi, sık sık Frankfurt'a gidip, gidip geliyor. Şimdi rahat Mardinli.

İnsana doğduğu değil, doyduğu yer yurt olur, özdeyişini doğrular gibi rahat. Otururken, koltuk rahat.. kalkarken kalkışı yere basarken yer rahat. Öyle ki ne

bileyim ,konuşurken bile sözcükler rahat! Bir yurt edinmiş olmanın mutluluğu Mardinlinin yüzünde parlıyor..

«— Çok seviyorum Alman birasını, doyamıyorum», diyor. Birasını yudumlarken, sık sık bunu yineliyor. Bir kutu da bana uzattı sonunda:

«Birayı sevmem», gibilerden sözler ediyorum hemen. Tetikte bekliyormuşum demekki!.. Sonra nedense, sunulan şeyi reddetmenin sovukluğu dalıyor içimi.

Biz böyle biliriz. Tüm yolculuklarda, yediklerimizi arkadaşlarla paylaşmanın, içimize verdiği rahatlığı unutamayız. Neden?

Oysa buralarda hiç de böyle değil. Yol boyunca gözlüyorum. İsveçli ya da Alman, Danimarkalı ya da Hollandalı... ellerinde yiyecekleri, kimseyle paylaşmıyorlar. Kimseye sunmuyorlar bir parça. Yol boyunca konuştukları, birlikte inip bindikleri oluyor, ama yiyeceklerini paylaşanını görmedim ben.

İSVEÇ'TE ALMAN GÖÇMENLER

Bu bir Şaman geleneği mi yoksa bir İslâm geleneği mi, bunu bilemem. Ama Mardinlinin sunduğu biraya uzanıyorum ondan sonra. O, oldukça hızını almış. Ben, bana acı gelen Alman birasını dudaklarıma dokunduruyorum. Söyleşiyoruz:

«Yaşlanan işçilere çıkış veriyor Almanlar. Baktım, sıra bana gelecek. İsveç'te arkadaşlar var. Karımı, çocukları gönderdim oraya, yerleştiler. İsveç hükümeti iş buldu karıma, çocuklarıma okul. Alman işvereni önüme dayamadan çıkışı, ben dayadım onun önüne... Çıktım.

İsveç'te hayat, Almanya'dan iyi. Sabahleyin bir

düğmeye basıyorum. Çalışma saati bitince, yine bir düğme... öğlen ya da akşam, işimin hepsi bu emin ol.»

Şimdi elimdeki kaynaklara bakıyorum da, Almanya'da göçmen işçi olarak İsveç adına rastlamıyorum. Ama, İsveç'te, Almanlar var. Hem de göçmen sayılarak. Özellikle 1975'ten sonra. Hem de Türk'lerden daha çok, altıncı sırada... (*)

İyice gerilmiş, irice dolu, dört-beş valizine çeviriyor bakışlarını arada bir. Valizlerin içinde neler bulunduğunu bir Mardinli biliyor kuşkusuz, bir de! Ama sık sık Frankfurt'a gidip gidip geldiğini söylüyor söz arasında. İsveç yurttaşı olmuş. Giriş-çıkış rahat. Her giriş çıkışta, bunca valizi götürüp getirir mi diye düşünür ve valizleri göz yordamıyla tartarken ben, o seziyor bakışlarımı:

«Frankfurt'da akrabalar var. Onları ziyaret ediyorum, öte beri dönüşte armağan falan...» diyor ve birasını yudumlamayı sürdürüyor.

(*) İsveç'te göçmen işçilerin yıllara ve ülkelere dağılımı:

Sıra	Ülkeler	1960	1970	1975	1976	1977
1	Fin.	74.935	208.955	184.001	187.528	188 927
2	Yugos.	1.296	36.863	40.403	40.515	40 796
3	Danim.	30.236	31.454	38.284	38.284	34.263
4	Norveç	19.835	27.641	27.446	27.708	27.356
5	Yun.	229	13.987	17.836	18.094	18.361
6	F. Alman.	———	———	17.254	16.816	16.317
7	Türkiye	168	4.069	7.071	10.240	13.372
8	Polonya	2.178	4.210	6.925	7.562	8.603
9	İngiltere	1.932	5.531	7.050	7.663	8.347
10	Amerika	2.213	5.909	6.251	5.967	6.107

Kaynak: Sveriges Officiella Statistik, Statistiska Centralbyran Ars bok 1978/Stokholm 1978

Frankfurt'ta gözlemiştim, ama Stokholm'da daha çok ilgimi çekti. Buralarda müthiş bir bira salgını var. Naylon torbalar içinde, beş-on ne bulunursa alınan bira kutularının sesini duyuyorsunuz hemen her yerde. Yolda, metrolarda, istasyonlarda, otobüs duraklarında. Bizim Mardinlinin durup durup biradan söz açmasını ilkin abartmalı olarak düşünüyordum ya, Stocholm'de bu işi çok doğal karşılamaya başladım.

Hemen bulundukları yerde bira kutularını açarak, «küp» olancaya dek içen «bacanaklar» (!) tatsız olaylar çıkarmıyor da değiller. Bir tek örnekle yetineceğim.

«KIZDAN DAHA KIZ»

Kent merkezinden Gürhan'la dönüyorduk. Yüz yüzelli metre derin kayalıklara oyulmuş metro girişinden kentin kıyılarına ve doğanın üzerine çıkmıştık elektrikli trenle. Elinde bira kutularının çıkardığı şangırtılı çantasıyla, atletik yapılı, sarışın, otuzunda görünen, bir İsveçli, bir durakta içeri atladı. Alabildiğine bağırarak konuşuyordu.

İlk geldiğim günlerdi. Genel olarak İsveçlilerin sessiz konuşarak yolculuk yaptıklarına ya da hiç konuşmadıklarına tanık olmuştum. Genç karşısındaki kadının yüzüne bakarak haykırıyordu, öfkenin coşkusuyla. Konuşurken kıpkırmızı olmuş boynundaki damarlar daha da kabarıyordu.

«Hössel by'a gideceğim, bir türlü bulamıyorum» deyişini, Gürhan özetledi bana.

Karşısında oturan sarışın kadın:

«Yanlış tarafta duruyorsun. Karşı hattan bineceksin», diyecek oldu. Ayyaş hışımla:

«Aradım aradım bulamıyorum», sözleriyle yanıt verirken, yanında oturan genç sarışın bir delikanlı, ayyaşın yüzüne çevirdi yüzünü. Ayyaşın tepkisi büyük oldu. Gözleri yuvalarından fırlayacak gibi bir öfkeyle döndü yanındaki delikanlıya:

«Sen bir kızdan daha kız gibisin... ben boksörlük yaptım...» gibi çıkışlarla banliyö treninde tüm dikkatleri topladı üzerine. Kimseden ses çıkmaz olmuştu. Fars'ta durağında tüm vagon boşaldı. «Kızdan daha kız gidisin» denilen atletik yapılı genç ise, herkesten önce indi trenden.

ÖZGÜRLÜK

Kuşkusuz, bu sorunun yanıtını aramadım bu gezi boyunca. Ama düşündüm. Yine de düşünüyorum, gezi sona erdikten şunca gün sonra da. Giderek daha çok kafamı kurcalıyor.

İlkin, pazar genişletme özgürlüğünü elinde tutanların «bacanaklar» ürettiği «kapakların altında» olanları, yayma ve tüketme özgürlüğünü kullanan bir sistem düşünelim. Evet biranın alabildiğine tüketilmesi için özgürlükler üreten bu sistem öte yandan, tüketme özgürlüğüne de dolaylı yollardan engeller getiriyor.

«İsveç cenneti»ni duyunca ağzı kulaklarına değin gevşeyen «Devletçilik» denilince Celâli kesilip bizdeki «devlet işletmelerini» birçok yönüyle de kullanan siyasetçilerin kulakları çınlasın!.. İsveç'te alkol devletin tekelindedir.

Devletin açtığı satış yerlerinde, tüm alkollü içkiler (bira da dahil) iş günlerinde saat 09.18 cumartesi gün-

leri 09.13 arasında satılır. Bunun dışında hiç bir gün ve hiçbir saat, tek şişe içki alamazsınız hiç bir yerden.

Devlet tekeli dışında satılan 3,6'lık (bizdeki gibi) bira, gençlerin beşer-onar kutu içerek ayyaş oldukları gerekçesiyle geçen yıl yasaklanmış. Şimdi ya alkolü fazla olan 4.5'luk bira devlet satış yerlerinde ya da alkol yüzdesi en çok 2.8 olan adi bira var her yerde. Bunlar da pazarları bütün gün, öteki günler saat 20' den sonra satılmaz.

ALKOLLÜ İÇKİLER

İçkinin hemen her yerde satılmaması, İsveç'te stok yapma özgürlüğünü yaratmış! İşe giden ya da işten dönen hemen her insan birkaç şişe içki alma yollarını araştırıyor. Biraya yönelişin iki ana nedeni var sanıyorum.

1 — Saat yirmiye dek satış yapılabilmesi.

2 — Öteki tüm içkilerden daha ucuz oluşu.

Alkollü içkiler, bir İsveçli için bile pahalı.

Devlet, en büyük geliri, içki vergisinden sağlıyor. Maliyeti 3 kron olan bir şişe şarap 18 krona satılıyor. Devletin, fiyatı yüksek tutarak ve özel satış yerlerinde tüketime sunarak izlediği politika, tüketimi azaltmıyor, tam tersine tüketimi kamçılıyor. Özellikle hafta sonu içki satılan yerlerin önünde oluşan kuyruklarda sabırla bekleyen yüzlerce İsveçli görebilirsiniz. Bu, tüketimden yana bir stok özgürlüğüdür.

İlk adımda, denetleme düzenleme gibi görünen devlet girişimleri, sonuç olarak ayyaş olma özgürlüğüne engel olamamış ya da bu özgürlüğü bizzat yaratmış. Bizdeki sistem ise «vurgun»dan yana bir stok özgürlüğünü yaratmış.

İsveç'te içki satışlarının her geçen yıl yükselişi ve içki komasından ölüm oranının artışı gözleniyor. Öyle ki otomobillerin motorları donmasın diye kullanılan alkollü sıvıları (dilediği zaman alkol bulamadığı için) içerek ölen birkaç kişi geçen yıl İsveç basınında konu olacaktır günlerce.

TOPRAK AĞASI GİBİ OTURUŞLA

Toplum olarak bizde özellikle yolculuklarda «yiyecekleri» sunma geleneği vardır. Ama bir banliyö treninde sıkışık oturarak başka bir insana da oturma özgürlüğünü tanımayız.

Kent içi otobüste ya da öteki ulaşım araçlarında oturanların, bacaklarını gererek oturma özgürlükleri ayakta duranların, ayakta durma özgürlüklerinin sınırlarına bile girer. Dahası oturma yerine paketlerini koyan birisini uyarıp da oraya oturdunuz mu neredeyse bir dayak yemediğiniz kalır.

Bizim toplum olarak, özgürlükler konusundaki duyarlıklı (!) tutumumuz mudur bilemiyorum, bunu dışarıda da sürdürme özgürlüğünü kullanıyoruz rahatça.

Mardinli ve ben, Hamburg'a dek bir bölmeyi kullandık. Altı kişilik bir bölmeyi. Rahattık, ayaklarımızı uzatmış, bir «toprak ağası» (!) gibi «yan gelmiş» söyleşiyorduk. Hamburg'da büyük bir yolcu akınına uğradık. Bizim bölmeye de girenler oldu. Mardinli:

«Bunlara yüz verme, rahat rahat yolculuk yapalım, uyuyalım», dedi hemen.

Oysa sırt çantalı güleç gencecik kızlar-oğlanlar, orta yaşlılar, alışmadığım inceliklerle:

«Oturabilir miyiz?» diyorlar İngilizce, Almanca...

Bizim Mardinlide ses yok. Gelenlere yer gösteriyorum. Mardinlinin valizlerinden arta kalan yerlere sırt çantalarını yerleştirmeye çabalayan İsveçli kızlara yardım gereğini görüyorum. Yol arkadaşımının bana bakışları değişiyor, uzaklaşıyor benden. Bir daha da toparlayamıyorum onun dostluğunu.

SICAKLIKLARINI DUYUYORDUM

Gelenler, içeri girer girmez uyuma hazırlığına geçtiler. Saat ilerlemişti. İsveçli kızlar karşılıklı uzandılar ve üzerlerine battaniyeye benzer ufacık bir şeyi ortakça paylaşarak örttüler. Oturma yerleri çekilince, karşılıklı birleşiyordu ve bu birleşen yerler bir büyük yatak düzeyi oluşturuyordu. Altı kişinin yan yana uzanabileceği bir yatak düzeyi, sıkışık da olsa, başlı ayaklı da olsa ortaya çıkıyordu.

Doğu Anadolu'da yer darlığı nedeniyle başlı ayaklı yer yatağında uyuduğumuz günleri ve çocukluğumu ansıdım...

Yunanlı olduğunu öğrendiğim hemen karşımda oturan bayan orta yaşının ve ince bedeninin taşımakta güçlük çektiği sırt çantasını yukarıya koyarken de benden yardım istemişti. Türk olduğumu öğrendiği halde, şimdi inceliklerle anlatarak ve İngilizce:

«Ayaklarımı, yanınıza uzatabilir miyim?» diyordu.

Başımla olurladım. Pencere kıyısında, perdeyi aralayarak akıp giden kent ışıklarını izliyor, ışıksız, kıraç Anadolu bozkırlarını düşünüyordum. Sıkılganlığımdan, ayaklarımı karşıya uzatamamış, karşımdaki Yunanlı kadının bacaklarının bana dokunmaması için bir yandan, yanımdaki İsveçli kızın omuzlarının kollarının öte

yandan gövdeme dokunmaması için kendimi sıktıkça sıkmış, adeta bir cendereye girmiştim.

İsveçli kızlar üstlerine aldıkları örtüyü biraz sonra bir kıyıya kaydırmış uyuyordular sere serpe...

Mardinli kapının kıyısında kalmıştı ve bana bakmıyordu.

Mardinliyi sıkan şeyi düşündüm bir an.

Yurdunda yurttaş olamamış kendisine *yeni yurtlar* edinmek için zorunlulukla yeryüzü gurbetçisi olmuş insanların bir trendeki oturma yerini bile paylaşmak istemeyişlerini yorumlamak ağır geliyordu bana.

KADIN

Bizde kullanılan «kız», ya da «kadın» sözcüklerinin ayrı anlamları var. Kız sözcüğünü daha çok «*bakire*» anlamında algılıyoruz. Bir yaşlılık sorunu olarak algılamıyoruz.

Oysa İsveç'te onüç yaşında kadın olmuş birisine, kız dememiz bir anlam boşluğu yaratıyor. Bu nedenle, «İsveçli kızlar» deyimini, ben, bizim algıladığımız anlamda değil de, salt genç oluşları nedeniyle kullanmayı yeğliyorum.

Hamburg'dan sonra, köşeye sıkışmıştım. İsveçli kızlar öylesine rahat, öylesine özgürdüler. Özel odalarında, özel yataklarında uyuyor gibi açılıp-saçılmıştılar. Sıcaklıklarımız, ciğerlerimizde dolaşan hava gibi birbirine karışıyordu.

Böyle yüzlerce kız-oğlan, her yaz Avrupa'nın güneyine iniyordu ve yaz dinlencelerini, cinsel özgürlükleriyle kullanarak geriye dönüyorlardı. Cinsel özgürlükleri kadınca özgürlükleri vardı, genel söyleyişle. Peki

ama, bunlar, kadınlıklarının ötesinde insan olarak özgür sayılabilirler mi?

Bu soru kafamı iyice kurcalamaya başladı böylece.

ÖZGÜRLÜK KİMDEN YANA

Ellerindeki gereçlerle pop müziğini özenle izleyen, sokaklarda, yollarda, duraklarda.. istedikleri an öpüşme özgürlüğünü, daracık pantolonlarla, sütyen kullanmama özgürlüğünü yerine getiren bu küçücük kadınlar gerçek anlamda özgür sayılabilirler mi?

Yoksa, erkeklerin bir oyununa mı geliyorlar kapitalist sistem gereğince. Bunu çok düşündüm.

Biliyoruz, «çağdışı Türkiye sağcılarının» tanımıyla «batılı» dedikleri, batı kültürü ve uygarlığı içinde tüm özgürlükler var. Ya da olduğu söyleniyor. Cinsel özgürlüğünü, kadınca özgürlüğünü kullanan körpe bir kadının kalkıp da düşünsel özgürlüğünü de kullanarak:

«Ben komünistim», diyebilmesi de mümkün. Bu özgürlük var, batı toplumunun yapısında.

Batılı denilen toplumlar, *kapitalizmin* kendi topraklarında bir toplumsal dönüşüm olarak yaratıldığını biliyor. Bunu bildiği denli, *komünizmin* de kendi bütüncül yapısının içinde üretildiğini de bilir.

Ama, bu toplumlarda algıladığım bu bütünlüğün, tek tek bireylere yansıması, özgürlük adına yansıması ve özellikle kadın özgürlüğü ve *cinsel özgürlük* adına yansıması beni düşündürdü.

Sermaye sistemi, düşünce özgürlüğünü getirdiğini söylerken, siyasal ve toplumsal oluşumların dönüşümlerinin hızlanışını, cinsel özgürlük adı altında dengeleme yolları aramaya çalışmış gibi geliyor bana.

Kafasındaki düşüncelerle, bu düşünceleri özümleme ve seçme açısından da toplumsal bağımlılıklarla kuşatılmış bireylerin, özgürlükleri kullanmaları düşündürdü beni. Bu özgürlük *kimin için* ve *kimden yana.* Başka bir söyleyişle, *kime* ve *neye göre* özgürlük...

CİNSEL ÖZGÜRLÜK

Daha onüç yaşında kadın olmuş bir insan düşünelim. Bu insan düşünce olarak *kapitalizmi* de *sosyalizmi* de özümlememiştir. Ama bu kadın, kapitalist sistemin işleyişi gereği cinsel özgürlüğünü kullanma adı altında kimin için, *kimden yana* olduğunu bilemediği bir özgürlüğü kullanır olmuştur. Üstelik, toplumsal koşulların kendisini nasıl yönlendirdiğinden de haberli değildir.

Ama aynı toplum, özgürlüğün kimden yana, kimin için kullanılması gerektiğini öğretmeden, *dişiliğinin* kullanılmasını, özgürlük olarak tanımlamış ve bunun toplumsal koşullarını hazırlamış. Bakın nasıl olmuş bu iş.

Bu onüç yaşındaki kadın, İsveç'te herhangi bir sağlık merkezine giderek, *doğum* kontrol ilaçları edinebilir. Bu onüç yaşındaki kadın, Avrupa'nın herhangi bir ülkesine oto stopla ya da başka bir yolla geziye çıkabilir. İspanya'ya «çartır» gezilerine katılabilir.

Aynı kadın *ücretsiz,* çocuk aldırabilir (kürtaj yaptırabilir) ya da anne olma özgürlüğünü küçük yaşta tadabilir.

Aynı kadın, gazetelere ve erkek dergilerine porno filmleri için arandığı duyurulan «kız» olarak yanıt verebilir, beğenilirse *porno* filmi çevirebilir. Özellikle

çarşamba, cuma, cumartesi geceleri dilediği bir diskotekte, dilediği bir erkekle arkadaşlık kurma özgürlüğünü yaşar ve bu erkeği annesiyle babasıyla birlikte yaşadığı eve getirir ve geceyi birlikte geçirebilir İsveç'te. Çünkü özgürdür.

ÖZGÜRLÜĞÜN SINIRLARI

Ertesi gün, bir gece önce yattığı erkeği bırakıp, başka bir erkekle yatma özgürlüğü de vardır bu kadının. Bu özgürlük kuşkusuz salt İsveç'te yok. Parasal sistemin egemen olduğu her yerde buna benzer özgürlükler geçerli. Anadolu'nun birçok yerinde egemen olan *feodal* tortular sonucu *onüç-onbeş* yaşındaki kızların *parayla* alınıp-satıldığı biliniyor. *Kapitalist* sistem, işte bu yönüyle de, özgürlükleri kullanma açısından, erkeklere *ayrıcalık* veriyor ve *feodal tortularla* çakışıyor burada.

Ama, özgürlüklerin bunca açık olduğu İsveç'te kadının kullanamadığı özgürlükler de var.

Onüç yaşında, porno filmi duyurularına «evet» diyerek porno filmi çevirme özgürlüğü olan kadının kendi çevirdiği filmi izleme özgürlüğü yoktur İsveç'te. Çünkü yaşı küçüktür!..

Aynı kız, bir içki satan dükkandan bir şişe alkollü içki alma özgürlüğünü de kullanamaz! Çünkü yaşı küçüktür.

Sistem, kendi ekonomik, sosyal, kültürel yapısıyla birlikte bu sisteme egemen olan kişilerin, cinslerin ahlâk anlayışlarına da egemen olmuş. Erkeklerin çoğunluk olarak egemen olduğu bir sistemde, özgürlükler de egemen olanlardan yana kullanılacak kuşkusuz.

Bu özgürlükler *sınıfsal keskinliklerin törpülendiği* Avrupa toplumlarında, ikinci bir *törpülenme* görevini de *kadının* sırtına yüklemiş... Böylece cinsel özgürlük adı altında, iki yönlü köşe dönme işlevini gündemde tutmayı, sermaye sistemi pek iyi becermiş gibi geldi bana.

«PUNKÇULUK» VE KOMÜNİZM

Günlük tirajı 650 bin dolaylarında bulunan «Dagenes Nyheter Gazetesi»nin dört sütunluk başlıklarına bakalım:

«Kiminle yattığım önemli değil. Önemli olan Punkçuluktur.»

Ondört yaşında İsveçli bir kadın söylüyor bunları.

Yüksek tirajlı bir sabah gazetesinde yer bulan bu konu salt İsveç özgürlüklerinin bir yansıması değil. Sistemin özüne yönelik eleştirinin kılık değiştirmesi, yön değiştirerek geçiştirilmesi. Ondört yaşındaki kadının topluma yönelik eleştirisine ve kullandığı sözcüklere bakalım:

«Biz ticari olan herşeye karşıyız. Bu nedenle, kendimizi k o m ü n i z m ' e yakın buluyoruz. Ama, bürokrasiye karşı olduğumuz için de komünizmi red ediyoruz.»

İşte, *punkçuluk* olgusunun bireysel, tarihsel, toplumsal, kültürel (!) içeriğinin açıklanışı budur. Sistemin içinde *demokrasinin* ve özgürlüklerin bulunduğu söyleniyor. Toplumsal eleştirinin çok rahat yapılabildiği söyleniyor. Ama toplumsal eleştirinin eylem biçimi ve sonuçları, başka deyişle özgürlüklerin kullanılışı, kim-

den yana, kimin için? sorusuyla daha çok kafamızı kurcalıyor böylece.

Sistemin özüne yönelik (ticari olan her şeye karşıyız) eleştiri, işte böyle iğdiş ediliyor. İğdiş edilirken de özellikle *cinsel* özgürlükle-*düşünsel* özgürlük olgusunun birlikteliği vurgulanıyor sanki...

PUNKÇULUK

Ama denilebilir ki, İsveç'te bu çok sınırlı bir akımdır, önemsizdir. Toplumsal tepki, toplumsal eleştiri de değildir.

Böyleyse eğer, 650 bin satışlı bir sabah gazetesinde dört sütunluk manşet ne oluyor? Bu «önemsiz» akımın yaygınlaştırılması mı ne? Ve bu gazete kimin, için kimden yana yapıyor bu görevi?

İsveç'te punkçu olmak isteyen çocuklar, toplum içinde parçalanan ailelerden geliyorlar. Çoklukla emekçilerin ve sosyal bürodan aylık alan işsizlerin çocukları bunlar. Oniki-onsekiz yaşlarında, ekonomik özgürlüklerinden yaşları gereği sözedilemeyecek yaşta kadınlar erkekler... Punkçu olma aşkına, diledikleri an, *oğlanlar* kendi aralarında, *kızlar* da kendi aralarında cinsel ilişki özgürlüğüne varıyorlar.

Giyimleri, davranışları ve yaşayış biçimleriyle toplumsal tepkiler getiren ya da getirdiklerini sanan bu çocuklar, özellikle *abartılmış* giysilerle dikkat çekiyorlar.

Yetinmiyorlar. Kırmızı, mor, yeşil... renklere boyatıyorlar saçlarını.

Yetinmiyorlar. Renkli saçlarını kirpi gibi dimdik gerdiriyorlar.

Yetinmiyorlar. Yeni battal, ceketlerin altında kimi zaman pantolon giyinmiyorlar ve eski, iri, partal ayakkabılarla parlamento binasının önünde, metrolarda, pasajlarda... dolaşıyorlar, beşlik, onluk, yirmilik topluluklar oluşturarak...

Ve yine yetinmiyorlar. İsveç toplumundaki sessizliğin tersine, dolaştıkları yerlerde gösterişli şamatalar yapıyorlar ve demeç veriyorlar çok tirajlı gazetelere:

«Kiminle yattığımız önemli değil. Önemli olan punkçuluktur...»

Sermaye sistemi, onların gürültülerine «kulak asmadan», devam ediyor işine...

İSVEÇ - TÜRKİYE

Sistem, çocukların eline Türkiye'de silâh verip cinayet makinaları biçimine dönüştürürken, İsveç'te de, işte böyle «punkçuluk» akıntılarında tüketip öğütüyor. Topluma yönelik, sisteme yönelik eleştiriler, tepkiler başka başka ülkelerde değişik biçimlerle ortaya çıkıyor ya da çıkarılıyor.

Sistemin, yeryüzü bütünlüğü de denilebilir buna.

Öylesine garip benzerlikler görülüyor ki... Hem de on dört - on sekiz yaşın *sözcüleriyle. Komünizmi,* bürokrasiyle eşdeğerli göstererek... hem de özgürlük gerekçesine sığınarak İsveç'te, Türkiye'de ise «solculuğun ne olduğunu» bilmeden «solculara» düşman kılınan aynı yaştaki çocuklara, canları sıkılınca *«komünist avına»* çıktıkları söyletiliyor.

Kitle iletişim ağının etkisi büyük İsveç'te. Bu nedenle, punkçuluk üzerine dört sütunluk başlık önemli.

Ben orada olduğum günlerde, TV, *cinsel şiddet*

olgusunu yansıtan bir film gösterdi. Bu filmin etkisi anında görüldü. Hemen bir gün sonra, saat 02'de metro gişesini kapayan görevli genç kadına 17-18 yaşlarında üç kişinin saldırdığı ve cinsel özgürlüklerin olduğu bir ülkede, kadının «ırzına geçildiği» anlaşıldı. Bu işin ayrıntıları toplanırken, akşam gazetelerine yirmi yaşında başka bir *kadının* da, güpegündüz, Stokholm'de bir parkta cinsel saldırıya uğradığı haberleri veriliyordu.

RACCARELER

Hadi, diyelim ki Türkiye'yi açıklayacak bazı nedenler var. Ama oturmuş sosyal yapısıyla, özgürlükleriyle, ekonomisiyle «*cennet*» ülke deyimini kazanan, İsveç'e neler oluyor?

İsveç toplumunu sarsan olaylar bu denli değil. Biz gezi sırasında en çok ilgimizi çeken bir kaç örnekle yetiniyoruz.

İsveç'te «tavlamak» anlamında kullanılan bir sözcükten esinlenen yaşları 20-35 dolaylarında «*Amerikan hayranı gençler*» var. Özellikle 1960 model giyimleri, saç biçimleri ve Amerikan otomobilleriyle topluma yönelik eleştirilerini dile getiriyorlar!

Adam dövüyorlar, hastanelik ederek. İsveç'te çok önemsenen «polise karşı gelme» olayını diledikleri yerde çiğniyorlar. Savcıların karşılarına çıkarıldıklarında ciklet çiğneyerek, votka içerek, savcılarla küfürleşerek yargı erkini laçkalaştırıyorlar. Yaralanan polislerin bile, yargıcı etkileyemidiği söyleniyor. «*Södertal je olayı*» buna kanıt olarak gösteriliyor.

Raggarelere karşı gevşek bir tutum izlenmesinin

ana nedeni bu «*çocukların biraz haşin*» de olsalar «*milliyetçi*» oluşlarına bağlanıyor.

RİNKE BY - TÜRKE BY

İskandinav ülkelerini tek bir devlet gibi düşleyen bir örgütten sözedildi bana. Kuzey Devlet Partisi (NRP). NRP, bu «Haşin» Amerikan hayranlarına «*Yurtsever gençler*» diye arka çıkıyor. Tıpkı bizde olduğu gibi. «Devlet güçlerine yardımcı milliyetçi-Müslüman» gençler denildiği gibi.

Aynı günlerde, bir direkten inmeyi reddeden 16 yaşındaki bir Türk çocuğu «polise karşı gelme» gerekçesiyle, basını günlerce oyalarken, bu *Raggarelerin* ölesiye dövdükleri bir *Süryani* canını hastanede kurtarıyor ama Raggarelere yargı erki hoşgörüyle yaklaşıyor. Bu olayda yaralanan polisler bulunduğu halde «polise karşı gelme» eylemini dikkate almıyor yargı erki.

İsveç'te Türklerin topluca yaşadıkları yerler var. Öteki yerleşim alanlarına göre daha farklı oluşları, hemen göze çarpıyor. Stokholm'un kıyılarında, birer getto biçimine dönüşme adayları bu yerler. Türkiye'den özellikle süryanilerin «politik sığınma» istekleri geliyor.

Bu nedenle, 1976'da İsveç hükümeti tek yanlı vize uygulamasını devreye alır. Ama yine de başa çıkamaz. Türkiye'den gelerek politik sığınma isteminde bulunanların, çoklukla yerleştikleri bir yer de: Rinke by.

Yeni adıyla: *Türke by.*

İşte Rinke by'a gidiyoruz Gürhan'la birlikte, metroda yürüyen, tırmanan merdivenlerle çıkıyoruz yukarı. Biraz ileride bulunan blok apartmanlara yöneliyoruz. Daha birkaç adım atmadan, karşımızdan bir kadının gelişi göze çarpıyor hemen. Başının bağlı oluşu ve elbisesinin altındaki pantolon Gürhan'la beni göz göze getiriyor.

«Şöyle yürü, birlikte fotoğrafınızı çekeyim, çaktırmadan», diyor Gürhan.

Yöneliyorum ya, kadın uyanık. Hemen algılıyor ve elinde taşıdığı iskemle eskisini, başının üzerine çevirerek, sırtını dönüyor bize. Tatsız bir sonucu başlatmamak için, oradan ıraklaşıyoruz.

Biraz ileride, Gürhan gösteriyor:

«Türklere ölüm»

Sonradan, «Türkler» sözcüğünün üzerinin karalanmış ve altına çingene sözcüğünün ayrı bir renkle yazılmış olması düşünceyi değiştirmiyor.

Bu işleri, İsveç'te Nazi eğilimli (NRP) Kuzey Devlet Partisinin de desteklediği *«milliyetçi» raggarelerin* yaptığı ve ileride daha tatsız olayların yaşanma olasılığı anlatılıyor bana.

OTOBÜSÜN İÇİ VE GAMALI HAÇ

Bir otobüsteyiz. Uluslararası üne ulaşmış yüzakımız, değerli fotoğrafçı - ozan Sayın *Lütfü Özkök*'ün evine gidiyoruz.

Otobüsün içinde gamalı haça benzeyen bir işaret göze çarpıyor. Yanında: NRP simgesi var. Nazi ol-

duklarını gizlemeyen bu örgütün seçilme şansı olmadığından, seçimlerde seslerini duyuramıyorlar, ya da ortaya çıkamıyorlar, deniliyor.

450 bin tirajlı «*Fih Aktuelt*» adlı, haftalık en büyük erkek dergisi (yani açık-saçık kadın fotoğrafları ve seks mektupları yayınlayan bu dergi) 1978'de, bu partinin Nazi eğilimli bildirisini yayınlıyor. Ne var ki, direkten inmeyi reddeden 16 yaşındaki çocuk olayını pek abartan İsveç yargı erki, bu bildiriyi görmezlikten geliyor.

İşte adının «*Rinke by*» sonradan «*Türke by*» olan bu yerleşim alanında gördüğüm eğilimle, *Lütfü Özkök*'e giderken bir otobüsün içinde de karşılaşmak çok şaşırtıyor doğrusu beni...

İSVEÇ'TE ULUSÇULUK

Bugün İsveç'te örgütlü bir terör yoktur. Ne var ki kapitalist sistemin toplumsal örgütlenişi içinde ve ikibinli yıllara gelinirken bir «milliyetçilik» akımını besleyen etkenler vardır. Örgütsüz de olsa, belli göçmen topluluklara *(yeryüzü gurbetçilerine)* yönelik çıkışlarla karşılaşılmaktadır. Kendilerine «Raggreler» sözcüğünü yakıştıran ve kurulu İsveç toplum düzeninin, yeni göçlerle yeni bir insan modeli arayışlarına açıklığını sindiremeyen güçlerden sözedilebilir.

Bunlar ve arkalarındaki sistemin temsilcileri elbetteki bir yandan *yeni kölelerin emeklerinden* artı değerlerini alacaklar öte yandan da *göçmen* toplulukların, yurtsuz oluşlarını pek de kaba-şoven bir biçimde hatırlatacaklardır. Şiddetle karşı çıkışlarının salt

gerekçesi, *yeni göçmen işçilerin* yüreklerine korku salmak, olayı gibi düşünülemez kuşkusuz.

Temelde, sermaye çevrelerinin yüreklerinde yeni korkular filiz sürmektedir. Ve biraz haşin de olsalar, biraz Amerikan hayranı da olsalar, «milliyetçi» simgesinin yakıştırıldığı İsveçli gençler, yeryüzü gurbetçilerinin karşısına bilinçle çıkarılmaktadır.

SARI LACİVERTLİ BAYRAK

Nitekim, ben orada olduğum günlerde, Yabancı Bürosu Şefi, Sayın *Kijell Öber* şunları açıklıyordu:

«Her gün yüzlerce telefon ve mektup alıyoruz, tümü de ortak bir kalemden çıkmış gibi, düşünceleri dile getiriyor.

Bizim sarı-lacivertli ulusumuz ne olacak?

Ayrıca, telefonla ya da mektupla bize başvuranların adları ve adresleri olmadığı gibi yazmalarına gerekçe yaptıkları konular da tümüyle 'Svenska Daglebet' gazetesinden okudukları oluyor...»

Bilindiği gibi, adı geçen gazetenin çoğunluk okuru İsveç'li iş çevreleri ve zenginler. Bayrağı sarı-lacivert olan İsveç'i, en çok düşünenler (!) İsveç'in geleceğini sürekli ipotek altında tutmaya çalışan sermaye sınıfı olduğu pek güzel anlaşılıyor böylece. Telefonların ve mektupların dozu, öylesine şiddetli anlatımlara yöneliyor ki, bunlardan zaman zaman 'işi ölüm tehditine dek götürenler' bulunduğunu sözlerine ekliyor yabancı Büro Şefi, sayın *Öber*.

Gazetecinin ilginç sorusu:

«İsveç'in Kuzey İrlanda'ya benzer yönü var mı?» oluyor.

Sayın Kijell Öber'in yanıtı düşündürücü:

«Öyle olması gerekmez. Ama olabilir. Bu konuda uyarıda bulunmak önemli ve gereklidir.»

ESMER — SARIŞIN

Bilindiği gibi, Yabancı Büro Şefinin bağlı olduğu kurum, politik göçmenlerin sığınma gerekçelerini inceleyerek, ya oturma izniyle ödüllendiriyor ya da sığınma izni vermeyerek cezalandırıyor. Son yıllarda binlerce başvuru ve binlerce oturma izni, daha çok gelenekçi İsveç çevreleriyle tutucu sermaye çevrelerini tedirgin etmişe benzer.

Ne var ki, genel olarak İskandinav ülkelerinde yaşayan toplulukların, sarışınlara karşı hoşgörüleri belli ouyor. Esmer, kara kaşlı kara gözlü olmak. bu fiziksel dış görünüm, İsveç'lilerdeki ön yargıyı su yüzüne çıkarıyor hemen.

Danimarka sınırını geçer-geçmez İsveç polisi sıkı bir arama yaptı. Her zaman yaparmış bunu. Bulunduğumuz vagon aktarma yaptığımız Kopenhag'dan bu yana «pulman» düzenlemesini andırıyor. Bu nedenle, tümü sarışınlarla doldurulmuş koltukların arasında kalmış bir kaç siyah saçlı-esmer genç göze çarpıyor. Bunların Ortadoğulu (belki de Türkiye'li) oldukları ilk bakışta anlaşılıyor sanki. Giyimlerinde de bir belirleyicilik var.

İsveç polisi bu sözünü ettiğim esmer-siyah saçlı yolculardan başka kimselerin çantalarını didiklemedi.

Aldığı yarım kilo patatesin İsveç ürünü değil de, İtalyan ürünü olduğunu öğrenince, celâli kesilip kese-

kâğıdını geri bırakan sıradan İsveç kadını, farkına varmadan bilinçaltındaki ulusal tutuculuğu taşırmıştır.

Sokaktaki insanın, güncel konumlarla ilişkin, örneğin patates tüketiminde bile ulusal kimlikleri açık kart biçimine dönüştürdüğü İsveç'te, gerçek sayılarının kesinlikle bilinmediği Süryaniler sorunu izlenmelidir. Kuşkusuz bu izleme, «zehir hafiye Sükan» ın imajı biçiminde bir izlemeye dönüşmemelidir.

Süryaniler, etnik ayrımlar nedeniyle Türkiye'de yaşama güvenliği bulamadıklarını ileri sürerek, İsveç Yabancılar Bürosu'na koşmaktadırlar. Süryanilerden başka, Kürtlerin de aynı gerekçelerle yabancılar bürosuna başvuruşları, içerik yönüyle de üzerinde durulmaya değer gelişmelerdir.

Bu iki topluluğun İsveç'te 79 Türkiye'si açısından ileri sürdükleri gerekçeler Maraş toplumsal kırımı da anımsanırsa, Türkiye'deki genel can güvensizliğinin bir parçası sayılabilir. Kendi yurtlarında yurttaş olamamış insanların, dünyanın baka yerlerinde de, örneğin İsveç'te Ringe by duvarlarında «Türklere Ölüm» sözcükleriyle karşılaşmaları, sermaye sisteminin bugün bağlı olduğu bütüncül işlevi sergilemesi bakımından ilginçtir.

Son iki yıl boyunca «Atom enerjisi»ne karşı yığınsal tepkilerin görüldüğü, buna dayalı hükümet istifalarının yaşandığı, genel petrol bunalımına bağımlı benzin tüketiminde «karne satışı» önerilerinin belirdiği İsveç'in 80'li günlerinde, Süryani Türkleri de gündemin önemli bir maddesi olmaya adaydır.

79'un son aylarında Hollanda'nın uyguladığı tutum unutulmamalıdır.(*)

(*) Bakınız: Milliyet, 23 Eylül 1979

Gürhan aralıksız söylenip duruyordu:

«Senin buraya (beş-on günlüğüne de olsa) şöyle gezip-tozmak için geldiğini düşünmüştüm. Gideceğin son güne dek, araştırma-soruşturma gibi şeylerle uğraşacağını nereden bilirdim. Bu yüzden de, yaptığımız tüm programlar alt-üst oldu...»

Gerçekten de, Almanya'ya bir TV programında metin yazarlığı için araştırmaya geldiğimde, İsveç'te de «gezip - tozmak» önerisinde, birleşmiştik.

Ne var ki günler geçerken ilk bir-iki gün içinde farkına varmadığım bir aksayan yan sezinlemeye başladım İsveç'te. «Stokholm Kent Kütüphanesi»ni, ardından «İsveç Devlet İstatistik Merkez Bürosu»nu, oradan çıkıp da «İsveç Kraliyet Kütüphanesi»ne gidişimizin ardından, bende bir takım sorular oluşmaya başladı.

Soruyordum kendi kendime:

— Yüzde yüzü okur-yazar olmuş bir toplumda, başka bir toplum için «*ÖLÜM*» istemek de ne oluyor arkadaş!..

Soruyordum kendi kendime:

— Sekiz milyonu aşkın bir ülkede, günde 4,5 milyon gazete tirajıyla, «Raggarecilik» de ne demek sayın bayım!..

Soruyordum kendi kendime:

— 1 milyon 400 bine yakın nüfuslu Stokholm kentinde, salt Kent Kütüphanesi'nden, salt 77 yılı içinde ödünç alınıp okunan yapıt sayısı 6,094.228 olduğu halde, 13 yaşında çocukların, kendilerini para karşılığı

erkeklere satmasının, yanıtını kim verecek bakalım bana...

Bu soruları, kimileyin yüksek sesle düşündükçe, Gürhan ifrit oluyordu: .

«— Kardeşim, sen buraya gezmeye mi geldin, sorgu yargıçlığına mı, söyle bakalım?.»

Soruların dili, sayıların diliyle karşılaştıkça, sayıların dili soruların diline zaman zaman yanıt veremiyordu.

SAYILARIN DİLİ

İşin bir ilginç yanı da, sayıların dili konuşmaya başladıkça içimdeki soruların dili, yeni yeni sorular üretiyordu. Sayılar kimileyin bunların yanıtını veremedi.

Sayıların veremediği yanıtlar kafamı kurcaladıkça, «yazarın-ozanın çağına tanık olması, gününe tanık olması» gibi yüce bir damar, bir nabız gibi atmaya başladı yüreğimde!...

Böylece başladım bu işe.

Yine de sayıların diline saygı duyuyorum. Çünkü, sayıların dili olmasaydı, benim içimdeki soruların dili başlamayacaktı konuşmaya. Daha 1965'lerde, Sayın *Çetin Altan*'ın İsveç üzerine gezi notlarını okurken, bugün de anımsadığım bir başlık vardı:

«İsveç'te unutamadıklarım»

Bana da böyle bir soru yönelse:

«Soruların dili», diye yanıtlarım.

Çünkü, modern bir toplumu, kavramın içeriğiyle modern kılan en önemli gösterge yine sayıların dili olacak kuşkusuz.

Peki, yukarıda bir çok örneğini verebileceğim soruların dilini kim yanıtlayacak?

İşte bu yazı dizisi, böyle sorular demetinin karşımda birikmesiyle ortaya çıktı. Ama, bu yazı dizisinin borçlu olduğu en önemli etken, kuşkusuz sayıların dili.

Sanatçıyı-ozanı-yazarı, tarihçiden daha ileride tutan bir öğe de, sanatçı sezgisi - sanatçı duyarlığı değil mi?

Sanatçısı-ozanı yazarı bulunmayan bir toplumda sayıların dilini, kim soruların diline dönüştürecek, bunu çok düşündüm bu gezi boyunca.

Bir de soruların dilini oluşturan kavramlar çok kurcaladı kafamı. 1970'ler Türkiyesinde, MHP'nin de bol bol kullandığı bir «*emperyalizm*» sözcüğü, benim sorularımın sözcüğü olabilir mi? Yukarıdaki sorulara yanıt getirebilir mi «*oligarşi*» sözcüğü. Ya da son günlerde duvarlarda ÜGD imzasıyla gördüğüm:

«— *Bir ölür, bin diriliriz*» tümcesi, *emeğin çağdaş sözcüleri* tarafından da nasıl benimsenir acaba!

Bu ve benzer kavramları, deyişleri çok düşündüm. Değil İsveç'i, çağdaş toplumların dayandığı 2 binli yılların kapısında, soruların dilini oluşturacak sözcükler ve kavramlar kümesinin de yeniden üretilmesi sorunu yeniden girdi günlüğüme.

İSVEÇ'TE EVLİLİK

Şimdi biz, yine bazı sayılarla dönelim İsveç'e. Bakalım bu sayılar bize yeni sorular hazırlayacak mı?..

İsveç'te evlilik kavramı ile birlikte yaşama kavramı *eşdeğer* bir anlam içeriyor. Yıllar geçtikçe, 20. yüzyılın sonları yaklaştıkça, bir çok kavram eskiyor ve yeniden üretilme gereği çıkıyor ortaya. Ya da iki ayrı kavram arasındaki ayrım azalıyor. Modern bir toplumdaki demokratiklik alanları genişledikçe, bu iki kavram altındaki doğum oranları da birbirlerine iyice yaklaşıyor. Evlilikte ortaya çıkan doğum oranı ile, birlikte yaşama sonucu ortaya çıkan doğum oranı eşit bir orana yaklaşıyor.

Böylesine gezi notları arasında sık sık sayısal verilere başvurmak, sıkıcı olabilir. Ne var ki, bir kavramın, bir sözcüğün yeniden üretilmesinin, ya da iki kavramın arasındaki ayrımların nasıl giderek azaldığını, aşağıdaki verilerle doğrulayabiliriz.

Kaldı ki, bazı oluşumların demokratik koşullar elverse bile nasıl ağır kanlı bir işleyişle yeni durumlara dönüşebildiğini, değişmenin ancak yıllarla elde edilebildiği, yine bu sayıların diliyle açıklanıyor. Şimdi göstergeye bakalım.

Yıllar	Doğum:	Birlikte Yaşanarak Doğum:	Toplam Doğum oranı:
1968	12.03	2,26	14,29
1969	11.31	2,52	13,51
1970	11.18	3,52	13.70
1971	11.08	3,06	14,14
1972	10,36	3,46	13,82
1973	9.65	3,82	13,47
1974	9.24	4,22	13,46
1975	8.56	4,09	12,65
1976	7.99	3,97	11,96
1977	7.61	4,04	11,64

1977'ye gelindiğinde, birlikte yaşama sonucu doğum oranı yüzde yüze yakın bir yükseliş gösterirken, on yıl sonunda, aynı yıl, evlilikle yapılan doğum oranı da yüzde yüze yakın bir çözülme göstermiş. İsveç'te doğum oranında genel bir düşüş de göze çarpıyor.

Evlenme sonucu da olsa, birlikte yaşanarak yapılan doğumda bile tüm sosyal ve demokratik güvenceyi herkese eşitce tanıyan, ekonomik olanakları aynı ölçekle paylaştıran İsveç yasaları, yine de nüfus düşüşüne engel olamıyor.

Anlaşılıyor ki, birlikte yaşama özgürlüğü gibi son derece çağdaş sorumluluk isteyen bir kurumlaşma bile, İsveç'te doğum sayılarındaki düşüşü önleyememiş.

Ama kurumlaşma aşamasını ağır ağır tamamlayan ve demokratikleşen, *birlikte yaşama* olgusu, *boşanma* sonuçlarını da etkilemeye devam ediyor. Örneğin 1968'de 11,011 olan boşanma oranı 1977'de ise, 20, 994'ü gösteriyor.

GÜNEŞE ÖZLEM

İsveç'te yeşilliğin sonsuzluğuyla, güneşin azlığı ilk izlenimlerde yerini alıyor hemen. İsveç'linin, güneşe olan dayanılmaz özlemi, Akdeniz kıyılarına her yıl yüzbinlerce insanın gezi gerekçesini hazırlıyor.

Ege'yi de katarsak, Akdeniz'de en çok kıyı şeridi olan Türkiye sanki çağın ve dünyanın dışında, öyle habersiz olanlardan. Kıyı yağmacılığı terörü (!) Marmara'yı kanalizasyon gölüne dönüştüren yanlış kentleşme endüstrileşme terörü (!) alabildiğinde at koşturuyor Türkiye'de.

Modern toplumların oluşturduğu ölçeklere ters dü-

şen bunca akıntı arasında, silahlı terör, ne İsveçlinin ne de öteki Avrupa ülkelerinin, görmek istemediği en çarpıcı eylemlerden birisi, Nitekim, İspanya bu nedenle, İsveçli ya da öteki ülke insanlarının giderek azaldığı bir yer olma durumuna hızla yaklaşıyor. Elimizdeki sayılar, 1978-1979'u gösterse, İspanya'da oluşan silahlı terörün etkilerini hemen göreceğiz. Bu olanak yok şimdilik elimizde.

Ne varki şunu görüyoruz. Yunanistan «*batılı toplumların şımarık çocuğu*» olduğu için değil, Avrupa'da yaşayan milyonlarca insanın ve özellikle İskandinav ülkelerinin, *güneşe* olan *özlemini* derinden derine kavramış. Bu komşu ülke, son yıllarda yaptığı atılımla, beş yıl içinde yüzde yüzü aşan bir «çartır»* uçak gezisini, İsveç'ten çekebilmiş. Sanıyoruz ki, İspanya'nın olumsuz koşulları, Yunanistan'ı bu konuda ilk sıraya çıkarmakta büyük etken olacak.

8 milyon 300 bine ulaşan bir toplumun 1 milyon 65 bin kişisi, 1977 yılında «çartır» uçaklarıyla yaptığı yurtdışı gezi sıralamasında, Türkiye, Malta'nın ardından onaltıncı ve sonuncu gelmektedir.

BASIN YAYIN

Sayıların diliyle bir iki örnek daha iletmek istiyorum. İsveç'te 80'li yıllara gelindikçe gerileyen bir ya-

Sıra	Ülke	1973	1974	1975	1976	1977
1	— İspanya	403.455	392.706	395.669	284.747	308 999
2	— Yunanistan	94.407	45.591	89.258	193.131	206 377
3	— İngiltere	42.146	51.618	68.121	102.168	139.619

(*) İsveç yurttaşlarının «çartır» (Chartertrafik) uçaklarıyla yaptığı yurtdışı gezi çizelgesi.

yımcılıktan sözedilebilir. Örneğin 1973'de (çeviri-yerli) toplam 9.111 adet yapıt yayınlanırken, bu sayı 1977'de 6.100'e düşüyor. Çeviri sayısında bir değişme yok. İsveçli yazarların kendi ürünlerinde bir düşüş sayısı göze çarpıyor. Yayımlanan yerli yapıt sayısı 1973'de toplam 5.242 iken, 1977'de bu sayı 3.562'ye düşüyor. Beş yıl arasında, yüzde seksen dolaylarında bir iniş var. Öyle ki kütüphane sayılarında bile azalma olmuş: 1973' de 596 kütüphane varken, 1977'de bu sayı 414 olmuş.

Aradan geçen beş yıllık sürede az da olsa bir nüfus artışına karşın, yayıncılıkta gerilemesinin ve tiyatro izleyicisi sayılarında düşüşün bir nedeni olmalı.

Tüm bunların yanısıra bana en parlak görünen sayı, devlet kütüphanelerinden 1973'de 66 milyon 28 bin yapıtın, *ödünç* alınarak *okunması* ve bu sayının 1977' de 76 milyon 694 bine ulaşması oldu.

SAYILAR - SAYILAR

Örneğin İsveç'te 1975 yılında 1590 kişi intihar etmiş.

Bu toplamın 13,5'i 15-24 yaşında, 23,3'ü 25-44 yaşında, 27'6'sı 45 yaşından büyükler. Toplamın yüzdesi 19,4 olan intihar eylemi aynı yıl Amerika'da 12.7, Japonya'da 18.1'dir.

Görülüyor ki intihar eylemi çelişkiler, çatışkılar ve sorunlarla bunalan sermaye sisteminin ağa babası Amerika'dan (ikinci ağa babası olma savaşımı veren Japonya'dan) daha yüksek İsveç'te.

İsveç gibi «elini atınca musluktan sıcak suların aktığı, ayağını atınca yeşil halıların döşendiği, yürüyen merdivenlerle yedikat yerin altına inildiği» bir *masal*

anlatımını gerektiren dış görünümlü bir ülkede, sorunlar yok değil. Hem üstelik sorunlar iyice gebe...

Daha 1975'te kriminalog, Sayın *Leif Menke*'in hükümete sunduğu bir raporda yaşları yirmiyi aşmayan gençler tarafından işlenen dövme, öldürme gibi suçların son on yılda yüzde yüzü aşkın yükselişi vurgulanmış.

Dönüp gezi notlarımızın tümüne yeniden bakıldığında, İsveç'i *cennet* gösterenlerin yanısıra, İsveç'i *cehennem* gibi göstermediğimiz de anlaşılacaktır.

İsveç, her yıl çoğalan ayyaşlık sorunlarıyla, sürekli artan suçluluk oranlarıyla ve yozlaşan bir gençlik-çocukluk toplamıyla başedemezken, yeni sorunlarla ikibinli yılların kapılarına dayanmaktadır.

İSVEÇ VE YENİ İNSAN

Ne var ki, sorunlarla dolu bunalımlar toplamını salt İsveç'e yüklemek haksızlık olur.

Sorunlar, yeniden yeniden çözümler üretmeyi de gerektirirken, kapitalist sistemin bütünüyle gündemine aldığı uluslararası bunalımlar, kuşkusuz İsveç'e de yansıyacaktır.

Ne çözümlerin, ne de bunalımların İsveç'te başlamayıp, İsveç'te de sonuçlanmayacağı bilinmektedir. Ne var ki, genç ülkelerden, özellikle Ortadoğu'dan gelen göçlerle, büyük bir *ikilik* içine düşeceğini önceden sezmesi bile, İsveç'in engelleri aşmasında yeterli değildir. Çünkü, ikilik İsveç'in *göçmen işçiye* olan *gereksiniminden* birisi olurken, ötesi de, sarsılmak-gerilemek ve çözülmek istemeyen gelenekçi şoven İsveç sermaye sınıfının direncidir.

Bu diretme ve isteme ikiliği, göçmen işçilerin gittiği tüm ülkeler için sözkonusudur.

Örneğin ta Mardin'den kalkıp Stokholm'ün çevresini kuşatma adımları atan topluluklar vardır.

Bu toplulukları söküp geldikleri yere atma gücünü sistem kendisinde bulamazken bu topluluklara *emek açısından bağımlı* olurken, ayrı ayrı koşullardan geleneklerle harcını karmış insanların sorunlarını bir potada kaynatma gerçeğiyle yüz yüzedir İsveç'de. Modern toplumlarla, gelişememiş yarı *feodal* toplumların kapışması ya da *tarih sahnesinde kaynaşması* sözkonusudur.

İşte bu kapışma ve kaynaşma ikiliğinde yeni insan modeli *ulusal kimliklere* bağlı kalmadan ikibinli yılların gündemini dolduracak.

Bu yeni insan, Almanya da olduğu kadar Fransa da, Belçika'da olduğu kadar İsveç'te de yirminci yüzyılın sonlarındaki tarih sahnesine adaylığını şimdiden koyuyor.

Bu yeni insan modelini *yeryüzü gurbetçileriyle, gurbetçiliği bilmeyen* ama, sömürgeciliği bilen toplumların kaynaşması belirleyecek...

O yeni insan ikibinli yıllarda kendisini şöyle tanıtacak belki de.

«Dedem Türkiyeli, ninem İsveçli. Ben bir Rus'la evliyim, çocuğum bir Japonla yaşıyor şimdi...»

Ve o gün, hiç bir toplumun adı «ÖLÜM» sözcüğüyle yan yana hiç görülmeyecek...

Demokrat, 30 Temmuz - 4 Ağustos, 1980

Bölüm
2

F. ALMANYA

DÜŞ MÜDÜR GERÇEK MİDİR...

Fotoğraflar görürüz köy yollarında bekleyen, analar, eşler, yavuklular olur bunlar çoğunlukla.

Asker yolu gözleye gözleye Yemen'i, Sarıkamış'ı, Kore'yi yaşayarak... Gözlerini, yüreklerini ve bedenlerini yollarda ve yıllarda bırakan kadınlardır bunlar. Yolları ve yılları bekleye bekleye tükenir gençlikleri, kadınlıkları ve üretkenlikleri.

Kaçıncı bekleyiş kaçıncı ayrılış bu bilmezler, bilemezler...

Yıllar yılları çeker getirir çeker götürür.

Yemen elleri yıter. Sarıkamış Dağları göçer, Kafkasya Cephesi'nin tarih olduğu bilinir. Ne var ki, ilkin Almanya yeni bir Yemen olarak dinmez bir hasretin, tükenmez bir gurbetçiliğine mesken olur bu kez... Ardından ötekiler...

Federal Almanya yıllardır tanıtılıyor. Romanlar, öyküler, şiirler, sinema-TV oyunları ve belgesel yapıtlar hazırlandı, hazırlanıyor yine de. Özellikle F. Almanya'da yeni bir yurt edinme savaşımını veren yeni yeryüzü *gurbetçilerinin* acılı serüvenleri milyonlarca iletişim organında sayılara dönüştürülüyor. Ciltler dolusu inceleme yazılarının içeriğinde *çok sayılı sıfırlı toplamlar,* daha yüksek basamaklara tırmanıyor hemen her gün.

Denilebilir ki, bunca çaba, bunca sayısal söz denizi, çağdaş endüstri toplumları arasında özel bir yeri olan F. Almanya gerçeğini tümüyle açıklamaya yetmez. Ne F. Almanya gerçeğini, ne de Anadolu insanının yeni yeryüzü gurbetini...

Genel olarak sermaye sisteminin, özel olarak F. Almanya'nın yarattığı ve *yaratışına bağımlı* içsel koşulları var. İlk adımda *göçer emeğe* bağımlılık, başka söyleyişle *yeryüzü gurbetçilerine* gereksinim oluyor bu. *Konar-göçer işgücü,* kendine *özgü* toplumsal dinamikleriyle bu topraklara girince, kendi insan gerçeğini de *özgül* yanlarıyla dayatıyor, diretiyor.

Bu dayatma ve diretme tüm *kalıtsal* özelliklerin, *geleneklerin* ve *bireysel-tarihsel-toplumsal* tüm yeteneklerin ve beceri farklılıklarının da bir *karşılaşması* sayılabilir.

İlk kıvılcım çakışları da bu kavşakta başlıyor.

İşleyişi giderek içten içe derinleşen bu karşılaşma, kırsalalan kültürleriyle, endüstri koşullarının bir kapışması biçimine bürünerek *tarih sahnesinde* yerini almakla kalmıyor. Dahası, bu kavşakta ete-kemiğe bü-

rünen *insan gerçekliğiyle* çok çok değişken, oylumlu dönüşümlere ve yeni *yol ayrımlarına* da adaylığını koyuyor şimdiden.

Bugün yoğun önermeler ve geleceğe adaylığıyla *yeryüzü gurbetçileri*, F. Almanya'nın ve öteki Avrupa ülkelerinin 80'li gündemini doldurmaya başlamıştır kendiliğinden.

AİLEDE DEĞİŞEN İŞBÖLÜMÜ

Onu tanıdığım zaman, *yeni bir ayrılığın* ve yeni bir bekleyişin sancıları dolaşıyordu gözbebeklerinde. Nasıl da gençti... İncecik bedeni ve kadınsı hüznüyle kaçıncı «*asker yolu*» gözlemenin ağır mengenelerine kaptırmıştı yüreğini... Üç yaşında haşarı oğlan dur-sus bilmez çocukluğun barikatlarında koştukça, bu kez hem de baba olabilmenin gereği dalıyordu içini. Bunu, sözcükleri seçiminden anlıyordum.

Evlendikten sonra, Kayseri'den ver elini Almanya.. gelir. Ardından küçük bebesi ve turist pasaportuyla kocası, eşi... İki yıl süresince kocanın tek işı oğlanla oyalanmak. Kadın çalışır, erkek hazırda. Çünkü çalışma izni yok.

Kadın iş vardiyasından sonra eve gelip, oğlana ve ev işine girişince, erkek, *çarşıya, pazara* ya da *kahveye* gidilen bir toplumun tüm yerleşik geleneklerine sımsıkı bağlılığını kanıtlar. İş bu noktaya geldi mi, koca tam bir ataerkil, tam bir koca!

Koca, adı üstünde büyük, görkemli, iri, öteki tanımla görece saygın yeri olan erk... Ve geleneksel evlilik bozkırlarının temel direği. Bu temel direk üstelik

bir Orta Anadolu (*) kasabasından fırlayıp da Frankfurt'a gelmişse, bu deprem daha da şiddetli olmaya adaydır.

YENİ İLİŞKİLERE DOĞRU

Kayseri'de yakın yıllara dek hemen her anlamda «*koca*» olan bireyin, üç saatlik bir «*Lufthansa*» uçuşuyla yüzyıl öteye sıçrayışı, akıl almaz yeni bir beyinsel örgütlenme gerekçesini de gündeme getirir. Aile-de ve ev içi iş bölümünden, ev dışı ekonomik yükümlülüklere dek bir dizi *yeni sorunun* devreye girişi, *beyinsel* olarak buna hazırlanmayışı da bağışlamaz üstelik.

Bu aşamada salt ekonomik özgürlük değildir gündemi dolduran ilk madde.

Bir yanıyla ekonomik özgürlüğün kazanımı gibi görünen değişim, *gerçek anlamda* bir özgürlük olamaz. Çünkü beyinsel açıdan bu özgürlük kavramı ve bunun hayata yansıyışı *denenmemiş* ve *sindirilmemiştir* de üstelik. Kaldı ki, *demokratikleşme* yaşanmadıkça, tüm özgürlüklerin kâğıt üzerinde kaldığı da biliniyor.

Bölgeler	1973	1972	1971	1970
Marmara	18.301	14.529	14.278	20.445
Orta Anadolu	26.892	14.740	14.793	21 951
Kuzey Anadolu	14.602	88.486	8.821	15 977
Batı Anadolu	23.888	13.787	15.930	25 337
Doğu Anadolu	8.158	4.980	4.971	4 090
Güney Anadolu	9.505	5.872	4.976	7.885
Toplam	101.426	62.394	63.777	95.685

(*) Federal Çalışma Kurumu örgütleri aracılığıyla Federal Almanya'ya gelen işçilerimizin Türkiye'deki çıkış bölgeleri ve yıllara dağılımı.
Kaynak : Türkische Arbeitnehmer in der Bundesrepublik, 4 Düsseldorf, Hans Böckler-Str. 39

Öte yandan, tüm yeni ilişkilere doğru *değişimler,* bulunulan koşullardaki dış koşulların zorlayıcı etkileriyle oluşacaktır. Koca, tam bir koca geleneğini, ekonomik sömürüyü daha da perçinleyerek (yüzeysel ödünler verir gibi görünse de) sürdürecektir.

Dahası, kadının getireceği ekonomik kazanıma bir açıdan *jandarmalık* yapma özgürlüğünü de yükleyerek...

DEMOKRATİKLEŞME VE KADIN

Genel çerçeve içinde baktığımızda, ikibinli yıllara yaklaşırken bile Anadolu'da, *tarlada - beşikte - mutfak* sonuna dek sömürülen *kadın, Yeryüzü Gurbetçiliğine* başladıktan sonra da daha bir süre sömürülmeye gönül rızasıyla katlanacaktır.

Dışsal olgular, belli bir süre boyunca içsel olgular üzerinde değiştirici etkilerde bulundukça, ancak *bireysel - tarihsel - toplumsal* alışkanlıkların aşındırıldığı söylenebilir. Yine *bireysel - tarihsel - toplumsal* tüm yeteneklerle *aile kurumu* da yavaş yavaş bir değişmeye mayalanacaktır. Ancak buradan tüm özgürlüklerin tartışıldığı *demokratik* alanlara ve yol ayrımlarına çıkılabilir.

Kadın konumu ve tüm *özgürlükler* de ancak bu aşama da güncel gerçeklik kazanacak ve yeni anlamını bulacaktır.

Ne ki, üç satlik «*Lufthansa*» uçuşuyla, yüzyıl öteye sıçrayan bireyi de *yargılamaya* hakkımız olmasa gerek. O, ilkin İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne aykırı bir biçimde, çalışma özgürlüğünden alıkonulmuştur. Emeğini açık açık *satamayan* bireyin, en yakınında

olan öteki bireylere yük olması da yine sistemin bir basıncıdır.

Bu düşünsel baskı, en başta O'nu, gizli gizli emeğini satmaya ve kaçak işçi olmaya zorlamakla da yetinmez üstelik.

YİTİP GİDER TER İÇİNDE

O'nu boyna gurbetçi kılan bir çok neden var. Bunun nedenlerini kendisi bilemez. Daha önce, yüzlerce yıl geçip gidenlerin bilmediği gibi..

Değişen tek şey, öncekilerin Yemenlere gidilip de dönülmeyeceğini bilmeleri. Yeni yeryüzü gurbetçilerine bu açıdan bakıldığında, daha şanslı oldukları söylenebilir. Öte yandan, gurbetçilik geleneğinin sürdürücüsü onlar. Ama bunun tarihsel, toplumsal, bireysel nedenlerini bilmezler, bilemezler...

Bilemez... Ama gitmekten başka yol olmadığını sezer usul usul.

Kentlerle köyler arasında yollar açıldığında, bir değişim mayalanır. Bir değişim ki ucunda *yeni gurbetçiliği meslek kılar* insana. Toprağın - tarımın belirlediği beylik ilişkiler çözülmeye başlar ilkin.

Sonra.. para için düşer yollara.

İlk kez, kentlerin kıyılarında görürüz O'nu. Koca kentler sanki bir *masal anasının* anlatımıyla, kondularla kuşatılır bir anda.

Sonra... *atını, avradını* ve *silahını* yanından ayırmayan yerleşik bir geleneğin adamı olarak, büyük açmazlar içine düşer. Hoyratların horanların yoğruluşunda hep toprağa bağlı, toprakla varolan bir gerçeğin kökleri, *minibüs kasetleriyle* yeniden üretilirken, O, eşinin getirdiğiyle *yetinen* adamın ezgisini söyler.

«*Kadın malı yiyen namerttir,*» özdeyişinin yarattığı bilinçaltı patlamalarıyla, Frankfurt'larda birahanelere düşmeden önce, kent kıyılarındaki işçi pazarlarına dalıp gider.

Yitip gider mi?

Yitip gitmez kuşkusuz. Değişir... hem de kendisi gibi yüzbinlerin öğütüldüğü kocca bir değirmende öğütülerek değişir.. değişirler...

Toprağın gurbetçiliğinden, işin ve işsizliğin gurbetçiliğinine giden bir yol açılıp önünde. Kendisi gibi yüzbinlerle bir arada ama birbirlerinin boğazını sıkarak, bir *birlerinin pazarına* göz, gönül ve el koyarak seçilir ve giderler...

Ve bir gün, yiterler ter içinde.

Kadınını bir tabanca gibi yanından ayırmayan bir geleneğin adamı, kadınını görece olarak yitirmiştir.

Kadını vardiya başında, çocuğu kilitli odalarda kalır.

Kendisi savrulur zaman içinde ve nereye gittiğini *bilmeyerek...*

BİLİNMEYENLERDEN BİR - İKİ...

Böylesine sürekli kaynayan - kaygan *toplumsal bireysel* değişkenliğin bağrında açılan yaraların topoğrafyasını, anında belgeleyecek *göstergeler* de henüz yaratılmış değil.

Ne ki, bilinen *öğeler* var.

AET ülkeleri kimliği taşıyan göçmen işçilerin 1973-74 sonrası *F. Almanyasına* hangi *oranda işgücü* taşıdıklarının *kesin sayılarla bilinmediği; bilinen* ilk ve kesin göstergedir.

Çünkü, AET'na bağlı ülke bireylerine F. Almanya'ya giriş - çıkışlarda ayrıcalıklar - kolaylıklar, iş bulmada da *üstünlükler* sağlanmış. Ülkeye bu kanallardan *mevsimlik,* ya da *yarıyerleşik* gelen işgücü sayısalını belirleyecek göstergeler, bu nedenle sağlıklı sonuçlar veremez.

1970'li yılların başlangıcıyla petrole dayalı ilk bunalımı savuşturan sermaye sistemi, geleceğe yönelik önlemler de alır. Tek ve sarsılmaz ilke, ekonomik bunalımın sonuçlarını sistemin yararına gidermek, geleceğe yönelik kaygıları onarmaktır. Petrol ülkeleri ekonomik bunalımın sonuçlarını sistemden yana gidermek, geleceğe yönelik gedikleri onarmak ister.

Petrol ülkelerinin, gelişmiş ekonomilere yüklediği maliyet, bu kez, başka yollardan gelişmemiş ülkelerin *toplumsal - bireysel* omuzlarına aktarılırken, daha da katmerlisi, *yeryüzü gurbetçilerinin* omuzlarına yüklenecektir.

Sistemin bu tür *ikilemleri,* ucuz emek taşıyıcılarının daha da ucuza bağlanması için, yeni kanallar hazırlayacak nitelikler olur.

Yasal yollardan bir kısım emek göçüne kapılar kapatılırken, sistem, *yeni - değişik* kanalları elinde tutarak yönlendirir. Örneğin *çalışanın eşi 30 Kasım 1974* ve 18 yaşından küçük *çocukları* da *31 Aralık 1976* tarihinden sonra F. Almanya'ya gelmişseler, *izinli* ve *özgürce* çalışamazlar. İş bulamazlar ve yeni yeryüzü gurbetini bile özgürce yaşayamazlar.

KÖLELİĞİN KÖLELİĞİ

Köleliğin köleliği, yeryüzü gurbetinin gurbeti başlar böylece...

Kendi *özgüçlerini* gizli - gizli kıyılarda, köşelerde daha da *ucuza satan* yeryüzü gurbetçileri çoğalır. Onlar, ucuz emek kaynaklarını daha ucuz emek kaynaklarına dönüştürürken de, sistemin bir çok açmazları içinde, kendi açmazlarını da hazırlayacaklardır.

Bu koşullarda çalıştırılan milyonlarca *kadın* ve *çocuk* emekçi sayılarının bilinmediği de *bilinen ikinci* göstergedir.

Bu koşullara bağlı kadının iş vardiyası sona erince kocaya eş, eve hizmetçi, çocuğa ana olma vardiyası egemenliğini sürdürür yine. Koca ise, *kaçak* işçi bile olamadan, «*kadın parası*» yiyen bir insan değerlendirmesine bağımlıdır her an.

Görece olarak *verdiği ödünü*, bilinç altına depo etmekten de geri duramaz.

Tarım kültürü gelenekleriyle kuşatılmış beyin bahçelerindeki bu son birikim, dışa taşma koşullarını da yaşadığı çevrede rahatlıkla bulacaktır. *Birahanelere* gitmelerin yolu da böyle böyle açılır... Evde, çocuğa bakma (*) oyalanma işleriyle doldurulan bilinçaltı, ancak böylece bulur rahatlama yerini.

Çocuk Sayısı	Baba	Komşular	Kimse tarafından Bakılmayanlar
1. Çocuk	3,4	7,6	25,5
2. »	2,2	4,4	39,1
3. »	3,1	3,9	47,7
4. »	2,1	0,7	47,9
5. »	2,6	1,3	60,3
6. »	5,6	—	—

(*) Federal Almanya'da evde kalan Türk çocuklarının hangi oranlarda kimler tarafından bakıldığını gösterir çizelge. Kaynak : age.

Kadının iş vardiyasında döktüğü ter, kocanın cebinde yeşil-mor marklara dönüşür. Yeşilli-morlu marklar, bilmem kaçıncı şampiyonluğunu kazanmış, dolu bira şişelerine - kutularına dönüşür usulca. Plakda bir türkü, bir anda ve ayağının tozuyla çıkar gelir:

«— *Ayağında kundura...*»

Ayağında kundura, dönecek kasette plakta...

«*Sapına*» kadar Türk ve müslüman merhabalarla başlayan arkadaşlıklar kurulur. Kocalığın ve erkekliğin *yaralanmış Anadolu gururuna* birahaneler sığınak olmakta gecikmez. Yeryüzü gurbetine karşın, iş bulunmayışı, işsizliğin ve evde oğlana bakmakla yetinmenin ağır mengeneleri nerede çözülecek?

Üstelik, «*Ayağında kundura*», eski yarin terkedilme gizini vurguladıkça, Almanya'da «*akça-pakça*» bir yar özleminin burgusu, kocanın yüreğinde döner, çevrilir..

Üstelik, «*kadın malını yiyen namerttir*» geleneği, yeryüzü gurbetçiliğine çıkınca, nasıl da usulca çözülmüştür yeni köle sahiplerinin elinde! Anadolu'dan eş olarak, kadın olarak gelen kişi, burada bir *ekonomik erk* olmuştur ki, bunu değme Anadolu yiğidi sindiremez yüreğine!.. O nasıl sindirsin!.. En iyisi unutmak bunları...

Değişik bir kadına özlem, O'nun için örselenen ilişkilerin atılması demektir belki de...

«*Ayağında kundura*» ezgisinin sık sık yayılışı da, özlemi de bundandır biraz. Bira'ya kendisini vurması da bundandır zaman zaman...

F. Almanya'da sayılara vurulmayanların yanısıra, sayılara dönüşen, sayılarla açıklanan *açmazların* başında *alkol* geliyor.

Ülkenin 1977 yılında bilinen nüfusu 61,5 milyon. Halkın en çok tükettiği içki bira. Yılda kişi başına 149 litre bira ile, Almanlar dünyanın en çok bira içen ulusu. Ülkede aynı yıl 37 milyar DM tutarında alkol tüketilmiş, kişi başına ortalama 50 DM.

F. Almanya devleti, bu içki toplamından aynı yıl 5,5 milyar DM kazanım edinmiş vergi yoluyla, Endüstri, alkol reklamı için her yıl ortalama 110 milyon DM harcarken, alkol tüketimiyle ilgili, trafik kazaları da yükselmiş. 1975'de 2,673 ölü, 42.637 yaralama görülürken, 1977'de 2.811 ölüm, 44.175 yaralanma olayı saptanmış.

Kadınların da giderek alkol alışkanlıklarına tutulmaları nedeniyle her yıl ortalama 1000 çocuk sakat olarak geliyor dünyaya.

Sıvı uyuşturucu, keyif verici alışkanlıklarla birlikte, korku verici öteki gelişme «hapçı»lık. F. Almanya'da erkeklerin % 39'u, kadınların % 5'inin sürekli ilaç kullandıkları saptanmış. Yetişkin 18,5 milyon Alman yurttaşının % 39'u yılda 48 milyon paket uyku ilacı kullandığı saptanıyor. Dahası, 1970 yılında hastalık sigortaları üye başına ilaç parası 166, DM öderken, bu sayı 1975'de 360'— DM'a yükseliyor.

Sayıların dili, bize teke tek o olayın derinliğini getiremez. Teke tek acıları, yıkılan insan güzelliklerini, yokedilen umutları, yetenekleri, becerileri, sevgileri,

parça parça olmuş beraberlikleri ve Anadolu insanının yıkımını anlatamaz.

Hiç bir sayı anlatamaz O'nun yıkımını bize...

AT - AVRAT - SİLAH

Olaylı gün, ayağında kundura istenecek mi bakalım. Çoğunluk istemez bu ezgiyi. Ya ne istenir? Canım ne istenirse istenir, ama ayağında kundura, bugün çoğunluğun keyfine göre değil.

Bundan «*çıngar*» çıkabilir!

Üç-dört merhabayla kaynaşan yadeller arkadaşlığı, işsiz kocayı alır altına, ezer. Hazırcı koca yediği dayakla yetinmez.

Bilinçaltında bastırılmış geleneksel *koca* olma guruyla, *atın* ve *silahın* donattığı geleneksel gurur, kucaklaşır Frankfurt kıyılarında. *Bira* bardaklarıyla tuzbuz olmuş müslüman; *gurbet arkadaşlıkları* yeni yol ayrımlarına gelir.

At - avrat - silah üçlemesinden kala kala silah eskisi bir sustalı kalmıştır işsiz kocanın avucunda. Bir de eline Almanya'da tutuşturulmuş bira bardağının kırık kulpu.

Sıkışır köşeye öylece tek başına.

Karşısında «sapına dek» Türk ve müslüman arkadaşlıklar. Yeni yeryüzü gurbetçileri!..

Çekilen bıçak ve olaya el koyan Alman polisi...

Bıçak çekmenin suçu ağırdır buralarda. Ayrıca Türklerle ilişkin çağrışımı da ürkütür Avrupalıları. Bizim işsiz koca, *kaçak, izinsiz yeryüzü gurbetçisi* iki

yıllık turist özgürlüğüne mührü basan bu olay sonucu içeri alınır. Yani tutuklanır, sanıktır, düşer dama.

ÇÖZÜLMEZ - ÇÖZEMEZ

O'nu ta Anadolu'dan koparıp buralara getiren ve sonra da eline *bira* şişesini tutuşturup, ardından tutuklayan kim? Bir de ona bakalım.

Babadan kalma bir kaç parça toprağı yurt edinmiştir O.

Ama ya toprak yetmez olur, ya sel vurur götürür, yel yapar kaçırır ya da borç karşılığı taşınmaz *akçe* olarak gösterir toprak beyine.

Bey, adı üstünde. *Atı kadını* bir kaç tane olan. geniş toprağını *traktörle* yoğuran erk. Kendi *yurdunda gurbetçi* olanları da onların çaresizliğini de iyi bilir. Bey olmak, bunları da iyi bilmekle akrandır biraz!..

Ya sonrası...

Sonra faizlerin faizi eklenir üst üste. Ödenmez bir borç olur ki bir ölüm fermanı gibi gurbetçinin geçer boynuna.. çözülmez.. çözemez...

Almanya, *para*nın *teknoloji*nin ve gösterişin harmanı, O'nu çeker kendine, içine alır.

Böyle çıkar yollara varır Almanya'lara. Böyle böyle kadınını, vardiyada başka erkeklerle yanyana çalıştırır, kendisi iç bulamayınca. Adı, *kaçak, işsiz yeryüzü gurbetçisine* çıkınca bunca ağırlığın altında ne yapar...

Atını *muratlara - anadollara* ya da minibüs saltanatına karşı çoktan yitirmiş, kadınını «*gavur*» ellerinde başka erkeklerle yanyana çalıştırma çarkına kaptırmış ve «*of ulan off*»unu, salt bir sustalıyla geçiştirme

yolları deneyen, kavruk Anadolu insanının bir dramıdır bu.

Bu dram, salt O'nun dramı değildir...

YENİ YEMEN

Şimdi, kadın hem iş vardiyalarında hem de üç yaşında oğlanı büyütme uğraşıyla, tutuklu kocayı da kurtarma savaşındadır.

Kadın işe vardığı saatlerde, çocuğun üzerinde kapı kilitli durur öylece.

Koca, bilmem *kaçıncı Yemen*'e, kaçıncı askerliğe gider gibi gitmiş. Oturma, çalışma izninin olmayışıyla, Türkiye'ye postalanması sözkonusudur. Kendisine yol gösterilir:

«— İkinci duruşmada mutlaka bulunmalısın Üstelik, ilk duruşmada bulunmayışının nedenini de yargıca anlat ve özür dile. Bunu yapmazsan polis öteki duruşmalara zorla götürür. Bu bir... Gelelim ikincisine: Burada bir kefalet onbin, yirmibin mark. Nereden bulasaksın bu parayı, kim verecek sana...»

«ALMAN POLİSİ DUYMASIN...»

Ayrıca, bu çocuğu da böyle evde kilitleyip bıraktığını falan Alman polisi duymasın. Senin oturma iznini, çalışma iznini hemen iptal ederler ve seni Türkiye'ye gönderirler. Bu da üç.

Çocuğa hemen bir yuva bul. Bir sürü yuva var. Neden vermiyorsun yuvaya.. ha, neden vermiyorsun?

.....

Haftada 50 mark karşılığı çocuğunu sabahleyin yuvaya bırakır, akşam alırsın. Şimdi hemen, buradan çıkar çıkmaz... git. Çocuğunu yuvaya ver. Bana da oradan bir telefon et. Sen anlatamazsan benim telefon numaramı onlara göster, ben onlara anlatırım.

Unutma ,onlar bana telefon etsinler, senin durumunu onlara ben anlatırım. Hadi, hemen telefonunu bekliyorum...»

Kadın giderken, dokunulsa ağlayacak gibiydi. Gitti öylece.

Aradan saatler, günler geçti, bir kez telefon etmedi ve gelmedi bir daha. Kimden korktu, neden korktu bilinmez...

Eşini *kaçıncı Yemenlere* kaptırdığından habersiz, *çocuğunu yeni Yemen'lere* hazırlayan bir *kadının* dramıdır bu. Emeğin ve ekmeğin yeryüzü gurbetine apansız, hazırlıksız dalıveren kavruk bir Anadolu kadının...

Erkek, sonu bilinmeyen bir «seferberlik»e gitmiş! Kadın, geleneklerin köpüre köpüre çözülüşünü dokularında yaşayarak kolgücünü satmayı öğrenirken, hem eşini hem de çocuğunu bilemediği denklemler içinde bulmuştur.

Sonu, *çok sıfırlı sayılarla* anlatılamayan bu dram salt onun dramı da değildir.

«SAATLİ BOMBA»

Ele aldığımız olayda, çalışma izni verilmeyen, tu-

rist pasaportlu bir *baba*, göçmen işçi bir *anne* (*) ve gününü kapalı, kilitli odalarda geçiren bir *çocuk* var.

Sayılarla anlatım kolay. Sayıların dili, sorunları çözmek için bir araç sadece. Yine de sayılar kurudur, sıkıcıdır biraz.

Ne ki, her sayının *değişim aralıklarında*, bir çok insanın *acılı* günlüğü yazılıdır. Üstelik bu insan, «cepheden cepheyi soranların» atadan «yadigar» bir yeryüzü gurbetçisi ise eğer, sayılar daha da hüzünlü insan yüzlerini getirir karşımıza. Üstelik bu sayılar *çocuklarla* yüklü olayları sıralıyorsa, durum daha da ciddileşir.

Yıllar	Türk Kadın İşçileri	Toplam yabancı Kadın işçileri
1960	200	43.193
1962	1.563	131.620
1963	3.563	175.456
1964	8.045	216.938
1965	17.759	283.464
1966	27.215	338.518
1967	25.456	286.717
1968	34.257	321.148
1969	53.573	439.400
1970	77.505	557.989
1971	97.358	633.879
1972	119.501	690.656
1973	128.808	706.591
1974 Eylül	140.000	706.591

(*) F. Almanya makamlarının AET üyesi ülkeler dışından işgücü getirilmesini durdurma kararından sonra F. Almanya'daki Türk kadın işçilerinin sayısında bir artma olmadığı belirtilmektedir. 1974 yılı içinde bu sayının azaldığı bilinmekle birlikte, kesin veriler ve azalma eğiliminin oranı saptanamamıştır. Eldeki bilgilere göre Türk kadın işçilerinin toplam sayısındaki 11.220'lik artış 1973 yılı Ocak ve Ekim ayları arasında meydana geldiği bilinmektedir. Kaynak : age.

Bugün, «*Saatli Bomba*» tanımıyla deyimlenen olgu, hem çocuklarla hem de sonu çok sıfırlı sayılarla ilişkin.

Bugün, *yabancı ana-babadan* olma her iki çocuktan birisi *Türk'tür* F. Almanya'da. Bu ülkede, 1970' den bu yana doğan çocukların toplamı 700 bine yaklaşıyor. 1973 yılında 225 bin *Türkiyeli* çocuk bulunurken, bu sayının 1977'de 400 bine yaklaştığını ve her yıl 40-50 bin çocuğun *doğduğu* hesaplanıyor.

Bu ülkedeki bir milyon yabancı gençten % 60'ı ortaokulu (Pauptshule) bitiremiyor. % 70'i çıraklık eğitimine başlayamıyor ve ancak % 2'si meslek okullarını tamamlayabiliyor. Ancak 100 çocuktan bir tanesi gidebiliyor yüksek okullara.

Çizelgede de görüleceği gibi, evlilik ya da evlilik dışı ilişkilerle doğan çocuk oranı da ilginç. Baba Türk anne Alman evliliğinde olan çocuk oranı, babanın Alman olmasıyla % 50'lik bir düşüş gösteriyor. Yıllara gö-

Yıllar	Anne Alm. Baba Türk	Baba Alm. Anne Türk	Anne Alm. Baba Türk	Baba Alm. Anne Türk
1965	471	55	348	22
1966	506	76	426	39
1967	674	135	525	57
1968	507	163	576	58
1969	425	147	554	70
1970	404	182	476	90
1971	422	215	524	131
1972	365	221	401	153
1973	388	257	446	152
1974	469	271	440	177
1975	605	359	455	203

Kaynak : Wirtschaft und Statistik 3/77 ShX137 (Aktaran: Gülsüm İlhan «Yurtdışında çocuklarımızın eğitim sorunları ve çözüm yolları» 1978.

re, Türk kadınları da evlilik dışı doğum oranını yükseltmişler. Evlilik dışı, baba Alman çocukların doğum oranı 1965'den 1975'e uzayan 10 yıllık bir sürede, %'de binlik bir artış göstermiş. Anne Alman baba Türk evlilik dışı ilişkilerde doğan çocuk oranı ise, bu denli bir yükselişe ulaşmıyor.

YENİ KÖLELER

1973-74 ekonomik bunalımının ardından *F. Almanya gerçeğine* göçmen *emek* toplamına baktığımızda göreceğimiz açıklıklar var.

Kendi *yaşlı* ve bir çok açıdan *doyuma* ulaşmış *ulusal emek* toplamından çok, bu bunalımlı yılların yükü, *göçmen emeğe* taşıtılmış.

Bu iyice biliniyor.

Gerçek bu kadarla da açıklanamaz. Dahası var. Göçmen işçilerin çocukları olan, binlerce işsiz, eğitimsiz genç, ucuz emek birikimini, ucuz emek depolarını oluşturuyor. Gençler hem de babalarının, annelerinin *pazarlarına* akıyorlar sermayenin yönlendirmesiyle.

Gerçek bu kadarla da açıklanamaz.

«*Politik sığınma*» adı altında, 1972'lerden bu yana, özellikle Türkiye'den, F. Almanya'ya binlerce genç gelmiş bulunuyor. Bunların bir kesiminin, gerçekten «*politik*» gerekçeleri var. Büyükçe bir kesimi ise, *ekonomik* zorunlulukla geldiği F. Almanya'da kalabilmek için «*politik sığınma*» yolunu kullanıyor, kendisine gerekçe yapıyor. Üstelik, daha önce gelmiş işçilerin çocukları bunlar. Böylece, *emek* daha da ucuzluyor. Kaçak yeryüzü gurbetçiliği başlıyor.

Bu aşamada sistemin *tüm yükünü* omuzlayanlar:

1 — Çalışma izni verilmeyenler,
2 — Gurbetçi çocukları,
3 — Politik sığınma gerekçesiyle başvuranlar,
4 — Göçmen işçilerin yedekleri, işsizler.

ALMAN «HÜR TEŞEBBÜS»Ü

İşte birkaç örnek daha.

O, nereden bilir ki Almanya'da da beyler vardır. Giyimleri ,kullandıkları dil farklıdır ama, yaptıkları iş tıpa tıp öteki beylere benzer... Hani şu İstanbullarda, Ankaralarda, İzmirlerde kentleri betonla sıvayan, denizleri beton yığınlarıyla kuşatan inşaat beyleri vardır. Harç taşıyan, tuğla taşıyan, çimento taşıyan insan emeğinin günlüklerini kırpa kırpa yıldıza çeviren ustalar!.. Onların bir azmanı da ta buralara, Almanyalara taht kurmuş ki, bunu önceden söyleseydiler O'na, inanmazdı.

Ama inandı şimdi, çünkü gözüyle gördü, bedeniyle yaşadı.

Bir firma, Alman «hür teşebbüs»ü. Anadolu'dan çoklukla *kaçak* gelenlere dahası *politik sığınma* için başvurmuş kişilere geçici iş bulan bir tefeci şirket. Tefeciliğin kurumlusu, süslüsü püslüsü olduğu biliniyor ya, naylon oluşu sonradan anlaşılır.

Çek verir yeryüzü gurbetçisinin eline bu şirket ve inşaat şirketlerine özellikle kiralar. İşin sonunda, çekin bozdurulmasına sıra gelir. Çek, bankada karşılıksız çıkar. Ardından, şirket kendisini iflas etmiş gibi gösterir bu kez.

Bu çeklerin üzerine «soğuk bir şu iç», diye öğüt verilirken ben girdim odaya:

«Kardeşim, bu şirket senin gibi en azından bin kişiyi dolandırmıştır. 3.500 DM'dan, 350.000 mark yapar bunun toplamı. Bu adamlar şimdi çoktan İspanya'ya gidip, bu parayı başka bir işe yatırmışlar ya da arsa-ev almışlardır. Senin anlayacağın, bu para çoktan deve olmuş. Bunun için, bu paranın üzerine soğuk su iç diyorum ben sana.»

Dili tutulmuş gibi öyle duruyor karşımızda. Biraz önce konuşan hızını alamıyor:

«— Kardeşim bunlar hür teşebbüs. Alman hür teşebbüsü... Bunlar dünyanın her yerinde deveyi hamutuyla yutan cinsinden...»

«KENDİMİZİ MAYIN NEHRİNE ATALIM...»

«— Peki ama, biz sana akıl danışmaya geldik», dedi yanındaki.

3500 DM'ın üzerine soğuk su içecek olanın gözlerinden, bakışlarından hiç bir şey anlayamaz oldum bir an. Buğulu, sisli bakışlarla, sanki gözünden gözünden bıçaklanıyordu da «of»unu dışarı vurmamakta direniyordu, öyle.

Akıl danışmaya geldiklerini söyleyen öteki sözü aldı bu kez:

«— Ama sen bizi bin beter ettin», dedi, kırık, umutsuz. Yine de anlatır anlatacağını. Ay başından ay başına bankaya gidip aylığını aldığını öğrendik ilkin. Sonra bir gün, para almaya gittiği banka, paranın gelmediğini söyler. Koşar firmaya, 2 Mart 1978'den bu yana iş girişinin görülmediği evraklara bakılarak anlatılmaya çalışılır.

«— Bu nasıl iş, bu nasıl iş ki anlayamadım.»

«— Ben şimdi telefon eder, durumu öğrenirim. Ver telefon numarasını bakalım.»

.....

«— Bak kardeşim, bu adamlar telefonla konuşamayacaklarını söylüyorlar. Telefondaki pek kaypak sözler söylüyor. Bu işlere bakan görevlinin izine ayrıldığını, izinden dönmeden bir sonuç alınamayacağını falan söylüyor. Ayrıca firmanın sahibi falan da değişmiş. Sen yine bir uğra, görevli izinden dönünce...»

Akıl danışmaya geldiğini söyleyen bu kez:

«— Anlaşıldı, biz kendimizi Mayn nehrine atalım da kurtulalım bari...»

Öteki aldı sözü:

«— Yok canım kardaşım, yok, atacaksan kendini suya, git de Sarayburnu'ndan at. Hiç değilsem, temiz sudur .Mayn nehri, (Adı geçen Mainz ırmağı) tekmil fabrikaların pisliğini alıp götürüyor. Yazık değil mi bizim boğazın sularına...»

Kendilerini endüstrinin kirlettiği ırmaklara atacak denli canlarından bezmiş gidenler var. Ve gidenler. taa Yemen'de unutulmuş kartpostallar gibi çoğalırlar karşımızda bugün de.

«KALBİMDESİN...»

Çoğalırken de acıyı, sıla özlemini, toprağa olan bağlarını, kır türkülerini, kadınlarını, çocuklarını yedi yerden katlanmış asker mektupları gibi saklayarak bastırırlar yüreklerinin ortalarına.

Yatıp kalktıkları yerlerde, evlerde odalarda siyah beyaz bir fotoğraf vardır ,duvara asılmış. Çocuklar durur duvarlara asılmış fotoğraflarda, yüzde yüz çocuk-

lar olur. Kadın, bozkır denizini yara yara çıkıp gelemez onun yaşadığı odaya, çoğu kez. Utangaçlık iki yanı keskin kılıçtır da ondan, yoksa niye gelmesin.

Duvarda 10-14 yaşlarında bir kız, altında iri harflerle:

«— Kalbimdesin...»

Kim kimin yüreğinde... çocuk mu babanın, baba mı çocuğun... Bunu ne ben bulabildim, ne de O'na sorma cesaretim oldu.

«— Kalbimdesin...» sözcüğünün milyonlarla çarpımı mıhlanır yüreklerin ortasına.

Gittiğinde.. az tüketip, çok biriktirerek para gönderdiği olur. Para biriktirmek için yurtlarda (Heim) yatar. Yurtlar, kışla görünümüyle iki-üç kişinin aynı odalarda kaldığı sığınaklara benzer biraz.

F. Almanya'da 1974'de yapılan bir araştırma sonucu, Türk işçilerinin % 22,4'ü kira yardımını bildikleri, % 77,6'sının bunu bilmedikleri, ancak 10,8'nin kira yardımından yararlandıkları, % 89,2'sinin yararlanmadıkları anlaşılmıştır.

Her açıdan en iyi konutlar, 4. sırada olanlardır. Bu konutlarda oturma oranı, *İtalyan-Yunan* işçilerinde % 65, *İspanyol*'lar da % 58, *Yugoslav*'larda % 48, *Portekiz*'lilerde % 51'i gösteriyor.

---

1 — Özel kişi mülkiyetindeki evler ..... % 41
2 — Yurtlar (Heim) ..... % 34
3 — Bağımsız oda ..... % 18
4 — Şirketlerin mülkiyetindeki ev ..... % 7
Yukarıda, Türklerin kaldıkları konut yüzdesi.

Kaynak : Türkische Arbeitnehmer in der Bundesrepublik, 4 Düsseldorf, Hans Böckler-Str. 39

Deyim yerindeyse yemez-içmez-giyinmez biriktirir. Biriktirmesinin bir çok nedeni var.

Çünkü, yaşadığı dünyada para her şeydir...

Para kurtarıcı, can verici, anayı kızından-toprağı güçsüzden alıcıdır. Bunu bilir. Biriktirir.

«KARŞIYA GEÇİYORDUM...»

Biriktirir biriktirmesine ama ya yel vurup savurur ya da olur olmaz işte elinden gider para. Dalgındır üstelik. Kaç yüzyıllık bir tarım insanının yükünü de omuzlamış götürmüştür. Bu yükü atamaz üzerinden, dalgınlığı, köylülükle açıklanabilir. Dalgınlığı, bitip tükenmeyen Yemenlerde yaşamasıyla açıklanabilir. Dalgınlık sökülüp atılabilir mi bir yeryüzü gurbetçisinin içinden. Üstelik:

«— Bu memlekette de tahsilin yoksa, paran yoksa git kendini ırmaklara at...» sözleriyle içini boşaltan gurbetçiye de öyle benziyor ki.

«— Yolun karşısına geçiyordum. Nasıl oldu bilmem, motor süren bir Alman gelip üstüme çıktı. Yıkıldık, savurdu beni kıyıya şöyle... Ne ise uzatmayalım, kalkıp şöyle bir baktık kolumuza-başımıza, kırık çıkık var mı diye. Şükür bir şey yok, diyerek yürüdük gittik sonra... Sonra, efendime söyleyim, şimdi ahan bu kağıtlar gelmiş bana. Bir iki yere gösterdim, bir şey anlıyamadım...»

Motosikleti kullanan Alman yurttaşı yasaları bilen adam. Bizim yeryüzü gurbetçisinin trafik düzenine aykırı davranış nedeniyle (bir-iki sıyrık falan da varsa) gidip hastaneden 10 günlük rapor almasını da bilen adam. On günlük iş kaybı, doktor ücreti falan dokuz-

bin mark. Zamanında ödenmediği için ceza-icra falan 12 bin marka yükselmiş bir dalgınlığın ceremesi.

Sonunda, bu parayı ödemeden yakasının bırakılmayacağını anlattılar O'na. «Bu para, yarın, ertesi gün çıkar 15-20 bin marka,» denildi.

«— Bunu eninde sonunda senden alırlar. Kurtulamazsın ellerinden. İyisi mi, git hemen öde...» denildi.

«— Kalbimdesin...» yazısıyla duvara asılı fotoğraftaki çocuğa en az bir yıl ,oniki ay para gönderemeyecek. Yedi yerden katlanmış bir asker mektubu gibi acısını-hasretini bastıracak yüreğinin ortasına.

Salt kendi yüreğine mi sanki.

Geride kalanların da yüreklerinde bu sızı duyulur ve dayanılmaz olur. Dayanılmaz olur ki anlatılamaz ve çoğalır da...

CEZMLERİ DAHA İYİ ÇEKEN HOCA!

Nasıl çoğaltmasınlar ki... Ta Anadolu kırlıklarından getirilmiş kurbanlık kuzular gibi, bir anlaşılmadık anaforun göbeğinde dönüp tükenip duruyorlar. Türkiye'de *Türkçe öğrenememişlerin* toplamı, Almanya'da hem Türkçe, hem de Almanca öğrenmeye emekliyorlar. Dahası inanılır gibi değil. Bu çocuklar, bu iki dilin yanısıra, bir de *«kurân»* okuma öğrenimi yapıyorlar buralarda.

Kavruk bir Anadolulu emekçi, emekçi olduğunun bilincinde olmadan, kaçıncı Yemenlerde unutulduğundan habersiz anlatıyordu:

«— Cezmleri daha iyi çeken bir hoca var burada. Çocuğu getirdim. Şimdi bu hocadan cezmleri öğreniyor. Kurân kursundan sonra da okula gidiyor. Ya da

okuldan sonra kurân kursuna... Ama bir görsen bu hoca, cezmleri bir çekiyor ki ,gayrı anlatmak mümkün değil...»

Konu buralara varmışken, bizim de birşeyler anlatmamız mümkün değil. Ne ki söylediğimiz gibi, her sayı aralarında binlerce insan yüzü görmeye alışmalıyız. Söylenen tek bir sözcükle, kurulan tek bir tümceyle bile ,insanımızın nasıl da gariplikler içinde olduğu anlaşılıyor hemen.

YERYÜZÜ GURBETÇİLERİ

AET topluluğu *dışındaki* üretici *insan* yeteneklerine iş kapılarını kapatmada uluslararası demokratik gerekçeler gösteriliyor zaman zaman.

İşte, *yeni köleleri* oluşturan insan emeği de bu gerekçelerin *satır aralarındaki* boşluklardan, *sermayenin kazanç hanesine* aktarılıyor ayrıca.

Böylece:

1 — Vergi oranlarında,

2 — Tüm sigorta giderlerinde,

3 — Olağan iş saatine karşılık, düşük ücret ödemeleriyle, *bunalımın* sisteme zararı önlenmekle yetinilmemiş. Dahası, *yeni artı değerlere* dönüştürülme olanağı da yaratılmış.

Bu *artı değer* oranı da, öteki bilinmeyenler gibi bilinmiyor.

Ne ki, başka *bilinenler* de var.

Yazımızın başında *örnekle* değindiğimiz *baba,* öteki yeriyle koca, F. Almanya'dan sınır dışı edilse de yine F. Almanya'ya dönecek.

Yüzlerce yıl sürmüş Yemenlerin ardından, erkeği-

nin ardından yeryüzü gurbetçiliğini meslek edinmiş, kadın, çocuğu odada kilitledi diye, sınırdışı edilirse, işsiz bırakılırsa, sorun yine çözüme yakın değil. *Kadın* da yine geri, Avrupa topraklarına gidecek.

O giderse, onun gibi yüzlercesi gelecek. Ne onları birbirinden ayırabiliriz. Ne de benzer sorunlardan soyutlayabiliriz Avrupa toplumlarını ve Avrupa topraklarını.

«GÖÇMEN ÜLKESİ...»

Üstelik, de sermaye bütünüyle onlara bağımlı, bu bağımlılık giderek artacak. Çünkü, sermaye, üretim damarlarını dolduracak genç işçi birikimini, kendi topraklarında edinemiyor. Bu nedenle, *konar göçer* emeği yaratıyor ve kurumlaştırıyor. Konar-göçer emeğin yerleşik düzene geçmesi, sermayenin işine gelmiyor ayrıca.

Öte yandan, tarih sahnesine çıkışları konar-göçerlik olsa da, bu onlara zorla yaptırılsa da, kırsal toplumlardan gelmiş genç kalabalıklar, göçmenliği sürdürmek niyetinde değiller.

Yerleşme, kökleşme *istemleri,* demokratik direnişleri kölelikten kurtulma adına da bir toparlanış, bilinçleniş oluyor. Yaşlı Avrupa toplumlarının sözcüleri, bunlardan F. Alman hükümeti tarafından görevlendirilen *Sayın Heinz Kühn* tam anlamıyla konuya açıklık getiriyor:

«— Almanya Federal Cumhuriyeti'nin bir göçmen ülkesi halinde gelmesini istemiyoruz... babalarının memleketlerine dönmek isteyeceklerini de düşünmeli-

yiz... Yetişkinler memlekete dönme fikrinden herhalde o kadar kolaylıkla vazgeçemeyecekler...» diyor.

«Bununla birlikte, ikinci ve üçüncü kuşaktaki çocukların ve gençlerin F. Almanya'da kalmayı isteyeceklerini düşünmeliyiz.»

«YENİ BİR ALT PROLETARYA»

İşi ve *gücü tükenmiş* yaşlıların, geldikleri yere gönderilmesi, onların yerine, yeni yetişen «*ikinci-üçüncü*» genç kuşağın tezgâhlara, fabrikalara alınması nicedir yaşanıyor F. Almanya'da.

Tıpkı «*Alaaddin'in Sihirli Lambası*»ndaki gibi olsun istiyorlar. İş istediklerinde, iş-emek gelecek. İnsanlar gelmeyecek ama. İnsanların sorunları, sigorta paraları, ev-yiyecek-hastalık-emeklilik (vb) gibi dertleri gelmesin ki, sistem daha iyi alsın alacağını!..

İnsanlara git denildiğinde, yine insanlar yitip gidecek...

Yirminci yüzyılın son çeyreği de erirken, artık, Alaaddin'in lambası da koşmuyor yardıma. Tarihin tanıklığıyla, *emeğin geldiği* her yere önce *insan* geliyor. Bir yanlarıyla, kalabalık kır toplumların milyonluk *açlık* depolarından kopmuş, geleneklerle çekişe çekişe, *umutlar* ve *düşler* kurarak geliyorlar. *Gelişleri*, nasıl ki onların elinde değilse, *temelli yerleşmeleri*, de geri dönüşleri de şimdilik onların elinde değil gibi.

Ne ki yeryüzü gurbetini *kaç yüzyıldır yaşayanlar;* emeklerini ve alın terlerini verdikleri toplumlarda, gerçekten özgür, *demokratik* ve insan haklarının verdiği tüm olanakları ve değerleri kullanmak isteyen bilinçlerle *donanma sürecine* giriyorlar.

Genel olarak Avrupa toplumlarının ve özellikle F. Almanya'nın bu konuda *işi* zor. Üstelik gelen göçmen emeğin yarattığı-*doğurduğu,* yüzbinlerce genç-*çocuk işsiz* ordusunu da «*yeni bir alt proletarya*» tanımıyla belirtmeleri, çetin sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını kanıtlıyor.

Bu nedenle, göçmen işçilerin tarih sahnesine çıkışları, salt sistemin kendisiyle olan bağlarını sürdürmekle sonuçlanmayacak.

HASRETİN YOLCUSU

Sonuç, bunu yetinir değil. Sonuçta, daha *büyük* değişimler var.

Yeryüzü gurbetçiliğine çıkan, yeni köleleri koşullayan *geleneksel zincirlerden,* onları kuşatan bir yığın olgudan söz etmek niye...

Bırakalım o kendisi için hazırlanmış yeni yeni yollara çıksın, yeni *yeryüzü gurbetçiliğine*... Hem biz istemesek de o yoluna gidecektir istesek de. O'nu durdurmak mümkün değil.

Peki, neden iyileşmez bir hasretin yolcusu onlar bugün de? Açılan yaralar kendilerinin ve *kendilerinden sonra gelecek olanların* da yüreklerinde neden büyük fırtınalar yaratır?

Çünkü, yollar yolları çeker getirir, çeker götürür.

Her gidişte, her dönüşte gün gün değişen, başkalaşan apayrı bir kişilik gelir durur karşımıza...

Geriye döndüğünde, ne ilk yola çıkarken uğurlayan lar tanır onu, ne de gittiği yerdeki insanlar anlar yüreğinin kaç milyon parçaya bölünüşünü...

Her şeyiyle yeni bir *yeryüzü gurbetçisidir* artık o.

İlkin F. Almanya'ya gitmiş, oradan Belçika, ardından Hollanda, İsveç ve Fransa dolaşıp dönmüştür. Döndüğünde de, *bıraktığı hiç* bir şeyi yerli yerinde bulamaz. Ve yine uzun yolculuğuna, geleneksel yeryüzü gurbetçiliğine hiç dönmemek üzere başlar.

DEĞİŞECEK VE DEĞİŞTİRECEK

Her şeyiyle yeni günleri hazırlayacak genç toplumlarla, yaşlı toplumlar birleşiminin, ilk neferi, ilk siperlere fırlayanı olmakla kalmayacak. Gittiği yerde değişecek ve değiştirecek de...

Almanya'da olduğu kadar, İsveç'te, Hollanda'da olduğu kadar, Belçika'da, Danimarka'da olduğu kadar İsviçre'de ve tüm Avrupa'da gurbetlik nedir bilmeyen beylerle, *yeryüzü gurbetçilerinin* karşılaşması, ikibinli yılların gündemini dolduruyor şimdiden.

Bunu durdurmak, tersine çevirmek ve salt iş isteyip, insanların gelmesini yadırgamak, Avrupa toplumları, için de çözüm değil.

Bu tarihsel karşılaşmadan ortaya çıkacak olan «ikinci - üçüncü ara kuşak», ya da «yeni bir alt proleterya» siyasal ve ekonomik erki kendine doğru çevirebilir mi?

Bu birikimin, hızla bir kavşağa doğru aktığı söylenebilir. Bu aşamada, feodal bozkır yasaları-gelenekleri, nasıl parçalanıp tuz-buz aşılmışsa, öyle açılacağını yazıyor tarih dersleri, *kalıplaşmış sistemlerin* engellerin ve zorlukların...

Yeni insan modeli, yeni toplumları yarattığı kadar, alınterinin sonsuz verimlerinden yararlanmış geleneksel sistemleri de *yeni kanallara* bağlamasını bilecektir.

Ve Avrupa toprakları ikibinli yıllara doğru, tüm bu *yeniden üretimin ev sahipliğini* de üstlenebilecek adaylığı bağrında taşıyor bugün yine de...

Politika, 23 - 24 - 25 Ekim 1979

Bölüm
3

T Ü R K İ Y E

(Sarıkamış 77)

(İlk Basım : 1978)

Fikret Şahin'in Anısına Saygıyla

Bu bölümde kısaltılmış sözcükler

SY : Seçim Yılı
SLSS : Seçim Listesindeki Seçmen Sayısı
OKS : Oylamaya Katılan Seçmen
GO : Geçerli Oy
BÖP : Bağımsız ve Öteki Partiler

Bazı yazı dizisiyle, Eylül 1977 günlerinde saptadıklarımızdan bazıları, kısa bir süre sonra, ilgili kuruluşlarca da onaylandı. Örneğin, gezi boyunca dikkat çeken, *CHP tabanının,* MHP'nce ele geçirilmesi girişimlerinin: 11 Aralık 1977 yerel seçimlere yansıyışı, CHP Küçük Kurultayında yetkililerce açıklandı.

Ayrıca, AP + MHP *eylem birliğinin,* AP *zararına,* MHP *yararına* uygun programlandığını Sarıkamış ormanlarındaki işleyişe bakarak söylemiştik. Özellikle AP elindeki bazı bakanlıklar, 1. ve 2. MC dönemlerinde, MHP tarafından ele geçirilmiş ve *kendi yapısına uyumlu* olarak örgütlendirilmişti. Orman Bakanlığı örneğiyle, bunun Sarıkamış'a yansıyışını da *orman köylerindeki oy dağılımı* sonuçlarıyla sergilemeye çalışmıştık.

1. ve 2. MC sürecinde, AP'nin elinde tuttuğu Millî Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı örneklerinde olduğu gibi 1. MC kesitinde yine AP elinde bulunan Ticaret ve Orman Bakanlıklarının MHP'nce örgütlendiği ve son hesaplaşmada AP zararına işlediği bugün daha iyi anlaşılıyor. Bu açıdan, Ticaret Bakanlığındaki oluşumu bazı AP kurmayları da basına yansıtmış bulunuyorlar.

MHP, her türlü olanağı yaratarak ve her türlü olanağı deneyerek, bütün partilerin tabanlarına yönelmiş bulunuyor. *Din öğesini* de etkin kullanarak, özellikle *MSP'den* büyük oy aldığı, 1977 genel oy dağılımına bakıldığında anlaşılacaktır. MHP, CHP oylarını kendisine çelmek için, *sol içerikli* sloganları nasıl türetiyorsa, din öğesini kullanan öteki partilerin tabanlarını çelmek için de, aynı öğeyi kullanmaktan sakınca görmemektedir. Kaldı ki, din öğesini *kullanış biçimi,* üzerinde durulması gereken bir konum olsa gerek.

Örneğin, bazı bölgelere: «*Aşırı şeriatçılık, milliyetçiliktir*» deyişi ile gidilmektedir. Olaya bu açıdan bakıldığında, faşizmin, *o ülkenin feodal tortularından nasıl beslendiğini* görmemek mümkün değil. Faşizmin *özdeki kişiliği* üzerine, yerli bir kabuk çekilmekte, yerli kimliği olan bir etiketle faşizm, o ülkenin *özel görünümüne* bürünmektedir.

Kuşkusuz bu yol yazıları, burada söylediklerimizi derinliğine içeren bir inceleme ve araştırma çalışması sayılmamalı.

Ne var ki, bu yol yazıları tarım kesimindeki yığınların bazı özlemlerini, 1977'deki siyasal eğimlerini, bu eğilimlerin körükleniş biçimlerini; bir sürecin, bir dönemecin tipik özellikleriyle içinde barındırmaya yöneliktir.

Eksiklerimizin bağışlanması dileğiyle, emekli öğretmen, gazeteci *Cavit Arbak*'a, emekli öğretmen TRT muhabiri *Maksut Şahin*'e, CHP üyesi *Burhan Yıldız*'a, adı bizde saklı bir *orman görevlisi* ile, bize yardımcı olan Sarıkamışlı'lara burada, içtenlikle teşekkür ederim.

Tekin Sönmez, 8 Mart 1978, İstanbul

VER ELİNİ SARIKAMIŞ...

Geliyoruz Doğu Ekspresiyle... ver elini Sarıkamış... Bindiğimiz gecenin terkisinde, Ankara'yı geçtik. Kuşluk vaktinde aştık Elmadağ'ın oralardan. Önümüzde Kırıkkale.

Irmak istasyonunda, bir kişi daha geldi bulunduğumuz bölmeye. Karpuzlar iki torbada, çantasında bazlama var. Sessiz ve uysal. Ama okumuş, sevecen bir Anadolu köylüsü tavrıyla oturdu karşı sıraya.

Bir işçi Almanya'dan. Konuşurken «tevatür» iri kemikli elleriyle havada yaylar çizerek, Almanya'dan «tevatür» şeyler anlatıyor. Yeniköy'den, Orhan Yavuz'un köylüsü bir yolcu. Konuşkan olmayan, sözü saygıyla karşılayan bir delikanlı. Askerden bıldır gelmiş, Büyükada'nın lüks bir lokantasının mutfağında tükenmiş yaz. Lokantaya gelen kent kadınlarını gülerek anlatıyor, İstanbul'dan söz açıldıkça. Sonra Irmak istasyonunda binen yolcu... bir de ben. Bölmemiz... dört kişilik bir söyleşi korosu ve akşam.

Bir doğulu kilim ki akşam, kızılcık-morlu
Çıplak dağlara düşerken usuldan
Sıyrıldık Kayseri'nin oralardan, Erciyas'dan
Kerpiç evlere selâmlar bırakıp Sivas'a doğru.

Söz düşünceyi, düşünce özümüzü açtı. Irmak'ta binen arkadaş, ikinci MC topluluğunun «tedbirler paketine» değinmeden önce, anasının pişirdiği bazlamayı sürdü önümüze.

Bazlamayı ve de sözün karpuzlusunu.

YAHYA DEMİREL

Şefaatli istasyonunda, binlerce ton buğdayın yollara, tozlu sokaklara dökülüşü gözlerimin önünden gitmiyordu. Bakışlarımı alamıyordum; öyle mıhlanmış kalmıştım pencere önünde. Karşımda sapsarı buğday denizi, hüzünle büyük kentlerdeki ekmek yokluğunu, fırınların önündeki kuyrukları yeniden yaşatıyor bana.

«Bu zamlar milletimize hayırlı olacaktır.»

«Bu zamlar, milletimize falan değil, Demirel ve tayfalarına hayırlı olsun diye yapılmıştır.»

«— Yahya Demirel, Efes Oteli'nde ayda 300 bin liralık viski içermiş; askerlik yaparmış hemide...»

«— Yunanlılarla bir savaş çıkacak olursa. Allah inandırsın (bu arkadaş oruç tutuyordu) Yahya Demirel cepheye gitmezse, ben de gitmeyeceğim.»

«— Yahya Demirel'in, barajlar kıralı ve de başbakan amcası var, senin kimin var bakalım yeğen?»

Sözün taze demlisi, bir Divrik'li iplik yumağını dokuyordu. Şefaatli'yi ve buğday yığınlarını gerilerde unutuyoruz.

Sarıkamış'ta orman yangını için yanıt veren yurttaşları yakından tanıdıktan sonra, halkı ahmak sananların kabaran telâşlarını ve sıkıştıkça da «*milliyetçilik*» sözcüğüne neden sarıldıklarını daha iyi anlıyordum.

«BEN İŞÇİYİM ARKADAŞ»

Irmak'tan binen arkadaşın önümüze sergilediği yiyeceklere davranırken, işçi arkadaşa da sorulmuştu: «Niyetli misin?» diyesi olunmuştu da, yanıt da alınmıştı ki:

«— Ben işçiyim arkadaş,» sözü, özüyle doğrulanmıştı hemen:

«— Ne ramazanı ne orucu... ben günde kaç saat çalışıyorum yerin dibinde... madenlerde... Alaman dinler mi ramazanı orucu... iş ister arkadaş, iş.»

Ağzımın içinde karpuzla bazlama eriyip yiterken, Irmak'ın suyunu-güneşini-toprağını-havasını dört ayrı çiçek yaprağı gibi içime sağıyordum. O söylenivordu Alamanya görmüş Erzincanlı sesiyle:

«— Geldim ki kıral olmuş Demirel ülkemizde. Yedi yıldır Alamanyadayım, lâkin gelmek temelli buralara, tevatür çetin bir iş... Allah niye görmez ki bu kıralın işini... Yazık oldu fakir fukaraya...»

YAŞAYAN KARPUZ... ÖLEN BUĞDAY...

En görkemli karpuzlar
Hasandede köyünde üretilirmiş
Ki, irice birtanesini kesip sürdü önümüze
Sulu-tatlı, bal kovanıydı karpuz
«Çiçekleri, çocukları ve karpuzu seviyorum.»

Dizesiyle, bir yitip üç dönerek
Ceyhun Atuf Kansu görünüyor trenin penceresinde
Artık buğday para etmiyor buralarda
Buğday öldü... (*)
Ne varsa karpuzda var :
Bir milyondan aşağı vermiyor tacirler
Bir karpuz tarlasının hasadına
Ve 77 yazı sona ermeden daha
Bir milyonu cebine koyuyor karpuzcular.
«Teşvik tedbirleri» daha, daha (**)
«Vergi iadesi» de alıyorlar belki (***)
Demirel - Erbakan - Türkeş bütçesinden
Karpuz, belki de döviz getiriyordur bunlara

(*) «Türkiye'nin, çeşitli nedenlerle satamadığı /.../ 5 milyon ton buğdayı bulunduğu öğrenilmiştir. Bu buğdayın dünya piyasalarındaki değeri 540 milyon dolardır. /.../...buğdaylarımızın nakli için DDY'nın vagon; DY'nın da gemi vermekte /.../ güçlük çıkardığı ... özel sektöre ait malların nakline öncelik tanıdığı da ilgililerce öne sürülmüştür. Irak ve Libya, tonu 108 dolardan, petrol karşılığı buğday isteminde bulunmuş, /.../ istenilen miktar buğday zamanında ihraç edilememiş ve Türkiye bu nedenle petrol borçlarını, dolar olarak ödemek zorunda kalmıştır. /.../ 4 milyon ton buğdayın çürümesinin önlenmesi için yılda 150 milyon lira masraf yapmak gerekmektedir.» (Cumhuriyet, 8 Mart 1978)

(**) «...büyük mağazacılık, dökme ve karma çimento ve hazır harç yatırımları, ihracata dönük deri mamülleri, konfeksiyon üretimi /.../ et ve süt işleme tesisleri ve yeni tarım yatırımlarının (altını biz çiziyoruz) teşvikine son verilmiştir.» (Cumhuriyet, 3 Mart 1978)

(***) Başbakan Ecevit'in bu konuda açıklaması: «Geçen yıl 955 milyon dolarlık ihracat için, 3,5 milyar liralık vergi iadesi ödenmiştir. Bu fiilen % 25 devalüasyon anlamına geliyordu...» (Cumhuriyet, 4 Mart 1978)

Yaşasın karpuz, ne varsa karpuzda var!
Sonra bazlama iletti Irmak'ta binen arkadaş
Çocukluk gezgini yüreğime
Ve pencerede devrilen bozkırlarla, acılı içime
Ferahlık geldi biraz...

ERZURUM İSTASYONUNDA

Erzincan, Kayseri istasyonlarında gazete bulamıyoruz. Sorduğumuzda: «Yok, buraya gelmiyor», yanıtını alıyoruz.

Neyse, Erzurum istasyonunda birkaç gazete edinebildik. Gazeteleri ters katlayıp içeri aldıktan sonra, gelip geçenlere, inenlere-binenlere bakıyoruz topluca.

«— Tesbih çekenle, tetik çeken bir değil» demiş bir «böyyük» (!) Türkiyeli.

Bakınıyoruz, eli tesbihliler dolaşıyor yamalı bohça gibi girintili çıkıntılı peron üzerinde.

DDY görevlilerinden birisi. Baş açık, ayakkabılarının topuklarına basıyor. Bir elinde tesbih şakır şakır. Yakada kırmızı zemin üzerinde üç yıldız - iki demir sarı - sarı duruyor. Geçip gidiyor, önümüzden tren boyu. Dönüyor. Bir iki kez gidip gidip geliyor. «Treni denetliyor», diyoruz kendi kendimize.

«Tesbih çekenle tetik çeken» bir değil demiş «böyyük» Türkiyeli birisi. Tesbih çeken tetik çekmez mi demek istemiş?

Bakınıyoruz Erzurum Üniversitesi'nin oralara. Hem tesbih çekiyorlar, hem tetik... hem de bıçak çekiyorlar... Orada birisi delik-deşik. Bıçağın gölgesi düşüyor Palandöken üzerine, kapatıyor öyle kapkara bir bulut gibi, hiç kalkmıyor üzerinden...

ORHAN YAVUZ'UN KOYLÜSÜ

Üçüncü yoldaşım, Orhan Yavuz'un köylüsü. Bir Yeniköy selamı gibi duruyor yanımızda, yol boyunca. En son ondan ayrıldım, Sarıkamış'a inmeden. Ayrılırken de:

«— Ağabey, madem Bardız'a, Göreşken'e gideceksin... gel bizim köyde bir gece kal. Sana bir de at bulurum, aşarsın Çakır Baba'yı kestirmeden. Yol daha yakın olur.»

Gidemedim Yeniköy'e... Orhan Yavuz'un köyüne.

Handere'ye geldiğimde, Sarıkamış'lı taksi sürücüsünün istediği paraya cebim elvermedi, gidemedim. Şimdi bir Yeniköy selamı gibi şu sözleri duruyor notlarımın heybesinde:

«— Orhan Yavuz seçim sırasında bizim köye geldi. Ecevit'e oy vereceksiniz, dedi. Bizim yakınımızda olan öteki köylerde de Ecevit kazansın diye konuştuğu için öldürdüler onu. Başkaca hiç bir sebebi yok Bunu böylece biliyor bütün köylüler.»

Yeniköy istasyonundaydık. Yolda, ikinci akşamın güneşinin üflediği hüzün, bozkır yeline dönüşüyordu..

KUŞETLİ VAGON KAĞNISI

Cuma günü saat 22'de Haydarpaşa'dan kalkan Doğu Ekspresi ile, Pazar günü saat 21'de «tehirli» olarak Sarıkamış'a ulaşıyorum.

Yeniköy

SY	SLSS	OKS	GO	MHP	CHP	AP	MSP	BÖP
1973	497	354	318	26	50	99	56	87
1977	544	457	436	115	119	152	32	18

Yol boyunca, trenin «restorant» (!)'ına her gidişte, içinden geçmek zorunda kaldığım bir kuşetli vagon öylesine derin kalçalar sallıyor ki her seferinde yanlara çarpıyorum. Ve çoğu kez açık pencerelerden dışarı fırlamamak için sıkıca tutunarak yürüyorum.

Her ray ekleminde, her dönemeçte durmadan yanlara savrulup geri gelen kuşetli vagonun hemen ardındaki restorant (!) 12 kişiyi barındırabilecek bir genişlikte düzenlenmiş. Sabah kahvaltısı için oturduğum masanın hemen üzerinde, ranza gibi bir yükseltide dürülmüş yatağın kıyısından boz bulanık bir çarşaf akıyor. Servis yapan garsonun geceleyin 23'den sonra burada yattığını anlıyorum. Ben bunları düşünürken, vagonun durmayan kalça kıvırışları, oturanları sarsalıyor ve önümüzdeki bozbulanık çay dolu bardağı yanlara savuruyor. Öteki masa üzerindeki «kola» ve su şişeleri büyük bir şangırtıyla yerlere yuvarlanıyorlar.

DOĞU EKSPRESİ

Helalarda sular akmıyor. El yıkama yerlerinde göllenen kirli sular, trenin boyna çalkalamasıyla kapıyı her açışta insanın üzerine savruluyor, bütün yol boyunca. Doğulular, 2. sınıf yurttaş sayılıyor olmalılar ki, DDY, hurdaya çıkmış vagonları Doğu Ekspresi'nde kullanıyor.

Ankara'yı İstanbul'a bağlayan yolda ise Anadolu Ekspresi için, Doğu Ekspresi'ni yarım saat bekleten yönetime (ancak Anadolu Ekspresi geçtikten sonra yol verilen Doğu Ekspresi yolcuları) doğulular, 2. sınıf yurttaş sayılmanın ezikliği içinde bir kez daha bireysel tepkilerle pencerelerden el-kol işareti yapıyorlar...

Kimse, Doğu Ekspresindeki yolcuların sorunlarına eğilmiyor. Dahası, seçim günlerinde «Doğuyu kalkındıracağız», diye söylev çeken MC topluluğu bu açıdan da Doğuyu sömürüyor, uyutuyor.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
ENVER PAŞALAR

HANDERE KÖYÜ

Sarıkamış'tan yola çıkıyoruz; önümüzde Handere. Bindiğimiz yerli montaj bir taksi, istasyon yolundan tozlu ve engebeli kestirme yola sapıyor. DDY lokomotif çevirme yerinin hemen sağındaki tuğla ocaklarının yakınından, tozlu-derin çukurlarla oluşmuş yolda sarsılarak ilerliyoruz. Tuğla ocakları iki yanda çoğalıyor. Çevirme yerine giden demiryolunu aşarken, taksinin altından bir gereç, raylara takılıyorsa da geçiyoruz sarsıntılarla.

Kısa süren bir uğraşıdan sonra otomobilin ön tekerleklerinin arasından, altdan oldukça iri bir gereci bagaja atan genç sürücü gelip yerine oturuyor, hiç bir şey olmamış gibi. Bu durumda geriye döneceğimizi ya da sürücü «arıza» nedeniyle daha ileriye gidemeyeceğini belirtecek diye bekliyorum. Yanılıyorum he-

men. Genç sürücü yeniden ileri atılıyor ya, bu kez yanımızdan geçen başka bir motorlu aracın püskürttüğü toz bulutuna takılıyoruz ister istemez!

Eski, Erzurum-Kars şosesi önümüzde hemen. Varacağımız yer Sarıkamış'tan 13 km. ıraklıkta Handere köyü. 20-25 dakika süren gezi ile bu orman köyünde (zatî ihtiyaç) özel gereksinim karşılığı verilen tomrukların fotoğraflarını çekeceğiz.

TARİHTEKİ «HAİN» ENVER PAŞA

Erzurum-Kars şosesine çıkmadan önce, hemen solda bir anıt göze çarpıyor. «*Sarıkamış şehitliği*» burası. Yurt savunmasında işgalci düşman askerleriyle savaşarak ölenler değil. Yabancı bir devlet hizmetine ve «*kökü dışarda bir ideoloji emrine*» girmiş bir paşanın: *Enver Paşa*'nın öldürdükleri yatıyor burada. Cepheden cepheye koşturulan, bir yanlarıyla yeryüzü gurbetçisi olanlar.

Pan Turanizm... Enver Paşa... Alamancılık... 1914 birinci paylaşım savaşı yılları ve Sarıkamış... Üstün ırk hastalığı, *üstün millet kavramıyla Hitlerciliğe* ulaşmadan önce; nereden nereye gelmiş de, Sarıkamış'ta Türkiyeli on binleri, yirmi binleri.. yüzbinleri kışın tipisine, boranına; açlığa-bite kurban etmiş!..

Alamancılık, Enver Paşa urbalarını giyinerek: Osmanlı apoletlerini takınarak 3. Türk Ordusu'na şöyle bir menzil gösterebilir mi?

— *Avrupa cephelerinde, Alman ordularına karşı gelebilecek Rus ve İngiliz kuvvetlerini uzak mesafelerde tutmak ve bu kuvvetleri ana cepheden uzak*

alanlara yaymak ve oyalamak görevi, Erzurumun doğusundaki 3. Türk Ordusu'na verilmiştir. İleri...

O gün için Alman çıkarları Enver Paşaların ağzında bu sözlerle sergilenemez kuşkusuz.

Peki, «*kökü*» ve «*ideolojisi*» ile, yabancı ülkelerin çıkarları hangi sözcüklere bürünür? Başka bir deyişle, yabancı ülke çıkarları, hangi kavramlarla örtülerek, hangi kavramların arkasına saklanarak halk yığınlarının karşısına çıkılır?

ENVER — HİTLER

Yukarıdaki sözlerle beliren gerçeklik I. Dünya Savaşında *Alman Genel Kurmayının* genel siyasetinin bir bölümü. O günkü Alman çıkarları bunlar. Madalyonun içinde olan, Türkiye üzerine oynanan özel bir bölüm de diyebiliriz biz buna.

Yabancı ülkelerin çıkarlarını savunan «hain» Enver Paşalar savaşa sürdükleri ordu kurmaylarına ya da hayatlarını yitirecek neferlere; madalyonun içini gösterecek değiller!

Bu nedenle madalyonun içinde gizli tutulan *özü*, asıl amacı sergilerken; madalyonun her iki yüzünde yazılı, aldatan - saptırıcı kurtlu - turalı sözcüklere de bakalım. Ve tarihin hemen bir çok kesitinde bunun böyle olduğunu da unutmayalım.

Çünkü, hain Enver paşaların varoluş gerekçesi, aşağıda söylenecek sözlerle geçerlidir ancak.

— *İslam ahlakı ve ecdadımızın gururu için, kaç yüzyıllık ezeli ve ebedi düşmanımızı ezeceğiz. Çünkü biz ezeriz... Onlar buradan geçemezler. Biz gidersek*

onlar gelir. 1878'in intikamını almak ve 2 bin yıllık tarihimizle bağlı olduğumuz.. toplulukları da üstün milletimizle birleştirip, dünyanın en büyük, en asil, en milliyetçi lider devleti olduğumuzu kanımızın canımızın pahasına...

Zafer bizimdir.. zafer yine bizimdir... İleri...

Günümüzdeki Enver - Hitler düşüncesiyle, geçmişteki Enver - Hitler düşüncesinin aynı özle oluşturulduğunu, tarih sergiliyor.

MADALYONUN İKİ YÜZÜ DE DEĞİL, İÇİ

Alman Genelkurmayı da, Almancı Enver Paşalar da saldırgan ırkçı Alman çıkarlarının yenilgisini önleyemediler, I. Dünya Savaşında, Madalyonun içindeki kurgu gerçekleşmemiş de, dışındaki yaldızlı-turalı fotoğrafları mı gerçekleşecek!..

Türkistan.. Pan Turanizm serüveninin acılı bir ürünü olarak, on binlerce(*) gepegenç beden donup kalmış Sarıkamış topraklarında. Bitten, açlıktan, soğuktan kırılmış binlerce civan tek bir mermi atamayarak!.. «Sarıkamış ihanetinin» ardından (mütarekeden hemen önce) Enver Paşa bir Alman zırhlısıyla kaçıp gitmiş. Bu kez 1917 Sovyet Devrimi'nin yarattığı koşullardan yararlanmak için Orta Asya'ya geçecektir. 1922'de, orada, kafasını gerçeğin granit kayalarına vura vura bu düşçülüğün çıkmazlarını belgeler Enver Paşa.

«*Milletler arasındaki amansız mücadele, «Üstün*

(*) Emekli general Sayın Refik Tulga, Cumhuriyet Gazetesinin 2. sayfasında ve 1960-1970 yılları arasında yayınlanan «Hazin Bir Anış Sarıkamış» başlıklı yazısında «75 bin kişilik iki ordu» tanımını kullanıyor.

Millet» gibi yaklaşımların, günümüzde kimlerin çıkarlarına dönük oluşunu; Sarıkamış faciası ve *Enver Paşa* «*ihaneti*» belgeleyecek niteliktedir.

Bu tarihsel begeden ders alanlar olmuş mu. bilemiyoruz ya, Sarıkamış'tan *Allahu Ekber Dağları*'na yayılan geniş bir alandaki *topluca gömülerden* de kala kala Sarıkamış'ın girişindeki bu «şehitlik» kalmış.

Gerisi yalan, yitip gitmiş; tarih kitaplarında yazı, bizim ağzımızda söz olmuş. Ne var ki o günkü Sarıkamış'tan kalan orman örtüsü de, *günümüzdeki Enver - Hitler geleneğinin* kırımına - kıyımına uğrar olmuş...

SARIKAMIŞ AĞITI

Bir de halkın dilinden, Ruhi Su'yun sesine uzayan içli, yanık bir ağıt, Sarıkamış Kırgınını getirmiş günümüze;

«Yüzbaşılar yüzbaşılar
Tabur taburu karşılar
Yağmur yağıp gün değende
Yatan Şehitler ışılar

İbrişimin kozaları
Battın Avşar kazaları
Sarıkamış'ta vuruldu
Gonca gülün tazeleri

Sarıkamış ne oralı
Kimi ölmüş, kimi yaralı
Biz de böyle hal görmedik
Yalan dünya kurulalı» (*)

(*) Sarıkamış Ağıtı'nın bu bölümleri, halkbilimcisi Sayın Sabri Koz'dan alınmıştır.

Handere yoluna otosunu yönelten oto sürücüsü, gaz pedalına basarken, ormanlar üzerine değiniyor, sözcükleri vurgulayarak.

«— Efendim, Sarıkamış'ın bütün güzelliği gidiyor.»

Hayıflanarak bu işin kimler tarafından, hangi amaçlarla yapıldığını söylüyor, kendiliğinden. Sesiyle, sözcüklerin altını bir iyice çiziyor. Sözcüklerin altını, salt Demirel mi çizer?

Demirel sözcüklerin «*altını çizin*» desin. Bir ay sonra elektrik sorunu çözülecek desin.. kimse inanmıyor bu alt çizmelere. Çünkü, Demirel'in, Demirelce *yançizmelerine*(!) bütün Türkiye tanık oluyor, yaşayarak.

«*Ekonomik Tedbirler Paketi*»nin ilk «*takvimi*» (!) yaşandığında buradaydım. Tanık oldum buradaki yurttaşların kendiliğinden tepkilerine. *Örgütsüz, sıradan bireysel tepkilerine...* Aygaz bulamayan bir yurttaşın, Belediye caddesinin ortasına aygaz tüpünü vurup, ağzına ne gelirse söyleyişini, bazı yetkili kişiler duymamak için yan yollara saptılar hemen.

Oto sürücüsü arkadaş vurgulayarak söylediği sözcüklerle, buraya geldiğimden bu yana, başka başka kişilerden duyduklarıma, kendisinin de tanık olduğu olayları sıralıyor, kişi adları belirterek.

SESİM MEŞE YELİNİN SOLUĞUYLA

Yol boyunca kesilmiş gepegenç ağaçlar var..

«İşte», diyor yanımdaki uzman arkadaş. Parmağı-

nı doğrutuyor karşılara.. Kabukları soyulmuş ağaç yığınlarına bakıyoruz üçümüz de.

Daha sonra, cumartesi günü araç (kağnı, traktör, at) bulamadığımdan yaya olarak kendimi dağlara vurup, Kızılçubuk deresini aştığımda da kesilmiş binlerce *ağaç mezarlığı* gördüm.

Bir an Divik yaylasının doğusundaki yolun keşişme yerindeydim. Çermik yaylasına doğru devrilmeden önce, hemen yoldan başlayarak taaa aşağılara değin, kesilmiş ağaçların kütüklerini görüyordum. Öyle topluca gömülmüş, *Enver Paşa* ölüleri gibi acılı duruyordular.

Sarıkamış'ta «zati ihtiyaç» deyimi altında *yapacak* ve *yakacak* için orman köylülerince kesilen binlerce tomrukların kökleri bunlar da. 1977 yılında bu ağaçlar nereye gitmiş.. kimin adına yazılı... kimin deposuna... kimin hızarına... kimin kasasına girecek.. bunlar da!..

— Sahipsiz Enver Paşa ölüleri, orman mezarlığı diyorum, usulca.

Sesim, dağlı bir meşe yelinin ucunda dağılıyor.

AĞAÇLAR UTANIR AĞAÇLIĞINDAN

Anlatılanları boyna dinliyorum. Sözcüklerin altını çizerek soruyorum, yanıt veriyorlar. Anlatıyorlar.. anlatıyorlar.

Kavrıyorum ki özellikle *yapacak* tomruklar kiminin kasasına giriyor. Oradan da Türkiye'nin başka yerlerindeki talanlara-vurgunlara dönüşüp; «*Böyyük Türkiye*» yalanıyla; 5 Haziran seçimlerinde *siyasal gerdeğe* giriyor...

Kavrıyorum ki; kiminin de kaçında tabanca, cebinde mermi-zincir, dinamit lokumu oluşturup; «Böyyük Türkiye» (!) den hisse alan bir *Hitler* atışına dönüşüyor...

Bakıyorum da sanki ağaçlar utanıyor ağaçlıklarından.

Bakıyorum da, Dikenli Tabyaların, Angudun Derelerin, Soğanlı Düzünün, Allahu Ekber Dağlarının oralarda yatan kefensiz onbinlerce *Enver Paşa hükümlüsü* karlara gömülmüş neferler, *yeryüzü gurbetçileri* genç gövdeleriyle yeniden dirilip; yeniden donuyorlar. Yekinip, sonra karların tipilerin baskınına gömülüyorlar; yeni *Enver Paşaların yeni ihanetleriyle*...

Bu gördüklerime, bu kafamın içinde sıralanan gerçek fotoğraflara hiç kimse pranga vuramıyor.. hatta İç İşleri Bakanı *Korkut Özal*'ın «Tedbirler» prangası bile!..

Eski Enver Paşa hükümlülerini ve bitmeyen yeryüzü gurbetini düşünerek, bu gepegenç ağaç ölülerinin dönüştükleri değişik biçimleri de Türkiye yüzeyinde algılayıp kafamda kuruyorum...

«CESETİM BULUNUR YOL KIYISINDA»

Bizi Handere'ye götüren taksi sürücüsü yerinde duramıyor. Kafamın içinde başka biçimlere dönüşen orman ölülerinin gittikleri yeri araştırdığımı anlamışçasına, sesini otomobilin motor gürültüleri üzerine çıkarıyor.

«— Bu gördüğümüz tomruklar da, Malatya'ya Van'a, Malazgirt'e, Kars'a İran sınırlarına (vb.) gidecek. Bunu Sarıkamış'ta bilmeyen mi var?»

Sözcüklerin vurgulanışıyla, yankıyan bu konuşmanın üzerinden otuz dakika geçmişti. Sürücü arkadaşın önüne ses alma gerecini uzatıyorum. Adını belirleyerek söylediklerini banta almak istiyorum. Bu önerimin sakıncalarını bir bir sıralıyor bu kez hızla:

«— Ben taksicilikten ekmek yiyorum efendim. Tanınmak istemiyorum bu nedenle. Bir-iki gün sonra binerler arabama, haydi Karakurt'a çek derler. Sonra da cesetim bulunur yol kıyısında...»

Beni Handere'ye götüren uzman arkadaşın verdiği bilgiler ve rakamlar konusunda banda kayıt yapmak istiyorum. Ne var ki adının banda alınmasını, özetle kimse tarafından tanınmasını istemiyor bu arkadaş da. Buna öylesine özen gösteriyor ki, şaşkınlığım giderek korku duygularına dönüşüyor. Ben Handere'de fotoğraf çekerken de, bu kez kameraya düşmemek için sıyrılıp geçiveriyor. Ne zaman onun bulunduğu yöndeki kabukları soyulmuş tomruklara kamerayı çevirdimse, uyanık bir davranışla çekildi önümden.

Bu dikkati öylesine ince işliyor ki, bir evin duvarında bulunan MHP afişinin ve mescit olarak kullanılan yapının duvarındaki MHP işaretinin fotoğrafını almak istediğimde, davranışları adeta bir muhalefete dönüşüyor:

«— *Bunların buralarda yandaşları vardır. Görürseler iş açılır başınıza.*»

Sözleriyle beni uyarıyor ve davranışımdan caydırmayınca, uzaklaşıp gidiyor yanımdan.

5 Haziran umudunun, umutsuzluğa dönüşmesinden

sonra; umutsuzluğu da korkuya dönüştüren faşizmin ağır-kanlı etkisini, merkezlerden binlerce km. ıraklıktaki bu orman köyünde de görüyorum, duyuyorum, ellerimle yokluyorum.

«MUHBİRLİK Mİ YAPACAĞIZ»

Taksiye binip dönecekken (hemen köyün kıyısında ve şose üzerinde) üç köylü yanımıza sokuluyor. Bunlardan daha girişken birisine yöneliyorum, uzman arkadaşın uyarısı üzerine.

«— Bunlar burada olup bitenleri bilirler».

Ses alma gerecini çantadan çıkarıp mikrofonu birisine uzatıyorum. Karşımdaki köylülerin duruşları değişiyor, yüzleri kırışıyor. O an tedirgin bir hava estirdiğimi anlıyorum.

«— Bu köyde zati ihtiyaç kimlere, ne kadar verildi.. bildiklerinizi söyleyeceksiniz. Bu bey yazardır, çekinmeyin, bildiklerinizi söyleyin.»

Sözleriyle havayı yumuşatmaya çalışırken, ben de boş durmuyorum. Korku sözcüğünün üzerine basarak yöneliyorum onlara:

«— Korkuyorsanız, konuşmayın... Başınıza iş açılsın istemem!»

Gençten olan kavruk birisi, sözlerimi duymamış gibi:

«— Yani biz şimdi muhbirlik mi yapacağız?»

Hava daha da gerginleşiyor. Biz, araya giren yaşlıca köylü ile söyleşirken öteki ikisinin usul usul ıraklaştıklarını acıyla gözlüyorum.

Onlar, bu ıssız orman köylerinin yalnızları, apaçık korkuyorlar. «*Muhbirlik*» tanımları da, soruyu geçiştirme girişimleri de, bu korkuyu kanıtlamaya yetiyor.

DUVARDAKİ YAZI :
«ORMANI YEDİ FAŞİSTLER»

5 EYLÜL 1977

5 Eylül 1977 günü, AP + MSP + MHP : 2. MC topluluğu üstün milliyetçilik örnekleri, üstün çalışmalar gösteriyor:

«Ekonomik tedbirler paketi»ni (!) Hükümet programında vaad edilen hususların yerine getirilmesi için...»

Erbakan ise, «Ekonomik Kurul Başkanı» olarak sorumluluktan kaçıp, zamlar için siyasal sorumluluğu yıkacak bir yerler araştırıyor.

Devlet yönetimini, tekke yönetimi sanan kişilerin rahatlığıyla, bu tarihten 20 gün kadar sonra ayni kişi, aradığı siyasal sorumlunun bulunuşunu gazeteler aracılığıyla halka duyuruyordu.

«— Devalâasyon bizi değil, Maliye Bakanlığını (yani, AP'ni) ilgilendirir.»

Dahası, bu konuda MHP, MSP'den daha atak davranıyor:

«— Devalüasyon bir takım sorumsuz kişilerin işidir.»

Böylece onlar da siyasal sorumluluğu *Demirel*'in sırtına yıkıyorlar ya, her iki hükümet ortağı da, bu ortaktan boşanmak, istifa etmek diye bir «*İslâm ahlâkı*» ve «*Türklük gururu*» olduğunu hatırlayamıyorlar.

«ORMANI YEDİ FAŞİSTLER»

Ben aynı gün, Sarıkamış üzerine söyleşide bulunmak üzere, çok eski bir tanışıma uğramadan; kenti şöyle bir dolaşıyorum. Bir duvar üzerinde, pencere boyutlarını da aşan iri harflerle bir yazı, ilgimi çekiyor:

«*Ormanı Yedi Faşistler*»

Doğrusunu söylemem gerek, ilkin bu yazının içeriğini kavramakta güçlük çekiyorum. Faşistler çok canlar yedi ya ormanları nasıl yemişler diye kafamda kurgular çoğaltırken, yanımdaki arkadaşlara soruyorum. Anlatıyorlar. Soruyorum şaşkınlıkla, söylüyorlar. Ben dinledikçe onlar şaşırıyor bu kez, benim saflığıma.

Bu yazı dizisi, hiç bir ön hazırlık yapma olanağı bulamadan başlıyor böylece. Konuya girdikçe, «*Ormanı Yedi Faşistler*» tanımına daha çok ısınıyorum. Konuyu üç sözcükle toparlamak bakımından; halkın yaratıcı gücüne bir kez daha tanık oluyorum burada.

İlk gün, kenti dolaşmanın esrikliğini üzerinden atamamıştım. Aradan yıllar geçmişti. İkinci günün sabahı, tan ışırken uyandım. Konuk olduğum evin bireyleri uyuyordu daha. Yeniden, bu kez arkadaşsız olarak kenti dolaşmaya çıktım. Çocukluğumun bir bölümünün geçtiği, Tepe mahallesinin doğusuna yöneldim. Güneş, bir insan boyu kadar yukarıda duruyordu sanki... Yıllarca önce, daha çocukken, sırtımızda dolu koza çuvalıyla, orman görevlilerine yakalanmamak için, arkadaşlarla koşarak geçiyorduk buralardan. Oysa şimdi, bu koşarak geçtiğimiz yerlerde Tepe Mahallesi büyümüş ve bu büyüyen yer Yeni Mahalle adını almıştı.

Bir gün önceki sokaktan yukarlara çıktım. Her açıdan bozulmuş bir köy görünümü göze çarpıyordu. Hayvanların ilk sesleri, erkenden kalkmış tarım insanlarının telaşlı haykırışları, sokağa fırlamış uykulu çocuklar; hemen herşey bir köy görünümünün ilk saatlerini vurguluyordu.

Hayvanların bağrışları arasında, çocukların meraklı bakışlarını geride bırakarak, bu mahallenin doğudaki bitiş yerine değin yürüdüm. Fotoğrafla yakalamak istediğim o denli çok görüntü var ki... Görüntülere doğrudan yaklaşmayı sakıncalı buluyor, çevremde toplanan çocukların fotoğraflarını çekerek; çatısız evlerin ,ot ve tezek yığınlarının, yamalı ahşap helâların, TV antenlerinin karmaşık görüntü yumağını ele geçirmeye bakıyorum.

Evlerin son sınırlarındaydım. 50-60 metre doğudaki yamaçta, askeri bölge bulunuyordu. Nöbetçi er-

ler giyimli, kuşamlı, silahlı bekliyorlar. Bense, dalıp gitmiştim...

«— Ağabey, gidip ata binersem, fotoğrafımı çeker misin?»

Baktım, 14-15 yaşlarında dalkurusu bir oğlan.

«— Olur» dedim.

Seyirterek, gözden yitip gitti. Biraz sonra yağız sıska bir atla göründü. İsteğini yaptım. Benim koza taşıdığım yıllardaki çocukluğumu ansıtıyordu bana.

...ACILAR

Bu çalışmalar dikkat çekmiş olmalıydı. Kırık dökük ahşap helâların önünde, yanında çocukları tutarak görüntüler yakalıyordum ki; biraz ilerideki kadınların, bana kuşkuyla bakışlarını gördüm. Sesleri de gitgide yükseliyordu ya neler konuşulduğunu anlayamıyordum. Durum kötüleşebilirdi. Biliyordum. Bir yabancının, böyle tek başına göze çarpması hiç de iyi olmazdı. Üstelik bu mahalle, bu kentde, MHP sloganlarıyla en çok dikkati çeken bir bölümdü.

Makineyi kapadım, ağır ağır yürümeye başladım. Kadınların yükselen sözlerini arkama alarak hızlanıyor ve arayı açıyordum, birisi bağırmaya başladı:

«— Sen, bu çocuklerin fotogirefini niye çekirsin ki, hee?»

Kadın, sesini daha da yükselterek, biraz ötedeki nöbetçi askerleri çağırıyordu:

«— Ola eskeeerrr, ola eskeeerrr... Ola, bu adam çocuklerin fotogirefini niye çekir? Ola eskeeerrr.. »

Durdum. Hemen dönerek, bağıran kadının yönüne yürümeye başladım. İş, iyice sarpa sarabilirdi. Nö-

betçi askerler de bizlere bakıyordular. Kadınların iyice yakınlarına gelince dedim ki:

«— Çocukların fotoğraflarından, İstanbul'da sergi açacağım.» (*)

Bana bağıran kadının bakışları pusluydu, hiç bir şey çıkaramıyordum. Yanında bir ergen kız duruyor, daha dostça gülümseyerek yüzüme bakıyordu. Kadınla anlaşamayacağımızı kavrayınca, kıza yöneldim ve aynı sözleri yineledim:

«— Anladın mı?» dedim.

Kız, hiç bir şey söylemiyordu ve gülümsüyordu sadece. Başka söz etmeden, soru sormalarını da beklemeden dönüp yürüdüm. Ardıma bakamıyordum.

1949-1952 yıllarında, sırtımızda dolu koza çuvalıyla geçtiğimiz yamaç üzerinde, yıkık dökük köy evleri yapılmış şimdi. Ne var ki buralara yerleşen insanlarla, aramızda bir boşluk vardı ve bunu burada bütün boyutlarıyla görüyordum. Bu boşluğun acısını, anılarımın içine mıhlayarak yürüdüm gittim.

Güneş, hızla yükseliyordu...

«GECELEYİN YAKLAŞABİLİRLER»

Sayın *Burhan Yıldız,* CHP Sarıkamış ilçe denetim kurulu başkanı. «*Koskoca bir milli servet yavaş yavaş ölüyor,* başlıklı yazısı yerel Sarıkamış gazetesinde yayınlanınca tehdit edildiğini anlatıyor bana. Bunun üzerine 1. 9. 1977 tarihinde, Sarıkamış C. S.'sına yazılı

(*) Bu gezi sırasında 250 kare fotoğraf çektim. Bunların sergilenmesini ne yazık ki ekonomik nedenlerle gerçekleştiremedim.

başvuru ile bilgi vererek, can güvenliğinin sağlanmasını istiyor. Bu yazının, Kaymakamlık makamına verilmesini söyleyen C. S., şu düşünceyi de dile getiriyor:

«— Biz ancak bir olay sonucu duruma el koyabiliriz.»

Burhan Yıldız'ın bürosunda bu söyleşi yapılırken, CHP Kars milletvekili Sayın *Doğan Araslı,* partililerle bulunduğumuz yere geliyorlar. (Aynı gün Senato Başkanı Sayın Sırrı Atalay da Sarıkamış'ta bulunuyor.)

Sayın Araslı, konuya yaptığım yaklaşıma ilgi gösteriyor. Söyleşinin sonunda, CHP'nin orman köyleri için neler neler tasarladığını, iktidara gelindiğinde nelerin önceliğe alınacağını, (partinin bu konudaki siyaseti açısından) soruyorum.

İlkin, bugünkü Sarıkamış ormanlarının, hangi siyasal anlayışla kıyıldığını; daha sonra, CHP iktidara geldiğinde neleri gündeme alacağını, kalın çizgilerle anlatıyor, Araslı.

Yirmiye yakın Sarıkamış'lının tanık olduğu bu söyleşi sırasında, (Sayın Doğan Araslı aramızdan ayrılmadan önce): Sarıkamız Orman İşletme Müdürlüğüne giderek: «*Zati ihtiyaç*» konusunun nasıl işlediğini ondan da öğrenmek yanlısı olduğunu söylüyorum. Beni can kulağı ile dinliyorlar.

Sözlerimin sonunda, kalabalık arasından, bir ses uyarıda bulunuyor:

«— *Geceleyin birileri, sizin yanınıza sokulabilir.*»

Ve bu uyarı, topluluk tarafından onaylanıyor.

Kin, nefret ve şiddet tohumlarının atılışı 1. MC ortaklığı ile başlatılıyor. 5 Haziran seçim öncesinde bütün halk tabakaları içinde yaratılan *yapay* cepheleştirme girişimleri; seçim günlerinde ve seçim sonrasında, dikeyleştirilip, belli odaklara bilinçle yöneltiliyor. Bazı dövme, sindirme siyaseti yaygınlaşıyor.

Bütün tabakalar arasındaki cepheleştirme siyaseti, hasadını vermekte gecikmiyor. İlerici yurtsever öğretmen - öğrencilerden sonra, *genç ordu kimlikleri* de bu sindirme kapsamına alınıyor, bilinçle.

Bu konuda söylentiler, anlatılanlar çok, örnek tekil değil.

Sarıkamış'ın herhangi bir mahallesinde gece 23-24 sularında yayılan «ahlı, oflu» gürültülerle, çevrede oturanlar yataklarından fırlıyorlar. Pencereler açılıyor, ışıklar yanıyor.. bunun üzerine iki kişinin koşarak uzaklaştıkları görülüyor. Saldırganların ise, hiç bir şey olmamış gibi yürüyüp açık kapıların ve pencerelerin önünden geçişleri sırasında: «*Orada neler oluyor*» gibisine halkın sorularına da: «*Hiç bir şey yok*» denildiği anlatılıyor.

Ertesi günü, o geceki olayda, siyasal düşüncelerinden ötürü; iki astsubayın, iki sivil tarafından feci bir biçimde dövüldükleri halk arasında yaygın bir söylenti olup çıkıyor.

KARA MURAT - TARKAN - HERGÜN

Bir kitapçıdan dosya vb. alırken, telefon çağrısı geliyor; ben tezgâhın yanında duruyorum.

«— Buyurun sayın albayım.. Hergün.. Karamurat.. Tarkan. bir dakika sorayım albayım.. çocuklar.. ha sayın albayım, Hergün gelmiş, ötekiler henüz gelmemişler.»

Telefon tellerinin öteki ucunda bir hakim albayın bulunduğunu öğreniyorum. İlerici gazeteleri okuyan yurttaşların, genç ordu kimliklerinin nasıl tartaklandığını, bu konuda sürdürülen sindirme, yıldırma girişimlerini ansıyorum. Kendilerine tanıdıkları *seçme özgürlüğünü,* kendi düşüncelerini paylaşmayanlara tanımıyorlar.

Kendilerinden yana olmayan düşünceye, okuyup gerçekleri öğrenme özgürlüğüne 1977'de vurulmak istenen pranga ile: «*Ormanı Yedi Faşistler*» gerçekliği Türkiye'de genel bir sömürü siyasetinin parçaları olarak bütünleşip, yan yana iç içe geliyorlar Sarıkamış'ta.

TÜRKİYE 77 VE SARIKAMIŞ

5 Eylül tarihli gazetelerde Erbakan yurttaşlara sesleniyor, moral veriyor aklısıra:

«— *Ne iflas eden ne de batan bir ülkeyiz. Türkiye hızla lider olma yolunda maddi ve manevi kalkınmasını yürüten bir ülkedir.*»

Bu tür «şakalarla» (!) yazar- çizerlere malzeme kaynaklığı yapılırken, ben: Türkiye'nin her köşesinde olduğu gibi, Sarıkamış'ta da egemen olan can güvensizliğine tanık oluyorum. Konuk bulunduğum yerdeki insanlar, konukseverliklerine ve candan ilgilerine karşın; bir - iki gün sonra, *can güvenlikleri* açısın-

dan tedirgin olduklarını, *uygun bir dille* bana anlatıyorlar.

Duru, iç açan çam kokularının, buzlu kaynak sularının, gözelerin verdiği olağanüstü doğal yaşama coşkusu, içtenlik, yitip tükenmiş... Sarıkamış, bir orman kenti olarak da, *sabahtan akşama değin susuz kalıyordu.* Ancak akşamları evlere su veriliyordu ben olduğum tarihlerde. Müslümanların «*onbir ayın sultanı*» saydıkları günlerde, baştaki «çok müslümanlar» (!) tarafından kapitalist siyasetin bir sonucu olarak, bu kaynak sularıyla dolup taşan kent, susuz kalabiliyordu.

Kiminle konuşsam, hemen her konuda olduğu gibi, orman konusunda da ayrıntılı bilgiler alıyorum. Adlar, yerler, rakamlar sıralanıyor. Ne var ki bunları söyleyen kişilerin adlarını, işlerini öğrenmek istediğimde; duruşlar değişiyor, yüzlerine tedirginlik çöküyor. Anlatılanlar, yakın bir gelecekte Sarıkamış'ın da ikinci bir Erzurum olaylarına mekân olacağı kaygısını duyumsatıyor insana.

Umudun umutsuzluğa dönüşmesi gibi, insanların gözlerinde kuşkunun derin karanlığını görüyorum. 1977 Türkiyesinde, umutsuzluktan yararlanan gecenin kuşkularıyla (!) bastıran karanlık, çoğalıyor burada da.

Umutsuzluğu yaratanları ve bu umutsuzluktan da yararlananları başka çağlarda aramayalım. Bu ülkede «ekonomik kurul başkanı(*) ile bu siyasal ortak-

(*) «...elbetteki yeni planın ana bölümü **manevi kalkınmadır.** 100 yeni İmam Hatip Okulu ile kadrolarımızı geliştireceğiz, ders kitaplarını yenileyeceğiz ve bu dersleri Yüksek İslâm Enstitüsü mezunu öğretmenlerimize okutacağız. Görülüyor ki Türkiye ne iflas ediyor, ne de batıyor.»

(Erbakan, Cumhuriyet, 5 Eylül 1977)

lığın Başbakanı(**) tarafından bu dönemde söylenen sözleri karşılaştırırsak: Türkiye'nin nasıl bir kuşatma sonucu «işgal» edildiğini daha iyi kavrayabiliriz.

(**) «360 milyarlık bütçenin kaynağı yoktur. Kaynağı olmayan bütçe açık bütçedir. Böyle bir bütçe ekonomiyi çöküşe götürür.»
(Demirel, Cumhuriyet, 10 Eylül 1977)

ÖZEL TARİHİNE VE SARIKAMIŞ'TA GÖÇ OLGUSUNA KISA BİR YAKLAŞIM

SARIKAMIŞ 1950 - 1954 (*)

1/
Alıngan hışırtılı meşe
Kar güllerinin kenti hey

Sular gelinliğini resimledi mi
Gezici başöğretmendir babam

Heybesi kısrağın sağrısında
Pamuk derelerinden aşar kar

Gümüş sürmeli kirpiklerini
Çam dallarına sarmalar hüzünle

Meleşir gökyüzü çınlayışını
Ak çiçeğin pırlanta seheriyle

(*) «Şafağın Demircisi» adlı şiir kitabımdan.

2/
Döl yatağı işsizliğin
Kar güllerinin kenti hey

Naçar baltaları omuzlar/aç
Çocuklar çıplak sergilendi mi

Çamların yüzyıl damarlarını
Sağarlar çelik keskinliğine

Akıtır meşe fidelerine hızar
Oduncuların yorgun iniltisini

Göç sancılarını içinde taşıyan
Yeni günleri hazırlayan toprak hey

Hey/başsızın büyücüsü ibikli yel
Sonsuzda uzaklaşan meşe denizi.

GÖÇ OLGUSU ETKENLERİ

Sarıkamış'da yaşayanların sayısı 1973'de 21.454. Bunun 10 bin kadarının askeri kesim olduğu düşünülürse, yaklaşık 10 - 12 bin insanın barınma alanı burası. Bu sayı salt ilçe merkezini içermiyor, orman içlerinde bulunan, merkez ilçe köylerini de kapsamına alıyor. 1975'de ise, bu sayı 23.100'e varıyor. Aradan geçen süre içinde 2 bin kişilik bir artış var. Öteki yıllara eğildiğimizde bundan daha az bir artış oranı gözlenir.

Denilebilir ki, Sarıkamış'da yerleşik insan yoğunluğunu kapsayan önemli bir *nüfus patlaması* gerçek-

leşmemiş. (Artış gibi görülen sayılar da yanıltıcıdır, askeri kesimdeki dalgalanmalar, nüfus sayımında toplamı etkileyebilir.) Bunun başlıca nedenlerinden en önemlisi: Sarıkamış'ın *temelli bir yerleşim alanı* olmasını sağlayacak hiç bir *etkenin* hazırlanmayışı. Orman bölgesi oluşu nedeniyle, *tarım* ve *hayvancılık* için elverişli bir *coğrafya* değil. Tükenen orman alanlarında yapılan tarım ya da hayvancılık Sarıkamış ekonomisine yarar getirmediği gibi, *erozyona,* yurt ölçüsünde toprak yitirilmeye katkısı olduğu söylenebilir.

Bir kaç çelepçinin *özel mülkiyeti* gibi kullanılan orman içindeki vadiler ve yataklık yerlerden elde edilenler de, geniş halk yığınları açısından bir yarar getirmiyor.

İŞSİZLİK

Sekiz ayın yakacaksız geçmediği bir bölgede, işsizlik katmerli sorunlar getirecektir.

İlçe merkezinde ve çevre orman köylerinde belli bir döneme değin, *yakacak* için kaçakçılık yapılır. Kent merkezinde belli bir *işsizler ordusu,* yakacak odun getirerek belli bir tabakaya satıp, geçimini sağlar. Bu girişimler I. MC dönemine değin, küçük çapta ağaç budaması görünümündedir. Asıl vurgunu, *işsizler ordusu* değil, belli *bir ticaret kesimi* - belli bir işbirliği içinde sürdürecektir. Burada salt ekonomik ilişkiler geçerlidir. *Bu süreç I. MC örgütlenmesiyle,* hemen aşılır ve orman ürünlerinde bağlayıcı olan para ilişkisi; belli bir *siyasal* pramitleşmeye yönelir. Para bu piramitleşmenin içindedir kuşkusuz yine. Ne var ki, paranın belirleyiciliği, bağlayıcılığı; siyasal bir örgütle ilişkinin de göstergesi olacaktır, bundan böyle.

Bu aşamada, işsizler için iki yol belirecektir. Ya «*kurtçu*» olacaklar, ya da *göç* olgusunu hızlandıracaklardır.

Orman kıyımı, *profesyonel bir siyasal örgütlenme* aşamasına dönüşürken; işsizler büyük kentlerin gecekondularında, «kadife elli panzerler» ordusuyla karşı karşıya gelirler.

İşsiz yığınları, orman emekçilerini ormandan kovan siyasal örgütlenme, bu kez *gecekondularda* da bir baskı aracı olarak karşılarına dikilecek olur 1977 Türkiye'sinde...

TEZEK - HELA - TELEVİZYON

İstanbul için «dünyanın en büyük köyü denilmiş batılılarca. İstanbul için bu söz söylenir de, öteki kentler için söylenmez mi... Yaylalar köyleşir.. ormanlar köyleşir.. kentler köyleşir.. «*Milli Devlet, Zengin Millet*» (!) oluşumuzu kanıtlayan gelişmeler bunlar.

Sarıkamış'a neden büyükçe bir köy denilebilir.

1 — Her yer *tezek yığınlarıyla* dolu. Bu iş, geçen süre içinde «Böyyük Türkiye»'ye yaraşır büyüklükte gelişmiş. Ayrıca, bugün de hayvan gübresiyle evlerin duvarları sıvanıyor. Çimentonun akborsada (!) satıldığı; *ev duvarlarını hayvan gübresiyle* sıvayacak bir *ekonomiye* ancak ulaştırıldığı bir ülkede bunu doğal karşılamak gerek.

2 — Özellikle Yeni mahalle, İstasyon, Erenler, Tepe mahalleleri *ot yığınlarından* geçilmiyor. Hele Yeni Mahalle.. Bu gerçek, Sarıkamış'da *orman kıyımı* arttıkça, *hayvancılığa yatak* açıldığı kanısını doğruluyor. Tezekle ot çokluğu oranı da bunu kanıtlamaya yeterli.

3 — *Helaların, ev içlerine alınma süreci,* daha hâlâ tamamlanmamış buralarda. Tamamlanması bir yana aradan geçen süre içinde, bu durum da artış göstermiş. Başta Yeni Mahalle olmak üzere bu gerçeklik de hemen hemen bir çok mahallede görülüyor. Dahası, Belediye caddesi ilk Halk caddesinin Doğu pavyonlarıyla çakıştığı yerde, hemen ilçe merkezinin en işlek yerinde bu tür helaları görmek çok doğal sayılıyor.

Ne var ki, bu eğri - büğrü; yamalı bohça örneği helaların hemen yanıbaşında: Televizyon antenleri yükseliyor. *Helaları* ev içlerine alma *süreci aşılmadan, televizyon antenlerine geçiş* sürecinin yaşanma nedenlerini, Türkiye koşullarında sonuçlarının çözümünü toplumbilimcilere bırakıyoruz.

TICARET LONCASI - ZANAATÇILAR

Daha önceleri Sarıkamış'ta ticaret, lonca düzeni gibi işliyordu. Son on yıl içinde, bu işlerlik oldukça yaralar almış durumda. Önceleri belli kişilerin ve ailelerin elinde bulunan ticaret ilişkileri, aile başkanını daha büyük kentlere ticaret sınırlarını genişleterek atlatırken; oğul - enişte - yeğen örneği yakınlıklar aynı işi sürdürüyordu geride. Arada görülen özel durumlar, bu gerçeği değiştiremiyordu.

Zanaatçılar loncası ise 1950 - 1960 sürecinde dışa açılımı deneyebiliyor. Giderek göç akışına bunlar da katılıyor.

Sarıkamış'ta ticaretin genel olarak genişlemesi, gelip bir takım sınırlara çarpıyor. Bu çarpma ile ticaret kesimi için konu olan *göç* olgusu hızlanıyor. *Ordu*

gruplarının kendi içine dönük bir pazar ekonomisini başlatmasıyla; buradaki lonca benzeri yerleşik ticaret çözülürken, tacirler büyük kent yolunda göç olgusuna katılıyorlar. Ardından zanaatçılar...

Ne var ki, ticaret erbabı geride bağlar bırakarak gidiyor.

KAĞNI VE MONTAJ OTOMOBİL

Kağnı, buradaki bazı köylerin genel kullanım aracı. Doğal koşullar bunu gerektiriyor. Özellikle, Bardız bucağı köyleri, Sarıkamış'la yaptıkları alım - satım işlerine kağnılarla geliyorlar. Ot, patates vb. gibi ürünleri Sarıkamış pazarlarına bu yoldan ulaştırabiliyorlar. Demirel'in: «*Elektriksiz köy bırakmayacağız*» yollu sözleri, öylesine bir acılı güldürüye dönüşüyor ki buralarda. Sarıkamış ilçe merkezinde, hemen her an, kağnı ile montaj taksileri yanyana görmek çok doğal sayılıyor. 100'ün üzerinde haneli Göreşken köyünde, görebildiğim kadarıyla bir traktör var. Bu nedenle, ulaşım at ve kağnı ile sürüp gidiyor. Hastalar bu yollarla Sarıkamış'taki sağlık olanaklarına ulaştırılıyor.

Kağnı, kuşkusuz salt bu bölgede etkin değil. Doğu ekspresiyle Kemah'ın oralardan geçerken de aynı çelişkiyi, tekrar tekrar görmüştüm. Kağnı ve montaj otomobiller yanyana gidiyordular. Bu çelişkiler tezek - helâ televizyon konusunda olduğu gibi, toplumumuzun bugün içine düşürüldüğü yeri, acılı bir biçimde sergilemeye yetiyor.

Orada bulunduğumuz günlerde, bu kağnılarla gelen bir kağnı ot, bin liraya kadar satılıyordu. 1977 - 1978 kışının hayvan bakımı açısından, ot ve yem dar-

lığında gebe olacağını (2 - 9 Aralık 1977 Politika Gazetesi) söylemiştik. Şu gazete haberini vermekle yetiniyoruz.(*)

KÜÇÜK KENT - KÜÇÜK GÖÇ

Cumhuriyet'in kuruluşundan şunca yıl geçtiği halde Sarıkamış'taki orman ürünleri, bilimsel açıdan değerlendirilerek yurt ekonomisine kazandırılmış değil.

Bilim adamlarının 1961 Anayasası hazırlanış sürecinde yaman direnmelerine, *bilim adamlığı onurunu* sonuna dek korumalarına karşın günlük siyaseti babadan kalma bir geçim kaynağı gibi sürdürenler, orman cevherini siyasal bir merdiven olarak kullanıyorlar.

Bütün bunlara topluca bakıldığında Sarıkamış'ın sürekli bir yerleşim merkezi olmayışı, dahası, tam karşıtı sürekli bir *insan - emek ve doğal zenginlik göçü* olgusuyla başbaşa bırakıldığı saptanıyor.

Bu göç olgusu genellikle bütün toplum tabakalarının bir özlemi olarak gerçeğe dönüşüyor.

Tüccarlar, küçük esnaf, zanaatçılar, öğretmenler, topraksız tarım emekçileri (özellikle kırsal kesim insanları) kurumayan bir ırmak yatağını besleyişle göç olgusunu sürekli kılıyorlar. *Çeşitli etnik grupların oluşturduğu* çevre köylerden, bu ilçe merkezine *ilk küçük*

(*) «Karayolları 12. Bölge Müdürlüğü yetkilileri de Sarıkamış - Karaurgan /.../ yollarının, sürekli kar yağışı nedeniyle ulaşıma kapandığını bildirmişlerdir. Yüzlerce köy yolunun kapalı bulunduğu bölgede, hayvan yemi sıkıntısı başgöstermiştir...»

(Cumhuriyet, 25 Ocak 1978)

göç olgusu kaynaklanıyor. Boşalan yerlere, *Kars*'ın öteki ilçelerinden de göç yapılıyor.

Bu ilk göçü yaratan koşullar var. Kimi zaman dalgalanmalar yapsa da, 10 bine yakın *ordu* kesiminin *tüketimini* karşılama girişimleri ve özellikle *orman zenginliği*, ilk göçe *gerekçe* oluyor.

KÜÇÜK KENT - BÜYÜK GOÇ

Ne var ki bu gerekçe, kısa bir süre sonra; büyük göç olgusu gerekçesini de yedeğinde getiriyor. Büyük göç olgusunun temel nedeni de yukarıda değindiğimiz konumla sıkı sıkıya bağlı. Özetle, göç olgusu daha fazla bir ekonomik büyümeye yataklık yapma gerçeğinin Sarıkamış'da sınırlı oluşuyla açıklanabilir. Öte yanda, köylüler, tarım emekçileri de aradıklarını Sarıkamış' da bulamazlar. Bunlar da büyük göç nedenini hazırlayacaktır.

Yukarıda ara bölümlerde özetle değindiğimiz, sosyal - ekonomik ve siyasal çaprazlar, küçük kent - büyük göç olgusunu sürekli kılıyor.

Gelip geçen tüm siyasal iktidarlar, bu kentin özel orman cevherini değerlendirme, bu ürünün endüstri kanalına açılımını sağlama gereğini görememişler ya da görmek istememişler. 1. MC'ye değin, kalın çizgilerle bu böyle sürmüş. CHP'nin 27 yıl boyunca kesin bir siyasal erk olamayışına karşın *Sarıkamış belediye seçimlerinde* CHP'nin oy deposu olduğu görülecektir. Bu gerçek, *D.P.'nin horlama, savsaklama, kıyıya itekleme siyasetine* gerekçe yapılır.

27 Mayıs deviriminin ardından da günlük siyasetin, Menderesçesi yaşanmakta; *Demirelcesi* henüz

ufukta görülmemektedir. Ne var ki, günlük siyasetin Menderesçesi; günlük siyasetin Demirelcesine kaynaklık yapmaya, kısa bir süre sonra yetecektir.

1975'e gelindiğinde ise günlük siyasetin Demirelcesi etkin bir silah olarak Türkiye'nin her yerinde ve hemen her alanda egemenliğini kurmuştur.

Sarıkamış'ın özel tarihinde Menderes ve Demirel siyasetini kanıtlayacak örnekler çok.

ÇARLIK RUS RUBLELERI

1917 Ekim Devrimi'nin öncesinde, Çarlık Rus altınları Sarıkamış'tan Erzurum'a uzayan «tekavül» (*) (dekovil) hattına dönüşür. 1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşları sonucuna göre, bu bölgeler 40 yıl süreyle (3 Aralık 1920 Gümrü Antlaşması'na değin) Çarlık Rus egemenliğinde kalacaktır. Kars'dan başlatılan, dünyanın en geniş demiryolu yapımı, Sarıkamış'dan sonra görülen dağlık coğrafya için, ilkin dekovil gereğini getirir.

Çarlık Rus orduları için askeri garnizon bölgesi olan Sarıkamış coğrafyası; böylece dekovilleriyle, demiryolu inşaatı için bir şantiye merkezi de olacaktır.

Daha geniş bir ray döşenmesi, daha güçlü bir tren ağı yapımı için bu dar demiryolu kullanılır. Malzeme ve işçi taşınır şantiyelerden yapım alanlarına.

Ne var ki *Kars - Sarıkamış* arasında gerçekleşen demiryolu, *Sarıkamış - Erzurum* arasındaki coğrafyada gerçekleşemez. 1917 Devrimi ile geçip giden *rub-*

(*) Dekovil: Geniş demiryolu yapımı için, o günlerde işçi ve gereç taşınmasında kullanılan dar demiryolu üzerinde kullanılan küçük vagon türü.

leler, arkada bu «*tekavül*» hattını ve bu yo da kullanılan vagonlarını bırakır Sarıkamış'a. Yıllar yılı Sarıkamış - Erzurum ulaşımında, *asker - sivil,* araç - gereç, *iletişim* ağının, en kahırlı, en çetin en sevilen ve en mutlu yolu bu «tekavül» yolu olacaktır.

Cumhuriyet kurulmuş: «... *demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan..*» şiirleri yazılmış, marşlara dönüşmüştür ya Sarıkamış - Erzurum arasındaki bugün işletilen demiryolu açılışı 27 Mayıs eyleminin ardından gerçekleşebilmiştir.

«ODUNU ADAY GÖSTERSEM...»

Partizanlığın Menderescesi, D.P.'de «*..odunu aday göstersem seçilir..*» hünerini yaratacaktır.

Bu beceri, Sarıkamış'ta Belediye Başkanlığı seçimlerini CHP'ye her kaptırışta şımarık bir beyzadenin öfkesini de doruk noktaya ulaştırmaya yeter. Henüz partizanlığın Demirelcesi bilinmediğinden, D.P.'nin (bugünkü partizanlığa göre çok masum görülen) tepkisi, salt ilgisizlikle benzeri durumlara kaynaklık yaratması olacaktır. Bu nedenle, Erzurum - Sarıkamış arasında başlatılan yeni demiryolunun yapımı, ancak *Horasan - Sarıkamış* sınırına getirilir. Bundan sonrası ise, D.P.'nin Sarıkamış'ta alacağı Belediye Başkanlığına, dolaylı yoldan bağlanır. O günlerde, Kırşehir'in ilçe yapılması gibi bir tepkidir bunlar.

Belediye Başkanlığı D.P. tarafından ele geçirilmedikçe Kars'dan Sarıkamış'a gelen tren, aktarmaya uğrar yıllar yılı. Dahası, bu aktarmanın öteki ucu da Erzurum'dan alınıp, sonraları Horasan'da başlatılacaktır.

«*Odunu aday göstersem seçilir..*» siyaseti, yıllar yılı bu çevre halkına kan kusturur. Karda - boranda Doğululara binbir çileler çektiren bu aktarma işleminde de *ulusal erozyona* milyonlar yüklenecektir o günlerde, katmerlenen bilinçli kaygısızlıkla.

ÇİÇEKLER TOPLARDIK...

27 Mayıs eylemi sonrası oluşan geçici yönetim sırasında bu yeni demiryolu ulaşıma açılır. Çok değil 27 Mayıs'ın coşkulu günlerinden hemen 2 - 3 ay geçmiştir. «Tekavül» tren hattı, ulaşımda kullanılmaz olur, yitip - gider, Sarıkamış'ın özel tarih sahnesinden silinir.

Demek oluyor ki, 40 yıla yakın bir Cumhuriyet sürecinde bu bölgenin en önemli (askeri açıdan da) geçiti bu tren yoludur. *Çok partili siyasal paslaşma, transferleşme* (!) erkence başlamış fakat Doğu'yu Batı'ya bağlayacak ulaşım çağdaş demiryolculuk açısından nice yıl sonra gerçekleşmiştir.

Bu tarihler içinde, Sarıkamış'ta askerlik yapanların, görevli sivillerin ya da öteki bireylerin anılarında: Çam ormanlarından, soğuk kaynak sularından, kayak sporundan sonra; «tekavül» treni, bir dönem için de olsa unutulmaz bir yer oluşturmaya yetecektir.

— *Tren tepeyi tırmanırken, biz inip çiçekleri toplar ve yetişip yine binerdik...*

O günleri yaşayanlar, yukarıdaki sözleriyle anılara seslenirler bugün de.

Sarıkamış ve çevresinde genel olarak feodal ilişkiler çözülmüş gibi görünüyor. Ne var ki Sarıkamış'ta yılar önce parçalanmaya yönelik duran bu ilişkiler, 1975 yılında dondurulmaya ve yeniden devreye sokulmaya başlanır. Bu girişim, 1. MC döneminde, CHP oylarının Sarıkamış'ta çözülüşü için değişik bir yol olarak devreye sokulur.

Doğu'lu eski - yeni parlementerler *(Urfa'dan - Bitlis'ten - Ağrı'dan)* Sarıkamış'a uzayan siyasal bir etki alanı yaratılmasında görevlidirler. Eski DP milletvekili *Kasım Küfrevi,* AP parlamenteri *Necmettin Cevheri, Kâmran İnan* boy gösterirler Sarıkamış'ta. Derken seçimden bir gün önce de *Gıyasettin Karaca*'nın bir helikopterle Erzurum'dan geldiği, Sarıkamış'ta oturanlarca söylenecektir bana. Dikkat edilirse, bu gelen kimlikler Kars ilinin parlamenterleri değildirler. «Doğu'yu kalkındıracağız» diyen siyaset erbabının yaklaşımı açıktır.

Doğu'daki halk üzerinde; *sosyal - siyasal* ve *ekonomik* etkinliği tartışılamayacak olan *toprak ağalığı* ve *şeyhlik kurumları,* AP öteki partilere oranla daha çok kullanma başarısını gösteriyor.

Böylece, Menderesçe bir siyasetin kotaramadığını Demirelce bir siyasetle kotarılmış görüyoruz.

MENDERES'TEN DEMİREL'E

CHP'nin kalesi olarak yıllarca DP'ne kafa tutan Sarıkamış seçmeni, hemen her alanda *horlamaya* iteklenir bilinçle. Sarıkamış'ın özel tarihine yaklaştığımız-

da, A.P.'nin, Belediye Başkanlığı seçimlerini kazanmak için girişimleri gözlenir.

27 Mayıs günlerinin hemen öncesinde o zamanın Sarıkamış Belediye Başkanı, CHP'li *Hüseyin Altay*, Ankara'da kaldığı otelin 4. kat penceresinden *aşağıya atlamış* (!) ya da *atılmış* olarak bulunur. Ölümü üzerindeki *siyasal gizlilik*, 27 Mayıs günlerinin coşkusu içinde *katmerlenecektir*.

Bundan sonrası süre içinde, AP'nin bir kez Belediye Başkanlığını kazandığını, bu başkanlığın da Danıştay tarafından bozulduğunu ve bir kaç aylık bir aradan sonra yine CHP'li adayın bu yönetimi sürdürdüğünü söylediler. Ne var ki, Danıştay'ın bozma gerekçesi ve tarihi hakkında, bugünkü Sarıkamış CHP yöneticileri bana bir belge gösteremediler; tarih ve Danıştay bozma gerekçesini söyleyemediler.

AP VE ŞEYHLİK KURUMU

Toprak ağalığına ve şeyhlik kurumuna; 27 Mayıs Anayasasınca yapılan yaklaşımın *İsmet Paşa* tarafından geri çevrilişinden bugün hangi siyasal anlayış yararlanıyorsa: *Sırrı Atalay*'ın o gün karşı çıktığı 131. maddenin son fıkrasının kaldırılmasında da aynı siyasal anlayışın yararlandığını olaylar belgeliyor.

CHP'nin *sağla yarışma* konusunda, *sağa ödün* verme gerçekliği, *Türkiye* tarihinin hemen her döneminde, CHP'den çok, karşısında olanlarca kullanılmıştır.

Sonuçta *CHP'ne karşı* bir silahın daha çalışır duruma dönüşmesini: *Ağalık ve Şeyhlik* kurumunun bugün de yaptığı işlevde görebiliyoruz.

CHP'nin 27 yıldır neden siyasal iktidar olamayışı

sorularına bir yanıt araştırırken, bu ögeyi de gözden ırak tutmamak gerekiyor.

Yukarıda değindiğimiz *Şeyhlik* kurumu özellikle etkin olur ve Sarıkamış Belediye Başkanlığı; *çok partili siyasal gösterinin* başlangıcından bu yana, ilk kez CHP'nin elinden alınır. 1975 ara seçiminde, Sarıkamış Belediye Başkanlığı AP kurmaylarınca düşürülür.

«Milli bütünlüğümüz.. birliğimiz..» gibi deyişleri, hemen her gösteride ileri sürenler; öte yandan, *etnik gruplar* arasındaki *yapay* çelişkileri kızıştırmaktan ve gündeme sokmaktan çekinmeyeceklerdir. *Alevi - Sünni* yapay çatışmasını körükleyenler, yaratanlar; bundan nasıl yarar umuyorsalar«Kürt» tanımıyla anılan kalabalıkları da, *şoven* bir kamplaştırma ile *şeyhlik* çatısı altında toplamaya ve buradan da AP'nin gelir hanesine aktarmayı 1977 Türkiye'sinde de kotarmaya çalışmaktadırlar.

ÇOCUKLAR... ÇOCUKLAR...

Çocukluğunu tozlara gömen çocuklar
Umudu bir mızrak gibi atıp yüreğine
Bir hançer gibi saplayan içine hasreti
Çocukluğunu görmeden yitiren çocuklar(*)

Orman köyleri nedeniyle ortaya çıkan oy dalgalanmalarına değinmeden önce, çocuklara da değinme gereğini duyduk.

Türkiye'nin hemen her yerinde olduğu gibi, çocuklar Sarıkamış'ta da sokaklara salıverilmiş. Hem

(*) «Ağıt Yok» adlı şiir kitabından.

kent hem de *köy gerçeğinin* bir arada yaşandığı koşullar, çocuklarda da derin izler bırakmakta. Aslına bakılırsa bozulmuş köy koşulları ile bozulmuş kent koşullarından sözetmek gerek buradaki çocukları için. Her iki gerçekliği de barındıran Sarıkamış'ta, tezek yığınlarının, hayvan gübrelerinin ve dışardaki hela çukurlarının aralarında oyun kurmaya zorlanıyor çocuk. Oysa burası bir orman kentidir. Ne var ki, çocukların oynayacağı doğal bir park bile yoktur.

Kentin ana kanalizasyonu çaya akıyor. Bu çevrede oturan çocuklar ise, bu çayın içinde ya da kıyılarında oynayarak (çimerek) günlerini geçiriyorlar. İki, üç yaşında onlarca çocuğu bu derenin içinde oynaşırken gördüm ben. Hemen bulundukları yerin üzerinde, kanalizasyon küngleri vardı. Dahası, kentin hayvan kesim yeri de (mezbaha) hemen çayın kıyısında, akıntıları da dereye bırakılıyor. Ve irili-ufaklı, kızlı-oğlanlı çocuklar bu bozulmuş, sağlıksız çevre koşulları içinde ve Türkiye'nin hemen her yerinde olduğu gibi, geleceğe hazırlanıyorlar.

Daha on-oniki yaşlarında, kentin kenar mahallelerinden orman içlerine geçerek, sırtda koza çuvalı getirip; yakacak için ev ekonomisine katkı yapma çabasında olan oğlan çocuklar, en çok ilkokuldan sonra işsizler ordusuna katılacaklar. Bu sözünü ettiğimiz çocuklar, elbetteki dar gelirli yoksul halk kesiminin çocukları olacak...

HANGİSİNİ ANLATALIM...

Orman bölge müdürlükleri, 10 kilometre ırakta bulunan orman köylerini, sınır olarak kapsamına alıyor. Genel kural bu.

Eski adıyla Bardız, yeni adıyla Gaziler Bucağı, devlet yönetiminin bir bölümü ile, bugün de Sarıkamış'a bağlı. Sarıkamış Orman Bölge Müdürlüğü sınırlarına (Bardız bucağına bağlı) Göreşken, Çermik, Zakim köyleri de giriyor.

Oysa, Bardız bucağı, 1945-1946'larda (Kars ili) Sarıkamış ilçesinden koparılır. Erzurum ili, Şenkaya ilçesine bağlanır.

1945 - 1946 Türkiyesinde egemen olan ağa-eşraf - bürokrat üçgeni, burada da tipik bir uyum içinde bulunur. O günlerde çok küçük bir yerleşim alanı bulunan *Örtülü*, yeni adıyla Şenkaya; ilçe yapılmak istenir. Şenkaya, coğrafyası ile daha geniş bir yerleşim alanı olabilme özelliğine sahip değildir. Ne var ki, ilçe olabilmesi için, gerekli köy ve bucak sayısı da, doğal coğrafya konumuna bakılmadan, Sarıkamış ilçesinden alınır. Şenkaya ilçesine bağlanır.

Otuz kadar yıl önce gerçekleştirilen bu sakat girişim, Bardız bucak merkezi ve özellikle Göreşken, Çermik ve Zakim köylerini *ikili yönetimin* kucağına atacaktır.

YAPAY YÖNETİM

Bardız bucağının Kars ilinden alınarak Erzurum iline (dolayisiyle Sarıkamış ilçesinden alınarak Şenkaya ilçesine) bağlanmasının zararları o günlerde bazı girişimlerle anlatılır. Cumhuriyetin kuruluşunun ardından, Kars il encümen üyeliği yapmış *Rıfat Şeki;* o günlerde genç bir öğretmen olan *Remzi Çakır* (daha sonra Sarıkamış belediye başkanı ve Kars milletvekili) bu girişimin karşısında olurlar. 1945'de bu konu

ile ilişkin sınır çizelgeleri ile, coğrafya konumu ve iki ilçe arasındaki ıraklıkları içeren bilgiler, o günün İçişleri Bakanlığı'na iletilir. 1945'de, Şenkaya'nın ilçe olması girişimi, yukarıdaki karşı girişimle sonuçsuz bırakılır. Ne var ki 1946'da yapılan yeni çabalar, Bardız bucak merkezini, Şenkaya ilçe merkezine bağlamaya yetecektir. Karşı görüşte olan aydınlar, ağa-eşraf-bürokrat oyunları karşısında başarısızlığa uğratılır.

Aydınların başarısızlığını sağlayan en büyük etken, ağa-eşraf ikilisinin ekonomik gücüdür. Belirleyici olan ekonomik gücü ellerinde tutanlar o günlerde de çevre köy insanlarını, mevsimlik ürünleri için borçlandıracaklardır. Başka bir deyişle tefecilik etkin bir güç olarak işlevini yapar. Böylece, borçlu bulunan köy muhtarları köy çoğunluğu, ilçe ve il değişiminden yana olurlar.

Bu il ve ilçe değişiminde güdülen amaç, Şenkaya egemenlerinin ticaret gelirlerinin artmasını sağlamak ve ilçe yönetim olanaklarına kavuşmaktır. Başka bir deyişle, Şenkaya'da küçük bir kesimin, ticaret alanında palazlanması, daha 1945'lerde amaçlanmıştır.

Bu amaca uyumlu olarak, Bardız bucak merkezi ile, özellikle Göreşken, Çermik ve Zakim köyleri ve buralarda barınan insanların en doğal gereksinimleri çıkmaza sokulur.

DOĞAL YÖNETİM KOŞULLARI

İster tarım toplumu olsun, isterse endüstri toplumu olsun, bir malın pazar bulması o malın üretilmesini geçerli kılar. Dahası, o malın «arz ve talep» ya-

salarının en ilkel biçimini de bu koşullarda bulabiliriz.

Tarım kesimi insanı ise, coğrafyasının bağlayıcı etkisi altında elde ettiği ürünü, en kısa ulaşımla, en verimli bir biçimde değerlendirme merkezleri arama bilincindedir. Bunun en doğal bir davranış biçimi olduğunu bu çevrede yaşayan, üreten insanlar biliyor. Bilmeyenler ya da bilmez görünenler ise, üretenler değil, üretilenden büyük pay alanlardır; o günün koşullarına göre tefecilerdir.

Yukarıdaki gerekçelere sıkı sıkıya bağlı olarak, Sarıkamış bu çevre insanlarının ürünlerine pazar olabiliyor. Bu pazar olabilme gerçekleri, Cumhuriyetin hemen ardından anlaşılır. O tarihlerde, Erzurum'un başka bir ilçesine bağlı Bardız bucağı, bucak müdürü Kurban Şahin'in etkin uğraşısı sonucu olarak, Sarıkamış'a bağlanacaktır. Aradan yirmi yıl geçmeden, bu kez, yukarıda sıraladığımız olaylar gerçekleşecektir.

BARDIZ, SARIKAMIŞ'A DÖNÜKTÜR

Sarıkamış'ı, Bardız bucağına ya da Göreşken, Çermik, Zakim köylerine bağlayan etkin bir karayolu yapılmamış olmasına karşın, bu köyler bugün de, Sarıkamış'ı pazar olarak seçmektedirler. Kaldı ki, çok eskilere dayanan bir geleneksel doku; sosyal, ekonomik ve kültürel dolaşım damarları, bu çevre halkının Sarıkamış'la çok yönlü ilişkilerin gelişmesine ve Sarıkamış'ın doğal gelişimine kaynaklık etmiştir. Nitekim, bu bütünsel bağlar, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra anlaşılmış ve Bardız'ın Sarıkamış'a bağlanışı gerçek-

leşmiş. Ne var ki, bu bütünsellik uzun sürmemiş anlattığımız geri dönüş başarılmış.

Ayrıca sağlık olanakları, açısından da, bu köyler için, hastaların getirildikleri ilk durak yine Sarıkamış olabilmektedir. Sarıkamış - Kars arasının 50 - 60 kilometre oluşu, hem karayolu hem de demiryolu bulunuşu da, çevre halkın istemlerini karşılamada etkendir.

Şenkaya ile bu köyler arasında doğal yakınlık olmadığı gibi, yukarıda saydığımız nedenlerle Şenkaya'yı bu kesimlere etkin kılan hiç bir ön koşul da yoktur. Tüm saydıklarımız bu köyler için Sarıkamış'ı en doğal ve güvenli bir iletişim durumuna da getirmektedir.

Yargı işleri, eğitim, tapu, askerlik, nüfus vb. gibi devlet kurumları oluşuncaya dek, bucak merkezi ve köylerin bu işlemleri, Oltu ilçe merkezinde yürütülür. Acıdır ki, Şenkaya'nın ilçe olması bile beklenemez. Çevre halkı adeta cezalandırılır. İlkin daha ırakta olan Oltu ilçesinde, yangından mal kaçırılırcasına, devlet işleri devreye sokulur.

Böylece, devletle olan ilişkilerde, bu çevre halkı Şenkaya yollarında mekik dokurken; orman müdürlüğü ile olan ilişkilerde, ticaret ilişkilerinde, sağlık gereksinimlerinde vb. ise Sarıkamış bağlayıcı, belirleyici olur.

DEĞİŞEN KÖY ADLARI

Şuna da değinmeden geçmeyelim. Türkiye'nin hemen her yerinde olduğu gibi, köylerin adları burada da değiştirilir. Örneğin Bardız, Gaziler; Çermik, Kaynak; Zakim, Şenpınar; Saat, Taşlıgüney; Yukarısalıt,

Yukarısallıpınar; Sitehan, Eşmeçayır; Kızıl, Şehitali; Divik, Yayıklı; Şadıvan, Belencik; İslamsor, Balabantaş; Keçesor, Parmakdere; Zek, Sırataşlar vb. olur.

Sitehan'ı, Eşmeçayır yapan anlayış; Saat'ı, Taşlıgüney'e çeviren düşünce yapacağını yapar. Yapar ya, halk yine eski adlarla seslenir, eski adları kullanır. Zorla il ve ilçe değiştirmek, halkın ekonomik ve sosyal odaklarını nasıl değiştiremiyorsa; köy adlarının değişmesiyle de hiç bir şeyin değişmeyeceğini, çarıklı filozof aklı, köylü aklı iyi biliyor. Biliyor ve bildiğini de sürdürüyor.

KARS - ERZURUM İL SINIR KAVGALARI

1946'larda gerçekleşen bu il ve ilçe değişimi, sınır kavgalarını da çözümlenemez bir aşamaya getirecektir. Sarıkamış ilçe merkezinden, dolayısiyle Kars il merkezinden yapay bir biçimde koparılmış Bardız bucağı, sırbasan köyü ile; yinebu bu cağa bağlı Çermik köyü, Kars sınırları içinde kalan Laloğlu köyü ile uzlaşmaz sınır tartışmalarına başlar. Bu sınır anlaşmazlıkları, son aşamada iki komşu ili, Erzurum'la

(*) Sarıkamış Orman Bölgesine bağlı tüm orman köylerinin oy dağılımını sergilemeyi gereksiz görüyoruz. 1977' de genel olarak tüm orman köylerinde MHP oyları yükselmiş. Balabantaş ve Belencik köyleri oy dağılımını ise, oy değişimindeki çarpıcılığı vurgulaması nedeniyle veriyoruz.

Balabantaş

SY	SLSS	OKS	GO	MHP	CHP	AP	MSP	BÖP
1973	210	126	117	1	20	27	50	19
1977	265	229	213	96	18	49	47	3

Kars il sınırları nedeniyle il merkezlerini de karşı karşıya getirecektir.

Bu tartışmalar, kesin ve hakça bir çözüme ulaştırılmadığı için, çatışmalara dönüşür. Yayla ve otlak nedeniyle her bahar karşı karşıya gelen köylüler silahlı çatışkılara da düşerler. Ölenler ölür, kalanlar ise, bu işi olduğu yerden sürdürürler.

Tüm bu karışıklıklar, acılar, kahırlar: Şenkaya'da bir küçük ticaret kesiminin yaratılması adına sahnelenir. Yapay bir merkez değiştirme, yedeğinde bir yığın sosyal, ekonomik ve bölgesel sorunu da getirmiştir.

Devlet halk arasındaki ilişkilerde, bu çevre halkına insan-emek ve zaman israfı olarak ağır bir bedel yüklenmiş olur. İş saati ve iş gücü olarak her alandaki ulusal erozyona, bu açıdan da milyonlarca lira akıtılmıştır, daha da akıtılmaktadır.

Belencik

SY	SLSS	OKS	GO	MHP	CHP	AP	MSP	BÖP
1973	226	144	126	4	54	31	16	21
1977	225	220	208	95	86	23	4	—

TÜRKİYE GENELİNDE ORMAN KONUMU
VE
SARIKAMIŞ 77

MENDERES'İN ORMAN SİYASETİ

Handere'ye gidişimde bana yoldaşlık eden uzman arkadaşın verdiği bilgiler hem çok ayrıntılı hem de çok ilginç. Yurtsever kişileri şaşkınlığa çevirecek nitelikte buradaki orman kıyımının - kırımının — talanın *son bir kaç yıllık siyasi örgütlenmesi.*

Anayasa komisyonu sözcüsü Prof. Sayın Muammer *Aksoy,* 27 Mayıs eyleminin ertesinde hazırlanan Anayasa çalışmaları sırasında, orman zenginliğinin siyasal amaçlarla yok edilmesini şöyle dile getiriyordu:

«DP devrinin bir Ziraat Vekili açıkça itiraf etmiştir ki, Samsun'da, Bafra'da bütün ormanlar bir sene içinde seçim propagandası neticesinde yok olmuş, rakamlardan neler ve neler okuyabilirsiniz. Akçokoca'da, Sarıkamış'ta, Antalya'da ne cinayetler olmuştur. Her sene Türkiye'de 100 bin hektar civarında ormanı azalmakta, çıplaklaşmaktadır. 1937 ile 1960

arasında 1 milyon 200 bin hektar orman sahası azalmıştır.» (*)

Anlıyoruz ki, ormanların siyasal amaçla kullanımı, bu kullanımın da, örneğin bir *soy kırımı* biçiminde oluşu, *Menderes dönemiyle* başlıyor.*Muammer Aksoy.* bu sözleri 15 kadar yıl önce söylüyor. Sanki 1977'de Sarıkamış'da işlenecek orman cinayetlerini 15 kadar yıl önceden görüyor ve göstermeye çalışıyor.

Ancak bir *Hitlercinin* yapabileceği soy kırımı örneği yapılan orman kırımı Menderes'le başlayıp, Adalet Partisi ile sürüyor. Sarıkamış'te ise MHP örgütlü bir kıyım aşamasına ulaştırıyor bu işi.

ANAYASAYA HÜKÜMLER KONULUR

Ormanları kollama, koruma ve geliştirme konusunda yasalar getirilmiş. 1961 Anayasası'nın «*Ormanların korunması ve geliştirilmesi*» başlığını taşıyan 131. maddesinin 4. ve sonraki fıkraları şunlar:

«— *Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve orman koruma bakımından gerekirse başka yere yerleştirilmesi kanunla düzenlenir.*

— *Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz.*

— *Orman suçları için genel af çıkarılamaz; ormanların tahribine yol açacak hiç bir siyasi propaganda yapılamaz.*»

(*) Av. Kâzım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, cilt 3. Ankara - 1966; sf: 3455.

Yurıdaki fıkralar 17-4-1970 gün ve 1255 sayılı yasa ile değiştirilmiştir. Yerine getirilen yeni fıkralar da şunlar:

«— *Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve orman koruma bakımından, ormanın gözetilmesinde ve işletilmesinde devletle bu halkın işbirliği yapmasını sağlayıcı tedbirler ve gereken hallerde başka yerlere yerleştirme konusuyla düzenlenir.*

— *Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından, orman niteliğini tam olarak kaybetmemiş olan tarla, bağ, meyvalık, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan topraklarla, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında hiç bir daraltma yapılamaz. Yanan ormanların yerinde yeni ormanlar yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz.*

— *Ormanların tahrip edilmesine yol açan hiç bir siyasi porpaganda yapılamaz.*»

Konuyla ilişkin yasanın, son üç fıkrasını değiştirme de üçte iki çoğunluğun sağlanması gerekmektedir. 1977 erken seçim kararıyla AP ile CHP oylarını birleştirme aşamasına gelinmeden önce: «*Kuyudan cdam çıkarma*» geleneği olan CHP, bu üç fıkranın değiştirilmesinde AP oylarıyla üçte iki çoğunluk sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Değişen 4. fıkrada «...*ormanın gözetilmesinde ve işletilmesinde devletle bu halkın (köy halkı) işbirliği yapmasını sağlayıcı tedbirler*...» eki getiriliyor.

Oysa, 131. maddenin 2. fıkrasında: «*Devlet ormanları, kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir.*» hükmü görülmektedir. Yeni fıkra (değiştirilmeyen) 1961 Anayasası'nın metninde bulunan 2. fıkra ile çelişmektedir. Yinlersek 2. fıkranın özünde bulunan «...*Devletçe yönetilir ve işletilir.*» hükmü, yasalaştırılan 4. fıkradaki: «...*işletilmesinde Devletle köy halkı işbirlığı*...» hükmüyle çelişmektedir.

Kaldı ki, orman köylerindeki tarım emekçilerinin yaşayış koşulları değiştirilmeden; altyapıyı büyük çoğunluk yararına temellendirmeden: «Devlet - köy *halkı işbirliği tedbirleri*...» kökten sakıncalara elverişli görünüyor. Bu sakıncalar, orman köylerinde yaşayan «milyonlarca» büyük çoğunluğun zararına; (dolayısiyle Türkiye halkının zararına) sermaye çevreleriyle «işbirliğini» yürüten kişi yararına; dolayısiyle sağ siyasal iktidarlar yerleştikçe, küçük bir azınlığın mülkiyetine dönüşecektir.

Bunun sonucu olarak, dünya haritasındaki Anadolu çoğrafyasının üzerine «*ANADOLU SAHRASI*» adı yazılacaktır, kuşkusuz.

ORMAN SUÇLARI İÇİN GENEL AF

Bu yasa değişikliğinin en önemli fıkrası: «Orman suçları için genel af çıkarılamaz» hükmüdür. *Cemal Reşit Eyüboğlu*'nun:

«Ancak vatana ihanet gibi suçlar aftan istifade ederken, en basit ve masum filleri de içine alan orman suçlarının tümünün genel af dışı kalması caiz değildir.» sözlerini, «bu fıkranın kaldırılmasının adalete uygun olacağı» (*) görüşünü de çürütür *Muammer Aksoy.*

«Türkiye'de vatana ihanet suçlarından dolayı, genel af yoluna gidildiği varit midir? Bu yola gidilmesi imkânsız gibidir. Çünkü böyle bir davranış rey avcılığına müsait değildir. Fakat orman suçlarında tehlike ve cazibe meydandadır.»

Aksoy, *«vatana ihanet» demagojisini* de, öteki temelsiz gerçekler gibi yıkar geçer. Kendisini alkışlayanlardan *Şevket Raşit Hatiboğlu: «...Size yalvarıyorum, orman suçlarını affetmeyiniz.»* diyerek düşüncenin doğruluğunu savunacaktır. *Muammer Aksoy*'un sözleriyle: *«Bu madde Türk Devletinin ülkesinin muhafaza edilebilmesi için konulmuş bir hükümdür. Bir devletin ülkesine karşı yapılan gaspedici, yokedici tecavüzler, yalnız dışarıdan gelen taaruzlar...»* (**) olmadığı 1977 Türkiye'sinin 5 Haziran seçimlerinde belgelenmiştir.

YABANCI GÖZÜ İLE

«...Adnan Menderes Hükümetinin son senelerinde, korkunç bir surette genişleyen bir nispette, ormanlara ateş verilmekte ve sonuna kadar yanan orman harabeleri üzerinde,» tarım yapıldığını, bunun ise çok verimsiz bir sonuç getirdiğini; tarımda bir işe yaramadığı gibi, erozyon nedeniyle Türkiye'de her üç yılda

(*) age. sf: 3449
(**) age. sf: 3455

bir vilâyet büyüklüğündeki toprağın sellerle denize sürüklendini yabancı bilim adamları da yazmışlardı. *Raade*, Orient dergisinde şu sözlerle yazısına son verir:

«Türkiye ağır hastadır...» ve *«Memleket vasatisinde bugünkü mümbit toprak tabakası, yalnız 200 milimetre kaldığına göre, 200 yıl içinde bütün bu toprak ortadan kalkmış olacaktır.» (*)*

Bu nedenle, *Muammer Aksoy*, bu sorunun: «Var olmak veya yok olmak; işte mesele bu» dizesiyle gerçek ifadesini bulduğunu söyler.

1917'DE 90 BİN HEKTAR ORMAN

Ekim 1917, Sovyet Devrimi nedeniyle, Rus Çarlık egemenliği Doğu bölgesinden silinir. Bu tarihlerde Sarıkamış'da 90 bin hektarlık bir alanda orman bulunduğunu, yazılı belgeler kanıtlıyor. Bu belgelerin ilgili Bakanlık arşivlerinde, Orman müdürlüklerinde (bv.) bulunduğunu bana söylediler.

Aradan bir 60 yıl geçiyor. Ay'a *insansız* araç - gereç iletme; oradan bilgiler - kanıtlar getirme becerisine ulaşan *insanlık;* her an kendi kendisini *yeniden üreten* bir *teknolojinin* yaratıcısı oluyor.

Bu süre içinde Türkiye'nin genel ve özel sorunları, siyasal çaprazları, geriye dönüşleri oluyor; bunlar Sarıkamış'a da yansıyor kuşkusuz. Gelgelelim, Sarıkamış bir orman bölgesi olarak, büyük bir yangın afeti geçirmiyor. Bu nedenle 1917'de 90 bin hektarlık bir alana dağılmış bulunan orman, 60 yıl sonra daha genişleye-

(*) age. (nakleden) sf: 3453

cektir. Bugün, en azından bırakıldığı kadar bir alanda kalmıştır diye bir önyargı oluşuyor insanda.

Doğal düşünce, aklın yolu da bu.

1977'de 9 BİN HEKTAR ORMAN

«...biz aklın ve ihtisasın istediği bu hükmü, Anayasaya yerleştirdik. Sizin de onu değiştirmemenizi bilhassa rica ederiz.» diyen Muammer Aksoy yanılıyor.

Aklın yolu, uzmanlığın - bilimin yolu; sömürülen Türkiye koşullarında prangaya vurulmuş. Türkiye örneği talancı kapitalizm örgütlenmesi, aklın yolunu da, bilimin yolunu da, uzmanlığı da kendi sistemine uydurmak becerisini göstermiş.

Nitekim, neredeyse 15 yıldır Türkiye'ye *hür teşebbüs*»ü (!) yerleştirmek için mimarlık yapan «barajlar kıralı»mız (!) aklın, mantığın, bilimin yöntemlerini bir yana iteklemiş. İteklemiş de ne olmuş, «elmayı armut, armudu elma» gibi göstererek, 1977'de yine başbakan olmuş. Barajlar kıralı denilmiş kendisine ya, 1977 Türkiyesinde *Sarıkamış* gibi *orman kentleri susuzluktan kırılmış*. Demek oluyor ki, bilimin yolu değil: «...*Kadife elli*» kasaların kolu durmadan işlemiş durmuş. Bu *siyasal erozyona,* toprak mı dayanır, orman mı dayanır?

1917 Ekim Devrimi'nden önce Sarıkamış'ta 90 bin hektar alanda bulunan orman zenginliğimiz, 1977'de 9 bin hektarlık bir alana çekilmiş, sığınmış kalmış. Kuşkusuz, 9 bin hektarlık bir alan kaldığını, ancak bilimsel bir ölçme ile öğrenileceğini de, sözlerine ekliyor Sarıkamışlılar.

5 Haziran 1977 seçimlerinin hemen ardından, bütün Türkiye bir *yangınlar cinayeti* salgınına büründü. Siyasal bir erozyonla yurdumuzu, dar gelirli sosyal grupları, emekçileri bütünüyle sosyal ve ekonomik bir yangınla başbaşa bırakmadan önce; siyasal egemenliği bir kez daha kotaran MC topluluğu; ilkin orman yangınlarıyla göründüler ufuktan!...

Radyolar hemen her gün, şu kadar hektar alanda orman yangını... çıktığını haykırdı durdu 1977 yazında. Bütün yangılar, bilgisizliğin, dikkatsizliğin, bireysel sorumsuzluğun ürünü olabilir mi?

Bu konuda da değişik söylentiler var, sırasıyla anlatalım.

24.8.1977 günü Sarıkamış ormanlarında, *Küp Kilise* bölgesinde, bir orman yangını çıkar. Yangının söndürülmesi için, Kars Valisi *Ahmet Başsoy*, 9. Tümen Komutanı *Adnan Doğu* ve başka ilgililer, yangın bölgesine giderler. Askeri birliklerin büyük çaba göstermesi sonucu yangın yer yer denetim altına alınabilir.

Bu yangın sırasında halktan da yardım istenir. Bir yurttaş, bir yetkiliye şunları söyler

«— *Bana ne, ormanları kim çalıyorsa ve ormanları kim kestiriyorsa onlar kurtarsınlar.*» (*)

Dahası, «Orman yangınını duyan ormancıların ekseriyeti ise gazinolarda konken oynamaktan vakit bulamadıkları» ...bir yana... «bu yangın onların hesaplarına geldiği için kılları bile kıpırdamadı. Çünkü bu yangınla belki de bütün hesaplar ve açıklar ka-

(*) Burhan Yıldız, «Koskoca bir milli servet yavaş yavaş ölüyor» Sarıkamış yerel gazetesi, Eylül 1977.

panacaktı.» gerçeğine tanık olan yurttaşlardan, orman yangınında söndürme çabasını beklemek çocukça bir saflık olacaktır.

PROF. MUAMMER AKSOY DOĞRULANIYOR

Sarıkamış'taki oyların siyasal partilere dağılımı, klasik demokrasi gösterilerinin arkasında (Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi) kısa süreli çıkarlarla kotarılacaktır. Bunun bir örneği de doğal orman zenginliğinin, siyasal amaçlarla kullanılmasıdır.

1961 Anayasası hazırlanırken komisyon sözcüsü Prof. Muammer Aksoy'a karşı çıkılmış ve direnilmiştir. Bu direnişin sözcülerinden, bugünkü Senato Başkanı Sırrı Atalay'ın şu sözleri var tutanaklarda:

«— *Ormanların tahribine yol açacak siyasi propaganda tabiri gibi elastiki umumi tabirlerin ileride çeşitli mahzurları olabilir. Bu sebeplerden dolayı, 131. maddenin son fıkrasının tasarıdan çıkarılmasını arz ve teklif ederim.*» (*)

Zaman Sırrı Atalay'ı yanıltmış, Muammer Aksoy'u doğrulamış. Şöyle ki, «*siyasal propaganda tabiri*» değil, bizzat siyasal iktidara gelmek için AP - MHP bu konuda ortaklık yapmışlar. Yetmemiş. Ormanı da bu doğrultuda diledikleri gibi kullanmışlar. Bu gerçeği orman köylerindeki oy dağılımı sergilemektedir.

Üstelik, bu partiler: «*...elastiki umumi tabirler...*» de kullanmamışlar, dosdoğru, apaçık ormanları kullanmışlar.

Muammer Aksoy'un doğrulanmasıyla tomrukların

(*) Av. Kâzım Öztürk, age. sf: 3471

seçim sandığından geçip, siyasal iktidara dönüşmesi şu sözcüklerle *ete kemiğe* bürünüyor:

«— *Bir oy - bir topruk odun.*»

TARİHSEL DEĞERLERE SAYGI

Orman cevherinin *seçim sandıklarından geçirilmesi*, akıllara durgunluk verecek denli «milliyetçi» bir buluştur. Hasankale'sinin doruğundaki Türk bayrağının altında yapılan iri kurt resminin hemen altında «*Türkçüyüz güçlüyüz çünkü ülkücüyüz*» deyişini yazanlar; tarihsel değerlere gösterdikleri özeni mi belirtmiş oluyorlar?

Bu ülkücülüğün, Sarıkamış ormanlarındaki doğal kaynaklara yansıyışının «millyetçilikle» bir ilişkisi olmadığını nereden bilsinler? Ne var ki, bir oy, bir tomruk odun *ikilemini;* Sarıkamış çevresindeki "*kurtçuların*" hemen hepsi biliyor.

«KURTCU OLURSAN...»

«Milliyetçi orman siyaseti (!) Handere'de MHP oylarına 60 sayılık bir ek getirmiş. Bu oy artışının siyasal içeriğini şu sözlerle açıklayan çok:

«— *Kurtçu olursan.*»

Bu deyimin siyasal ve ekonomik açıklamasını bana ilk kez belirten bir Handere köylüsü. Kendi deyişiyle 20 yıldır, çeşitli başvurularına karşın, apaçık, «zati ihtiyaç» kişisel gereksinim bildirimi, orman işletmesince karşılanmamış. Bu yıl bu gereksinim karşılanıyor.

«*Bunu nasıl başardın*» *diyorum.*

«— *Kurtçu olursan, sen de alırsın,» diyor.*

Olaylara bakış açısındanki köylü kolaylığı hemen sözcüklerde yansıyor. Sözleri yankılanıyor Handere'nin yamaçlarında.

Handere köyünde bir-iki yapım var. bunlar için tomruk kesimi izni verilir. İzin alan bir köylüye 5 metreküp tomruk yeterli görülür. Aynı kişiye 28.8.1977 tarihli nakliye ile 16 metreküp «zati ihtiyaç» teslim edilir. Arada 11 metreküp bir tomruk farkı var. Metreküpünü orman işletmesinden 300 liraya alıp, serbest piyasada 3000 (zamlardan önce bu fiyat) liraya satmak, bu kişilerin zengin olması (!) için düşünülmemiş olsa gerek. Bir oy için, 11 metreküp tomruk kesim izni verilecek ve bir orman köylüsünün kâr hanesine 30 bin lira yazılacak. Bu mümkün değil işte.

Aradaki farkın büyük bölümünün nereye, kimin, kimlerin cebine gittiğini araştıranlar öğrenebilir.

TEZEK ORMANI

Kesim bu kadarla kalmış değil.

Handere köyünde bir iki yapım var dedik. Bunların dışındaki kişilere yapım için ağaç kesim izni verilmemesi gerekirken, «milliyetçi» siyaset nedeniyle (!) birçok kişiye kesim izni verilmiş. Gördüğüm kadarıyla, Handere'de birçok evin önü kesilmiş delikanlı ağaçlarla dolu. Bunların buradaki köy evleri onarımında kullanılması olanaksız. Nedenleri:

1 — Bu aydan sonra buralarda kış bastıracağından, yapım süresi geçmiştir.

2 — Bu tomruklar, yakacak işinde kullanılmaz. O

gün için serbest piyasada 3000 lira eden bir tomruk, yakacak olarak düşünülemeyecektir.

3 — Ayrıca, Handere orman köyü baştan aşağı tezek ormanıyla iç içe.

Bütün bu gerçeklerden sonra, kesim izni verilen ağaçların satış bedellerinin bir bölümü köylünün cebine girerken, öteki bir bölümünün de nerelere akıp gittiğini kolaylıkla yorumlayabiliriz.

GENÇ İNSANLAR ÖLDÜRÜLÜRKEN

Tezek ormanı denilince, bu köyde, orman köyü olduğu halde, hayvan üretiminden sözedilir. *Hayvancılık* ise, *orman koruma yasalarıyla çelişir*. Ormanların kesilip tüketildiği yerlerde, hayvanların otlak olarak yararlanması özel izne bağlanmıştır. Ne var ki hayvanlar salt bu dar sınırlarda tutulamaz bütün yaz.

Handere'ye giderken de, Kızılçubuk'un oralarda da gördüm, yol boyunca besili sığır sürülerini. Salt orman köylülerinin değil, *çeleplerin* sığır sürüleri de, ormanın içinde ne varsa *kemirip* duruyordular.

Yeni yetişen fidanlara ayrıca özel fidanlıklar düşünülmüş, uygulamaya geçilmiş de.

Kendi siyasal anlayışlarına karşı olanlar için ölüm hükmünü uygun görenlere «*ölüm mangaları*»na, ağacın, fidanın sözü mü edilir?...

Yine de, kesilen orman yerlerine tel örgü çekilip fıdan dikilir, yer yer. Böylece üretim sağlanır sözüm ona. Ne ki, görülen uygulama; anlatılanlara bakılırsa çok değişik. Ot hasadı mevsiminde, bu fidanlıkların otları tırpanla biçilir ve satılır. Bu ot parası kimin cebine girer? Bilinmez ya, otlar biçilirken, fidanlar

kuş olur uçar mı, tırpanın ucundan ucundan, başka bir yere!...

Gepgenç insanlar sokaklarda kurşunlanırken, Sarıkamış'taki fidan üretimi düşünülecek...

Her biçim mevsiminde vurur tırpanını, fidanların da köküne, köküne...

ÇAĞ DIŞI SAĞ PARTİLER YARIŞTA

Kırıkkale'nin Irmak köyünde: «*İslâm Ahlâkını ve Türklük gururunu kurtaracağız*» diyen MHP'liler: *İslâm ahlâkı*»nın, Sarıkamış'ta nasıl kurtarıldığını (!) bilemezler kuşkusuz. Bu konuda öğrendiklerimi de anlatalım.

Seçim kürsülerine «*Kur'an'ı Kerim*'i öperek çıkan, liderleriyle *laiklik ilkesini* çoktan toz duman etmiş, çağ dışı siyasal ortaklık; gerçekte müslüman yurttaşları istismar etmenin sınırını oldukça genişletmiş. Sağa tırmanma açısından, birbirleriyle sürekli yarışan ortaklık; *birbirlerinin oylarına* da amansızca göz dikmiştir. MSP'nin seçmenleri, AP ve MHP tarafından çok elverişli görülmüş olmalı. Bunlardan MHP'nin gittiği köylerde sözde, toplumsal yapıya yakın; özde ise gerçeği çarpıtan *dinci* ve *şeriatçı içerikli* değişleri de türetir görüyoruz.

Nitekim Kırıkkale'nin Irmak köyünde: «*Aşırı milliyetçilik, şeriatçılıktır.*» tanımı ile «Şeriatçılık» *demagojisi* MSP'nin elinden alınır. Bu demagoji daha ustalıklı oyuncaklarla çevrilir. Böylece, MSP seçmenlerinin büyükçe bir bölümü de MHP'ye kaydırılır.

Biz şimdilik Irmak (ya da başka köylerde) türetilen bu ve benzeri sözlerin: Sarıkamış ormanlarında nasıl bir *öze büründüğünü* birlikte görelim, genel çerçeve içinde.

1977'de orman köylerinin *camileri* için «1-10 bedeli» ile yapılan tomruk isteği: Sarıkamış orman işletmesince uygun görülmüş olmalı. Hemen her cami için 10-15-20 metreküp kesim izni alındıktan sonra, tomrukların büyükçe bir bölümünün nereye götürüldüğü konusu araştırma ve *siyasal etkinlik* isteyen bir aşamada bugün. Bunun ve camilerle ilişkin benzerlerinin «*mahallinde yapılacak gerçek bir araştırma ile aydınlığa çıkacağı*» da bana ısrarla söylenenler arasında. *Bu: Bir.*

Camiler için alınan «zati ihtiyaç» belgeleri, *imamların* ya da *camilerin* adına düzenlenmiş.

Oysa, «1-10 tarife» ile verilen *yapacak* ve *yakacak* ağaçlar: Memurlara ya da devlet dairelerinden maaş alanlara verilemez, yönetmeliğinden söz ettiler. İmamlar, maaşlı çalışanlar değil mi?*Bu: İki.*

«*İslâm ahlâkı*»nı kurtaracağını ileri süren ya da «Aşırı *milliyetçilik, şeriatçılıktır*» deyişiyle MSP oylarına yönelen *bir anlayış:* 1977 Türkiyesinde, *bu parti ile siyasal gerdeğe* girmekten de sakınca görmez. Çünkü hemen herşeyi MSP aleyhine kullanma becerisini geliştirmektedir. MHP, giderek MSP seçmenlerini kısa bir süre de olsa kendi hanesine aktarmış görünmektedir bugün.

10 haneli bir köyün, salt aile başkanlarına; yapacak ya da yakacak «zati ihtiyaç» izni verilecekken, aynı köyde 150 kişi adına kesim belgesi verilmiş. 100 ailenin 100 hane başkanı olduğuna göre, geriye kalan 50 kişi kimler olabilir?

Yönetmeliklerin tam karşıtı bir uygulama ile, aynı hanenin aile başkanından sonra, *ailenin öteki bireyleri* adına da, kesim izni verildiği; dahası o haneden 3-4 kişi ve hattâ 6 yaşındaki çocuklar adına düzenlenen kesim belgesi, «*nakliye teskerelerinin mahallinde yapılacak incelenmesiyle*» ortaya çıkarılacağı bana söylenenler arasında.

Handere köyünden, *Şevki Yıldız* adına 27.7.1977 gün ve seri: 696-416214... nolu «teskere varakası» ile 10 metreküp tomruk kesim izni verilir ve kesim yapılır.

Aynı kişinin iki oğlu üzerine 28.8.977 tarihinde bu kez 8 metreküp «zati ihtiyaç» belgesi daha verilir.

İlk verilen 10 metreküp «envalin şu anda mevcut olmadığı ve Sarıkamış'ta 30 bin liraya» satıldığı söylendi bana. Bu konudaki gerçek «nakliye teskerelerinden anlaşılabilir» sözleri eklendi.

İkinci kez verilen 8 metreküp tomruğun şu anda kullanım yeri olmadığından, bu ağaçların da uygun bir koşulda satılacağı düşünülebilir. Zira, bunlar *ya-*

Handere

SY	SLSS	OKS	GO	MHP	CHP	AP	MSP	BÖP
1973	336	195	187	2	47	18	81	39
1977	255	226	222	62	51	48	59	2

kacak değil, yapacak ağaçlardır. Değindiğimiz gibi *yapacak* ağaçlar büyük para getirmektedir her zaman.

YAĞBASAN KÖYLÜSÜ YOLDAŞIM OLDU

Çarnaçar, Sarıkamış'tan Göreşken köyüne yürüyerek ulaşacaktım.

Aynı gün, Çermik yaylasına gidecek Yağbasan'lı bir köylü ile yola çıktık. İstasyon üzerinden vurduk dağlara... önümüzde Kızılçubuk.

Doğum tarihi benden 10 yıl daha eski yoldaşımla söyleşiyoruz. Söz yine dolaşıp özü açtı Yağbasan köyünde de 1977 seçim günlerinin en önemli sorunu: «Kurtçuluk»muş. «Nasıl oldu bu işler?» siye sordum. Yazdıklarım onun sözleridir.

«— Kurtçu olursan, kurtçulara oy verirsen, odun alırsın, dediler. Bizimki de köylü aklı. Olur, kurtçulara oy veririk deyip de, sandıkta bildiğimizi okuruk nasıl olsa, diye tasarladık. Gelgelelim, yutmadılar. Sandıklar açıldı, kimin kurtçulara oyverdiği anlaşıldı. Ol nedenle, bize zâti ihtiyaç verilmedi. Senin anlayacağın kurtçu olursan odun alırsın buralarda...»

Yağbasanlı yoldaşımla, 3,5 saatte Kızılçubuk deresini aşıp, yukarılara çıktığımızda, eliyle gösterdi.

«— Aha bu gördüğün dağlar, ta Divik'in oralara değin kesildi, yok edildi...»

Yağbasan

SY	SLSS	OKS	GO	MHP	CHP	AP	MSP	BÖP
1973	250	191	180	6	122	20	9	23
1977	244	214	214	48	107	43	12	4

KIZILÇUBUK 28 HANEDİR

Kızılçubuk girişinde bir ilkokul inşaatı var. Yanında bir de lojman yapılıyor. İnşaatın kapı bölümlerinde «kurtçuluk» üzre ne varsa yazılmış... ağaçlar dağlanmış kızgın demirlerle...

Kızılçubuk, 28 hanedir. Köyün tümüne «zati ihtiyaç» verilmiş. 1973'de hiç oy alamayan MHP 28 haneden 28 oy almış. Görüldüğü gibi «bir oy bir tomruk odun» ilkesi açıkça uygulanmış. Tomrukların nereye gittiğini de bilenler var, kuşkusuz!

Kızılçubuk deresinde eskiden alabalık tutulurdu. Şimdi, dere sağılmış, gitmiş, bilen yok nereye gittiğini!... Ormanlar da çekilmiş doruklara, seyrelerek; tarlalara bel vermiş dağlar şimdi...

YAYLALAR YAYLA DEĞİL

Yağbasanlı yoldaşımla (Kızıl kilise) Cermik yaylasında ayrıldık. Yalnız düştüm Görüşken köyünün yaylası yoluna; bir saat sonra (Sarıkamıştan çıkışımız üzerinden 6 saat geçmişti) vardım yaylaya. Tek bir ağaç dikilmemiş, ben görmeyeli buralara. Sanki 20 yıl geçmemiş diyeceğim, bir okul bir de cami yapılmamış olsa.

Yaylalar, Türkiye'nin hemen her yerleşim alanı gibi köyleşiyor. Yaylalarda oturanlar, köye inmez oluyor bir süre sonra. Bu nedenle, çevre daha etkin bir

Kızılçubuk

SY	SLSS	OKS	GO	MHP	CHP	AP	MSP	BÖP
1973	76	62	61	—	16	22	18	5
1977	92	84	84	28	15	32	7	2

kirlenişe yöneliyor. Yaylada kalınmanın nedenleri de toprak yetersizliği ve nüfus artışı. Bu nedenle, yaylaya önce cami, sonra ilkokul yapıldı mı... gerisine gerek yok...

«*Hızlı maddi ve manevi kalkınma hamlesi, ağır sanayi hamlesi*» (!) başlamış ve hemen sonuçlanmış oluyor. Sarıkamış'ın içinde gördüğüm derme çatma (ev dışındaki) helalar, buralarda hiç yok. Bu iş kökten çözümlenmiş!... İnsanlar ahırda hayvanların gübresinin yığıntılarına yapıyorlar işlerini. Ya da yakın yaylada (Bardız bucağının) gördüğüm gibi, yaylanın doğal çevresi, insanların doğal helası olmuş...

Halk kesimlerine bu konuda hiç bir öneri, uyarı getirmeyişlerine bakılırsa, Görüşken-Bardız arasındaki yol üzerine «*Kominstler geçemez*» yazısını yazanlar, bu durumdan hiç rahatsız olmuyorlar... Ne var ki yaylalar da yayla değil.

1 - 10 TARİFE BEDELLİ TOMRUKLAR

Orman işletmesi, 1-10 tarife bedeli satışlarda, sembolik 300 L. alır. Oysa bu tomruklar, serbest piyasada (2. MC zamlarından önce) 3 bin liraya alıcı buluyormuş.

Orman köylerinin yapacak - yakacak gereksinimini karşılamak ve bu nedenle orman kıyımını önlemek amacıyla her köye 1-10 tarife bedeli ile; 20-30-40 metreküp ağaç kesim izni verilir. Genel işlerlik böyleyken 1977 yılı için görüşken köyüne 120 metreküp kesim izni verilir. Önceki yıllara göre artan talep bir yana, verilen izin genel olarak yapacak tomruklaradır. Her «hane reisi» adına düzenlenen «nakliye teske-

releri» bu kimliklerin «bizzat» imzalaryla geçerlidir. 1-10 tarife bedeli ile verilen tomrukları yine aynı kimlikler alabilir.

Yasalarla belirlenen hiç bir şey uygulanmaz Tomruklar kesim alanından 10 km. dışarıya çıkarılamaz yasası da geçersizdir.

Orman kıyımını önlemek, orman köylerinin kalkınmasını sağlamak için düşünülen bu iyi niyetli girişim; bugün orman sömürüsünün, orman talanının ve ormanı siyasal bir partiye bağımlı kılmanın yasal göstergesi yapılır.

Ne var ki, bu işler 5 Haziran seçim sürecinde olmuştur. Ve bu köyün büyük tablodaki oy dağılımı, bunun sonucudur.

Görüşken köyünden *Süleyman Şahin* ise, 1977 «zati ihtiyaç» isteğinin karşılanmadığını söyledi bana. Çünkü Süleyman Şahin, «kurtçu» değildi.

«KURTÇU OLURSAN, SUYUN AKIŞINI BULURSUN»

Özetle, «kurtçu», «ülkücü», MHP yandaşı olursan, istediğin tomrukları alırsın. 1977 Türkiyesinde genel yasa bu. Bir yetkili, bir «nakliyeciye» şöyle der:

«— *Ülkücü olursan suyun akışını bulursun.*»

Verilen yanıt ise, bu yetkili kişiye şunları söyletecektir:

— «İstersen; böylece sürünürsün...»

Yine Yukarı Sarıkamış köylüsü bir yurttaş yapacak gereksinimi için başvurur, aldığı yanıt:

«— MHP'ne geçersen, 3 m^3 tomruk veririm; geçmezsen hava alırsın.»

Nitekim, bu yurttaş, ben orada iken, evinin üze-

rinin açık kaldığını ve sonuçta hava aldığını kışı da hava alarak geçireceğini söylüyordu. Kuşkusuz, kışı hava almadan geçirenler de var, bu köyde. Oy çizelgesi, bu partinin bu köydeki «hava alma» etkinliğini sergiliyor.

«YAZIN GÖLGE, KIŞIN UYKU PARASI»

Bir odun taşıyıcısının anlattıklarıdır:

«— Ormanda kesilmiş ağacın nakliyesi 110 liradır. Orman işletmesi ise, bize 70-80 lira vermektedir. Tabii, bu durumda biz odunları taşımıyoruz. Bizim taşıma ücretimizden kesilen 30-40 lira, ülkücü komandolara gidiyor. Bu ülkücülerden her bölgeye 15 tane verilmiş.

Odun yüklemeye gidiyorum. 15 kişinin de boynunda kurt resmi, yatıyorlar akşama kadar; ya da eğitim yapıyorlar. Bütün bu ülkücülerin toplamı 150 kadar, 150'si de hiç bir iş yapmaz. 150'nin de boynunda kurt resmi. Bunların görevi, ormandan çalınan odunlara *Gözcülük* yapmak. Hiç bir görev yapmadıkları halde, yazın gölge parası, kışın uyku parası alıyorlar. Ve ormanda kesilmiş odunları da kendi malları gibi satıyorlar.

RÜŞVET VERMEDE YENİ YÖNTEMLER

Günümüzde, rüşvet vermenin yeni yöntemleri ge-

			Yukarısarıkamış					
SY	SLSS	OKS	GO	MHP	CHP	AP	MSP	BÖP
1973	396	236	215	8	61	38	48	60
1977	390	253	229	60	47	67	20	35

liştirilmiş. Bir bankada hesap açtırılıyor, para yatırılıyor; banka hesap cüzdanı da gerekli yere veriliyor. Yüzbinleri kapsayan orman yolsuzlukları, bu yöntemi getirmiş.

Bir Sarıkamışlı anlatıyor:

«— Bu işlerin Sarıkamış'ta sevk ve idarecisi..... beydir. Kendisi bu çevrenin insanıdır, buranın bir köylü okumuşudur. Askerlikten önce de burada görev almış, askerlikten sonra yine buraya atanmıştır. Kendisi MHP eğilimlidir. Buradaki ormanı, bu parti emrine veren bu kişidir. Evet, orman kaçakçılığı yıllardır yapılmaktadır kentimizde. Ne var ki, daha önceleri yoksul halk kendi yakacağını ve geçimini karşılamak için yine yakacak satmak için kaçakçılık yapıyordu. Son iki-üç yıl içinde, bu orman kaçakçılığını, adı geçen siyasal partiye ve ssiyasal amaçlara bağlayan bunu ustalıkla yürüten bu kişidir.

ECEVİT - GÜVEN OYLAMASI VE MERMİLER

Şöyle ki, bu kişi, Ecevit'in güven oyu alamadığı gün, (5 Haziran 1977 seçimleri ardında), Sarıkamış'ın ana caddesinde, aşağıdan yukarıya kadar sayısız mermi atmış, silah kullanmıştır. Bu kişi bana bizzat söyledi:

«— Ahdim var, CHP güven oyu alamazsa, bir şarjür mermi boşaltacağım,» dedi.

Bunu yapmıştır. Konu adliyeye intikal ettirilmişse de bir sonuca bağlanmamış, uyutulmuştur.

Elbette ki bu kişinin de başı vardır. Bu yolsuzlukların konfederasyon başkanı, 1. MC döneminde Erzurum Başmüdürlüğü görevini yapan kişidir. Bütün iş-

letmelerin başına, bu partinin yandaşlarını getirmiştir. Bu düşüncelere uymayanları 2-3 ay içinde 2-3 kez yer değiştirmiş, sürgünlere uğratmıştır. Bu kişi 5 Haziran seçimleri ile AP milletvekili olmuştur.»

ÇALINTI KAMYONLA ODUN ÇALMANIN ÖYKÜSÜDÜR

Ben Sarıkamış'da bulunduğum günlerde, Burhan Yıldız'ın yazıhanesine uğramam gerekmişti. Bir gidişimde, duruşmada olduğunu öğrendim. Duruşmadan sonra bana söylediklerinin özetidir:

«— 28.7.1977 gecesi, Gaziler Alanında park edilmiş 36 AF 293 plakalı kamyon, anahtar uydurularak çalınır.

Sarıkamış Ülkü Ocağı üyelerinden işsiz Ataman Azman, işsiz Oktay Yüksekdağ ve iki arkadaşının aynı gece ormandaki istihsal tomruklardan kamyona yükleyip, aynı gece Kars'a götürüp sattıkları saptanır. (Bu satıştan 20 bin lira aldıkları söylenmektedir.)

Sabahleyin kamyonu çalıştırmak üzere Gaziler Alanı'na gidildiğinde, kamyonun gece çalındığı, kamyonun içindeki ağaç kabularından da anlaşılacaktır. Durum, 29.7.1977 günü C. Savcısına bildirilir. Kamyon sahibinin özel çabası ile, sanıklar yakalandığında, Ülkü Ocakları üyesi bulundukları saptanır.»

Ben orada iken yapılan duruşmadan, öteki sanıkların suçu Zeki Topa'ya yıkma çabaları görüldüğü; bu girişimler sonucu Zeki Topa'nın öteki sanıklardan ayrılarak başka bir bölmeye alındığı ve duruşmanın ileri bir güne ertelendiğini de sözlerine ekledi Burhan Yıldız.

Bana anlatılanlar ve belgeler olarak gösterilenler o denli çok ki... Bunlardan bazılarına özetle değinmek zorunda kalıyorum.

Bunlardan bir de orman yolları konusu var.

Anlatılanlara bakılırsa, 1976-1977 yılı içinde Sarıkamış orman bölgesinde 7 km. yol yapılmış. Buna karşılık 19 km. yol yapım bedeli alınmış. 504 bin liralık fazladan ödeme söz konusudur. Salt yol yapımında yapılan yolsuzluğun bir örneğine binlerce lira ödenmiştir. «Sarıkamış orman bölgesinde bu yıllarda kaç km. yol yapıldığı, kaç bin lira ödendiği de yine yerinde yapılacak inceleme ile anlaşılabilir» denildi bana.

Kesim izni alınarak kesilen tomrukların sürekli çalınmasından da söz ettiler. Bir kesimci 20. bölgede bir gece içinde yaklaşık 30 mektreküp ağacın çalındığını söyledi. Bu çalıntılar sonucu, kesimciler de paralarını alamıyorlar. Yapılan uyarılar dilekler havada kalıyor. Paralarını alamadıkları gibi, bu işin üzerinde durursalar, «— Odunları senin çaldığını söyleriz»le, tehditlere başlanıyor.

«Yazın gölge, kışın uyku parası» alanların bu çalma işlerini yönettiği de söylenenler arasında.

ORMAN KORUMA GÖREVLİLERİ

Orman koruma görevlilerinin, «orman istihsal» zamanında «istihsal» yerinde ve depolarda çalışan *orman emekçilerinin* hiç bir sosyal ve ekonomik güvenceleri yok. Orman emekçileri, Türkiye genelinde her an işsizlik ordusunun üyeleri oluyorlar.

Orman koruma görevlilerinin de, ayrıca bir yığın sorunları var. Kuşkusuz baş sorun günümüzde «kurtçu» eğilimlere karşı olmak durumunda, başlarına gelen kıyım-sürgün edilmeler. Dahası, «kurtçu»ların yaptıkları orman talanına da göz yummak gerekiyor. Bir orman görevlisi, «kurtçu» olmalı. Kurtçu olamıyorsa, hiç kimsenin işine karışmamalı, olanları görmemeli.

Bunlar yapılmayınca kar-kış düşünülmeden sürgünler başlıyor, hem de *CHP'li oldukları gerekçesi* ile. Bir görevli diyor ki:

«— Oysa CHP de bize sahip çıkmıyor, bu konularda bize yardımcı olmuyor.»

Bu orman görevlilerinin, Ege ve Akdeniz bölgelerinde motorlu araçlarla görev yaptıklarını bana söyleyen arkadaş; kendilerinin atlı olarak görev yaptıklarını anlatıyor.

«YA KURTÇU OLURSUN... YA DA...»

Atlı oluşundan çok, *atın görevli tarafından satın alınması zorunluğu* üzerinde duruyoruz. Bir atın 10 bin lira dolaylarında olduğunu anlatıyor bize. Ayrıca bu atın aylıklarından ortalama yarısını yiyecek; arpa, ot, saman olarak tükettiğini anlatıyor. Arpanın kilogramının 2,5 lira olduğunu, günde 6 kilogram arpa tükettiğini öğreniyorum.

Maaşlarının geriye kalan yarısını, çocuklarının öğrenim sorunlarına, sağlık, beslenme, giyinme sorunlarına ayırdıklarını, dahası; gün 24 saat görev başından ayrılma durumlarının olmadığını; hafta sonu ve bayram tatillerinin de bulunmadığını acıyla anlatıyorlar bana.

1977 Türkiyesinde: Milyonlar değerinde, *ulusal zenginliğin* koruyucusu görevinde bulunanları *ekonomik açıdan doyuramayan,* Doğudaki görevlilerin altına motorlu bir araç veremeyen, sosyal sorunlarına gerçekçi yaklaşım yapamayan *siyasal iktidarlar;* bu çaresiz insanların karşılarına bir de siyasal *güdümlülükle* çıkıyorlar.

«— *Ya kurtçu olursan... ya da...*»

AP - MHP ORTAKLIĞINDA ASLAN PAYI

MHP'nin 2,5 yıllık 1. MC döneminde devlet kurumlarını ele geçirdiği, bu kurumlara yandaşlarını yerleştirdiği, sonuç olarak; 1977 seçimlerinde bir milyon oy toplamı sağlandığı vurguladı, yapılan yaklaşımlarda.

Getirilen yaklaşımlara, yaptığımız gezi gözlem açısından şunları ekleyebiliriz:

MHP, AP'nin koruyucu kalkanı altında devlet kurumlarına yerleşmekle kalmamış; bu kurumlara bağlı ulusal zenginlikleri de OY'a *dönüştürme* becerisini göstermiş. Sarıkamış ormanlarında gözlenen de bu oluyor. Bu bakanlık AP'nin elinde olsa da, (tıpkı Milli Eğitim Bakanlığı gibi) sonuç değişmiyor. M.E.B. çok göz önünde olduğu için, kamu oyunun dikkatlerini çekiyor ya, ıraklarda olan ormanlarda da durum bu. Orman İşletme Müdürlükleri mühendislikleri MHP'li kimliklerce ele geçirilmesine olanak hazırlayan yine AP oluyor.

Her iki partinin amacı bir. Ne var ki, ulusal zenginliklerin OY'a dönüşümü, iki parti arasında *eşit* bir *paylaşımı* getirmiyor. Getiremez de.

«— *Onlar köylere üç defa gittiler, biz iki defa gittik.*»

Bu sözler, gerçeği açıklamaya yeterli değil. Demirel, bu yaklaşımla kendi partisini uyutuyor, her zaman olduğu gibi.

Köylere fazladan gitmelerle, dahası *din motifini* günde 12 saat kullanmalarla OY artışının sağlanamayacağını, Sarıkamış orman köylerindeki oy dağılımı kanıtlayacak durumda. MHP'nin kurmayları bunu çok iyi biliyorlar, değerlendiriyorlar! Bu partinin yaptığı iş çok açık ve yalın: «Bir oy bir tomruk odun» reçetesi, bu gerçekliği açıklamaya yeterli. Dahası, MHP'li orman mühendisleri, oy sandıkları açıldıktan sonra, tomrukları veriyorlar. Bir açıdan *denetleme,* AP'nin elinde değil: MHP'nin elinde. Bu denetleme de sonuç olarak, orman köylerindeki OY artışının göstergesi olabiliyor.

CHP'NİN TABANI VE MHP

MHP, ulusal zenginlikleri siyasal iktidar amaçları için kullanırken, öteki partilerin tabanlarını kendi saflarına çekme girişimlerini de birlikte sürdürüyor.

MHP, hem iktidar olarak hem de muhalefet yaparak (örneğin, 2. MC sürecinde «devalüasyon sorumsuz kişilerin işidir,» diyerek) *küçümsenmeyecek* bir oy toplamı elde etmiştir. Bu görünümü özetlersek, AP'ne yönelerek *büyük bürokrasiyi* ele geçirmeye çalışmış, *sol içerikli* deyişlerle *CHP oylarına* yönelmiş, *din*

öğesi ile de fanatik dinci kesimleri ve *MSP* oylarını ele geçirmiştir.

MSP tabanı: MHP'nin, *Din* ve *ekonomik* çıkar sağlama *ikilemi* ile çapraza alınırken: AP *tabanında* neler oluyor? AP'nin tabanı da, büyük bir kayganlıkla; çıkarlara dönük bir eğimi nicedir haber veriyor.

Ne var ki, bütün bu taban kaymaları, kayganlıkları söylentilerinde CHP tabanına hiç değinilmiyor. İşin ilginç yanı, MHP'nin; nicedir CHP'nin tabanına *göz diktiği* bilindiği halde 1977'de bu partinin CHP ile ortaklık yapmaya yönelik alttan girişimleri ile, sahte demokrasi, sahte *barış çağrıları* çakıştığı halde...

Bu gezi sırasında yaptığımız gözlem, MHP'nin CHP tabanına *yerleşme - kemirme - oyma* girişimlerinin 1977 seçim öncesi *başladığı* ve özellikle seçim sonrasında derinleştiği anlaşılıyor.

AP'NİN KURÇULAŞTIRILMASI

On orman köyünün 1973 ve 1977 oy dağılımını gösteren çizelgedeki duruma baktığımızda, AP ile MHP'nin 1. MC dönemi ile başlayan ortak çalışmalarının ürünlerini görebiliriz.

Erzurum Orman Başmüdürlüğü görevini yüklenen bir kişinin, komşu illerden birisinden AP milletvekili seçilerek 1977 Türkiye'sinde parlamentoya girişi de, bu ortaklığın bir kanıtı.

Şöyle ki, bu başmüdürlüğe bağlı Orman Bölge Şeflikleri, halkın deyimiyle «kurtçu»lardan oluşuyor. Bir yığın yakınma, orman kıyımı, yolsuzluk söylentileri-

ne karşın, bu kişilerin orada tutulması, bu işlerin onaylanması demek oluyor. Üstelik, bu bölge şefliklerini yüklenen kişiler, ayrıca, boş bulunan sınır bölge şefliklerine de «vekil» olarak bakabiliyorlar ve buralara yeni atama yapılmıyor. Gelenler «kurtçu» olmaz da, işlerine zorluk mu çıkarır diye düşünülüyor? Ne olursa olsun, ilgili *bakanlıktan, orman koruma görevlilerine;* dahası, *orman işçilerine* değin, bu iki partinin ortaklığı ve işbirliği apaçık sergileniyor karşımıza.

Bu ortaklığa öteki açıdan bakıldığında (halkın deyişiyle) AP'nin kurtçulaştırılması, içten içe yürütülüyor. Sarıkamış'lıların anlattıklarına bakılırsa, bu yayılma siyasetini, Sarıkamış Orman İşletmesinde görmemek mümkün değil. Elimizdeki oy çizelgesi AP'nin %150 oy artışına karşın, MHP'nin %1900 oranında oy artışı da, Orman İşletmesinin MHP yararına daha çok çalıştığını kanıtlamaya yetecek nitelikte.

Ne var ki, ormanı ele geçiren «Kurtçu» siyaset, toptan AP'yi de ele geçirmeyi şimdiden büyük ölçüde başarmış görülüyor.

DİN ÖĞESİ VE MSP

«Suda balık yan gider.
Aç yaram kan gider»

Bir halk türküsü var. MSP'nin oyları da sudaki balık örneği, yan yan gitmiş 1977 seçimlerinde; daha da gideceğe benzer... Bu nedenle, 5 Haziran'ın hemen ertesi günlerinde, MSP kurmaylarının içlerinden kan gitti ya ne ise, hemen toparlandılar ve «sıkı pazar-

lık»(!)lardan sonra, yine siyasal iktidarın baş ortağı oldular. Dahası, genel başkanları, «Ekonomik» kurul başkanı da oluverdi, Türkiye'de «sanayi hamlesi»nin sona ermemesi için!...

Ne olursalar olsunlar, MSP yan gidiyor. Dosdoğru gidecekleri de yok. Bunu Sarıkamış orman köylerinde öylesine bir açıklıkla görüyoruz ki...

1973 seçimlerinde, 10 köy üzerinden yaptığımız sergilemede, MSP en büyük parti olarak beliriyor. Aynı seçimle; DP ve CGP'nden sonra MHP 6. parti olurken, 1977'de tersine dönüyor. MHP en büyük parti durumuna erişiyor. MSP büyük fireler veriyor.

MSP'nin Sarıkamış orman köylerinde böylesine oy yitirmesini: *Din kurumu* ile, *ekonomik gerçeklerin* zıtlaşmasında aramak gerekiyor. Din ögesini, bir yarış alanına çıkaran çağ dışı iktidar partilerinden MSP, 1977 seçimlerinde de, bu yarışı öteki sağ partilerle at başı yürütüyorsa da: yine de ayaklarının altından birşeyler kayıyor...

Denilebilir ki, *sağ* partilerdeki oy *gerilemesi* ya da oy *genişlemesinin* belirleyicisi; dinsel motifin, dinsel öğenin daha *etkin kullanılması* ya da *etkisiz kullanılması* değil. Bu sonucu belirleyen ekonomik çıkarlar oluyor. Ne yazık ki, «*İslâm ahlâkı*», siyasal sömürü konusu olarak «sükût» etmiş görünüyor.

Bir tomruk veren «kurtçu», MSP'nin oylarını da kendi tarafına alabiliyor. Yarın, bir oy için iki tomruk ya da daha çok tomruk verenler çıkarsa, bu işin üstesinden nasıl gelinir, hangi parti daha çok oy alır, şimdiden kestirmek mümkün değil, kuşkusuz...

Sarıkamış Orman Bölge Müdürlüğüne bağlı 10 Orman Köyündeki 1973-1977 Genel Seçimine ilişkin oy dağılımı Tablosu

Köyü	SY	SLSS	OKS	GOS	MHP	CHP	AP	MSP	BÖP
Altınbulak	1973	185	111	106	1	7	26	32	40
»	1977	202	182	174	68	4	79	21	2
Akveren	1973	308	225	208	15	10	20	134	29
»	1977	341	313	302	237	20	24	19	2
K. Çayırı	1973	255	172	162	8	26	5	59	64
»	1977	254	213	207	63	42	55	42	5
Çamyazı	1973	551	451	430	5	39	33	294	59
»	1977	551	537	537	111	158	174	90	4
Handere	1973	336	195	187	2	47	18	81	39
»	1977	255	226	222	62	51	48	59	22
Kızılçubuk	1973	76	62	61	—	16	22	18	5
»	1977	92	84	84	28	15	32	7	2
Isısu	1973	331	224	215	3	53	52	93	14
»	1977	359	304	296	111	40	74	60	11
Süngütaşı	1973	193	133	122	3	26	9	81	3
»	1977	195	168	162	45	29	41	40	7
Karakurt	1973	445	253	242	10	43	59	82	48
»	1977	493	381	362	161	77	93	9	22
Göreşken	1973	282	238	238	5	44	22	146	211
»	1977	311	244	240	102	72	28	32	66

Sarıkamış Orman Bölge Müdürlüğüne bağlı 10 orman köyündeki 1973-1977 Genel Seçimine ilişkin oy dağılımının %'li Tablosu

Partiler	1973	1977		1973'ün 1977'ye oranı
MHP	52	988	%	1900 artış
CHP	311	506	%	60 artış
AP	266	648	%	150 artış
MSP	1020	379	%	65 düşüş
Bağımsız ve öteki partiler	322	60	%	80 düşüş

DÖNERKEN
YANIK GÖÇ HAVALARINA
SÖZCÜKLER YETMİYOR

«Dağ adamı, dağ adamı
Acı soğan, soğuk ekmek
Tez öldürür, sağ adamı» (*)

CHP SÜRGÜNÜ

İstanbul'a dönerken, vagonun aynı bölmesindeydik. Ayrılacağımız gün bacanağına şöyle sesleniyordu·

«— Biz kendimiz için değil, yurt için çalıştık»

24-25 yaşlarındaki bu genç adam, seçim sıralarında CHP'ne yararlı olduğu için şimdi büyük *kent sürgünüdür.*

Ardında bir kadın, üç çocuk sılada hasret çoğaltıyor. Bu genç adamı «kurtçular» vurmazsa gurbette, ya da bir «*trafik kazasına*» (!) kurban gitmezse, bir süre sonra çoluk-çocuğunu da yanına alacak. Kavil böyle. Ama «*eşkiyanın ne yapacağı*» belli değil.

(*) Bardız köylerindeki bir anonim halk söyleyişi.

«— Hasankale'ye, Erzurum'a, 5 Haziran sonra inemez oldum.» diyor, usulca.

«— Peki, trene nasıl gelebildin?» diyorum.

Uzunca bakıyor yüzüme, sonra düzgün ve özenli Türkçesiyle anlatıyor, bölmede ikimiz kalırken:

«— Bacanağım, tren biletimi önceden gelip aldı. Ben bir kamyonda gizlenerek, doğruca Erzurum istasyonuna geldim, tren kalkacağı sırada girdim içeri.»

Doğu Ekspresi, İzmit'i *kimyasal gaz artıklarıyla* geride bırakırken AP-MHP yandaşı bacanağın bu CHP'li genci korumak, kollamak için yola çıktığını da öğreniyorum. Bacanak, «ceymis bond» çantasını yanından ayırmıyordu hiç, duraklarda bir şey almak için inerken de alıyordu yanına. Bunun yorumunu da sonradan yapabiliyorum.

Feodal akrabalık ilişkisi, çok ilginç *bir süreci* yaşıyor. Bacanakla olan siyasal ayrılığa karşın bu *feodal bağlar* yer yer işliyor yine de.

ANLATTIKLARIDIR

«— Köyde bana ikide bir, 2 bin yıllık tarihimiz diyesi oldular. Kıbrıs günlerinde 2 bin yıllık tarihimizi gördüm ben. Amerika'dan izin alındı mı? diye soruluyordu. Ben ise, Trakya sınırlarında silah altında bulunuyordum. Bekliyorduk. Tam da o günlerde, Amerikalı subaylar gelip benim kullandığım silahların mermilerini aldılar. Aldıkları mermiler de neler? Bak anlatayım: NBC mermileri ki, havanın oksijenini emiyor. DR roketlerini aldılar ki, 80 km. ırağı dövüyor. Yunanlılara karşı, boş silahlarla kaldık mı sınır boylarında? O zaman milliyetçilik neredeydi?

Bunları söyledim seçim sırasında da... Ne ki babama anlatamadım...»

MSP'Lİ BABA - CHP'Lİ OĞUL

Büyük kente *CHP sürgünü* olarak gelen genç adamın babası toprak ağası.

1977 seçimlerinde oğul, yukarıdaki gerekçeleriyle CHP'ni savunur; babası ise MSP'yi. Kavga buradan çıkar. Oğul CHP için, seçim öncesi *etkin* bir *eylem* görevi yüklenir, yer yer kalabalıklara seslenir. Bu eylemler, «*MHP ile bağını gizlemeyen Ülkü Ocaklarının*» şimşeklerini çekmeye yetecektir. Söylediğine göre, «tehditler», «türlü-çeşitli» başlatılır. «*Sevgi, kardeşlik ve birlik içinde kalkınma*» afişini Sarıkamış'ta «hâl» binasının duvarlarına yapıştıran MHP'liler, nereden bilecekler bu tehditleri!

Baba:

«Oğul, bırak bu CHP'ni, geç MHP'ne. Haber geldi kurtçulardan, vuracaklar seni, Al 10 bin lira da benden, bu partiyi değiştirmen için. Olmaz dersen, diretirsen mutlak, gel bizim MSP'ne, gençlik kolları başkanı yapacaklar seni. CHP'den mutlak ayrılman gerek, bunu böyle istiyor kurtçular...»

Oğul:

«Beni CHP'den kimse koparamaz, ölüm bile.. »

Toprak ağası baba, «*kutsal mülkiyet*» silâhını kullanır bu kez. İşe yaramaz bir-iki tarla: «Ne halin varsa gör bundan sonra» biçimiyle evin kapısını gösterir, CHP'li oğula.

Bu genç adam (Bunun gibi 1977 seçimlerinde CHP saflarında eylemli nice kişi) 5 Haziran sonrasında ya *ölümle,* ya da *zorunlu göçle* kucak kucağa yaşıyorlar.

Ayrılırken Haydarpaşa önlerinde, sıla küskünü bir adam yüzüyle, *adının, köyünün* belirtilmesini istemiyor. Durmadan bunu yineliyor bana.

Düşünüyorum da, CHP, şu koşullarda *kendi yandaşlarına sahip* çıkmazken, faşizme karşı etkin bir demokratik eylem girişimlerini kimlerle verecek? Nasıl verecek? Soruları yanıtsız kalıyor. 5 Haziran'da CHP'nin iktidarı için dirençle eylem alanlarına çıkanlar, bugün CHP'nin bir açmazı olarak dört ayrı seçenekle karşı karşıya gelmiş bulunuyorlar:

1 — MHP'nin saflarına katılmak, bu başarılamazsa... 2 — Ölüm. 3 — Zorunlu göç. 4 — Ya da CHP örgütüyle ilişkinin kesilmesi pasifizm.

Her dört seçenek de, CHP tabanı için işleyen *bir tuzak.*

CHP 5 Haziran seçimlerinde siyasal *erk* olmayı yitirmekle kalmamış, bu amaçla demokratik eylemlere girişenleri de, *kitle ile ilişki kuran kişileri* de, seçim sonrası *kaderleriyle* baş başa bırakmış.

1977 Türkiye'sinde, CHP etkin bireyleri, özellikle MHP saflarında toplama girişimlerini(*) (seçim son-

(*) «CHP Genel Yönetim Kurulunca hazırlanan raporda, yerel seçimlerde Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Hatay ve Maraş'ta CHP tabanının zararına MHP'nin gelişmiş olduğu, (altını biz çiziyoruz) kaydedilmiş, Diyarbakır, Malatya, Kars ve Tunceli'de de CHP'den bağımsızlara kayan oyların...» (Cumhuriyet, 30 Ocak 1978)

rası sol nitelikli sloganların türetilmesine de bakarsak): CHP üst düzeyinde bulunan yetkili kişileri göremiyor mu?

Oysa, Sarıkamış belediye seçimlerinde ve Orman talanında MHP ve AP'nin *CHP tabanına* yöneldikleri açıkça görülüyor. Uygulanan yöntemler ise, sergilediğimiz örnekler...

CHP'NİN AÇMAZI : 2

131. maddenin değiştirilmesinde olduğu gibi; bunun işlerliğe dönüşmesi sürecinde de (Sarıkamış'ta gözlemlediğim gibi) «Siyasal propaganda», belli bir sınıfın ve bu sınıfa bağlı siyasal anlayışın en somut göstergesidir.

Anayasa hukukçusu, bilim adamı Prof. *Muammer Aksoy*'un (Kurucu Meclis'de Anayasa görüşülürken) getirdiği yerinde gerekçeler ve bilimsel verilerle konuyu sergilemesine karşın, 131. maddenin son fıkrasına karşı direnen ve sonradan da bu fıkranın kaldırılmasına oylarıyla yön veren siyaset kimliklerinin de *Sermaye-halk çelişmesi* açısından ve bu çertumunu unutmamak gerekiyor.

Bu *tarihsel karşılaşma* durumunda bilim adamlığının doğru tutumuyla; günlük siyaset adamlığının tutumunu unutmama kgerekiyor.

«*Bir sosyal demokrat parti örgütünün sağ yanı, sermayenin içindedir; sol yanı emekçi yığınlara uzanır.*» (*) tanımıyla sergilendiği gibi: 131 maddenin *özünü değiştirmeye* katkıda bulunan CHP'nin de; sosyal demokrat partilerin bu *tarihsel açmazıyla* kuşatıldıklarını görüyoruz.

Günümüz İtalyasında iktidar koltuğunda «*oturan sosyal demokrat örgütün iktidarı yitirme korkusuyla Mafia ile işbirliğine giriştiğini*» gazeteler yazıyor(*)

Bu örnekteki korkunç gerçek, bütün sosyal demokrat örgütler için söz konusu edilemez kuşkusuz. Ne var ki, bu örnek ve başka örnekler (131. maddenin değiştirilmesine katkı) aynı zamanda CHP'nin de tarihsel açmazını «konum» olarak sergilemeye yetiyor.

Hem sermaye çevrelerine yaranmak, hem de emekçi yığınların, sosyal-siyasal ve ekonomik taleplerine karşılık verme gibi «*bir koltukta iki karpuz*» tutma becerisini ileri süren bir örgüt, bu tarihsel açmazla kuşatılmış olacaktır, daha işin başında olsalar da.

CHP genel merkezinin *sağa eğimi* ile parti *muhalefetinin sola eğilimi* arasındaki *denge*, 1977 seçimlerinden önce sağlanamadığından; *parti içi bütünlüğün yokluğu*, Türkiye yüzeyinde hem oylara, hem de seçim sonrası gelişmelere *yansıyor* ister istemez.

Bu gerçek, 1977 Türkiye'sinde koşullar elverdiği halde, özellikle «vetoların» dayandırıldığı gerekçenin *çelişmesi* olarak, siyasal iktidarı kıl payı kaçırmakla kanıtlanıyor da.

YANIK GÖÇ HAVALARINA SÖZCÜKLER YETMİYOR

Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Erzurum bölge şefliği personelinin çalıştığı yerin yan sokaklarına bakan pencere camlarına Kurt

(*) İlhan Selçuk, «CHP'nin Konumu» Cumhuriyet Gazetesi, 2 Ekim 1977, sf: 2

resmi çizilir... miş... de... Kâzım Karabekir Eğitim Eğitim Enstitüsü öğrencileri burada çalışır... mış... da...

— Camlardaki bu resim nedir? denildiğinde:

— Ecdadımızın resmidir yanıtı verilir... miş... de...

— Siz devlet memuru musunuz? Parti memuru musunuz? denildiğinde:

— Biz parti memuruyuz denilir... miş... de...

— Yahya Demirel, cepheye gitmese... imiş... de...

— Erbakan'ın biraderi, milyonluk iş takipçiliği yapar... mış... da...

— Demirel yumruk atamaz... mış... takla atarmış... da...

— Şevket Demirel'in şirketi 481 milyon liralık iki yatırım için teşvik belgesi daha alır... mış... da...

— Hac'da ishal yokmuş, kabızlık var... mış... da...

— Kolera var... mış... da... yok muş... da. Hacca gidilir... miş... de... gidilmez... miş... de... Amerika'dan izin aldınız... mı... da... bir var... mış... da... bir... yok... muş... da...

Bırakın kardeşler bu boş lafları... gelin Sarıkamış ormanlarına... Nasıl «zengin», nasıl bolluk içinde «*maddi ve manevi sanayi hamleleri*» (!) yaptığınızı, nasıl «lider bir ülke» (!) olduğumuzu orada hep birlikte görelim.

O Enver Paşa hükümlüsü gibi, başları kesilip, kökleri bırakılan sarıçamların olduğu yerde... Kırk bilmem kaç milyon toplanalım, «*titreyip kendimize dönelim.*» Nasıl zengin bir ulus olduğumuza sevinerek:

(*) «İtalya'da iktidardaki Hıristiyan Demokratların... Mafia ile işbirliği yaptığı...» Cumhuriyet Gazetesi, 14 Eylül 1977. sf: 10

Hasankale'nin doruklarındaki ecdadımızın (!) resmi önünde eğilelim hiç durmadan: «*İslam ahlâkı ve Türklük gururu*» (!) için...

İkindi güneşi, olgun sarıçamlar olmuş yanık göç havalarında duruyor. Kamyonlara hızarlara kasalara, tabancalara, kuraklığa, erozyon, el kapılarına, gurbet yollarına, sıla küskünlüğüne, sel baskınlarına, *Yeryüzü Gurbetine* ve «Anadolu Sahrasına» dönüşüp doluyor gözlerime...

Nasıl anlatsam... nasıl anlatsam kardeşler... sözcükler yetmiyor...

Politika, 2 - 9 Aralık, 1977

İÇİNDEKİLER

Yeryüzü Gurbeti'nin İlk Basımı Üzerine 7
Gazete Dizisi İçin Söylenmiş Birkaç Söz 11

Bölüm: 1
İSVEÇ

Ver Elini İsveç 15
Türkçenin Yol Arkadaşlığıyla 16
Yeryüzü Gurbetçisi 16
İsveç'te Alman Göçmenler 18
Kızdan Daha Kız 19
Özgürlük 20
Alkollü İçkiler 21
Toprak Ağası Gibi Oturuşla 22
Sıcaklıklarını Duyuyordum 23
Kadın 24
Özgürlük Kimden Yana 25
Cinsel Özgürlük 26
Özgürlüğün Sınırları 27
Punkçuluk ve Komünizm 28
Punkçuluk 29

İsveç-Türkiye 30
Raccareler 31
Rinke By-Türke By 32
Türklere Ölüm 33
Otobüsün İçi ve Gamalı Haç 33
İsveç'te Ulusçuluk 34
Sarı Lacivertli Bayrak 35
Esmer-Sarışın 36
Soruların Dili 37
Sayıların Dili 39
Kavramların Dili 40
İsveç'de Evlilik 40
Güneşe Özlem 42
Basın Yayın 43
Sayılar - Sayılar 44
İsveç ve Yeni İnsan 45

Bölüm: 2
F. ALMANYA

Düş müdür Gerçek midir 49
Konar-Göçer İşgücü 50
Ailede Değişen İşbölümü 51
Yeni İlişkilere Doğru 52
Demokratikleşme ve Kadın 53
Yitip Gider Ter İçinde 54
Bilinmeyenlerden Bir-İki 55
Köleliğin Köleliği 56
Ayağında Kundura 58
Sayılar Açmazlar 59
At-Avrat-Silah 60
Çözülmez-Çözemez 61
Yeni Yemen 62
Alman Polisi Duymasın 62
Saatli Bomba 63
Yeni Köleler 66
Alman «Hür Teşebbüs»ü 67
Kendimizi Mayn Nehrine Atalım 68

Kalbimdesin 69
Karşıya Geçiyordum 71
Cezmleri Daha İyi Çeken Hoca 72
Yeryüzü Gurbetçileri 73
Göçmen Ülkesi 74
Yeni Bir Alt Proletarya 75
Değişecek ve Değiştirecek 77

Bölüm: 3
TÜRKİYE (SARIKAMIŞ 77)

İlk Basım İçin Birkaç Söz 81

Doğu Ekspresi

Ver Elini Sarıkamış 83
Yahya Demirel 84
Ben İşçiyim Arkadaş 85
Yaşayan Karpuz Ölen Buğday 85
Erzurum İstasyonunda 87
Orhan Yavuz'un Köylüsü 88
Kuşetli Vagon Kağnısı 88
Doğu Ekspresi 89
Geçmişten Günümüze Enver Paşalar
Handere Köyü 91
Tarihteki Hain Enver Paşa 92
Enver - Hitler 93
Madalyonun İki Yüzü de Değil, İçi 94
Sarıkamış Ağıtı 95
Sarıkamış'ın Güzelliği Gidiyor 96
Ağaçlar Utanır Ağaçlığından 97
Cesetim Bulunur Yol Kıyısında 98
Korkunun Ormanları 99
Muhbirlik mi Yapacağız 100

Duvardaki Yazı, Ormanı Yedi Faşistler

5 Eylül 1977 101
Ormanı Yedi Faşistler 102

Anılar ve 103
Acılar 104
Geceleyin Yaklaşabilirler 105
Kışlayı da Cephelere Bölerler 107
Kara Murat - Tarkan - Hergün 107
Türkiye 77 ve Sarıkamış 108

Özel Tarihine ve Sarıkamış'ta Göç Olgusuna Kısa Bir Yaklaşım

Sarıkamış 1950 - 1954 111
Göç Olgusu Etkenleri 112
İşsizlik 113
Tezek - Hela - Televizyon 114
Ticaret Loncası - Zanaatçılar 115
Kağnı ve Montaj Otomobil 116
Küçük Kent - Küçük Göç 117
Küçük Kent - Büyük Göç 118
Çarlık Rus Rubleleri 119
Odunu Aday Göstersem 120
Çiçekler Toplardık 121
AP ve Feodal İlişkiler 122
Menderes'ten Demirel'e 122
AP ve Şeyhlik Kurumu 123
Çocuklar - Çocuklar 124
Hepsini Anlatalım 125
Yapay Yönetim 126
Doğal Yönetimin Koşulları 127
Bardız Sarıkamış'a Dönüktür 128
Değişen Köy Adları 129
Kars - Erzurum İl Sınır Kavgaları 130
10 Orman Köyü Oylarının %'li Tablosu 131

Türkiye Genelinde Orman Konumu ve Sarıkamış 77

Menderes'in Orman Siyaseti 132
Anayasa'ya Hükümler Konulur 133
Anayasayı da Değiştirirler 134
«Anadolu Sahrası» 135
Orman Suçları İçin Genel Af 135
Yabancı Gözü İle 136
1917'de 90 Bin Hektar Orman 137

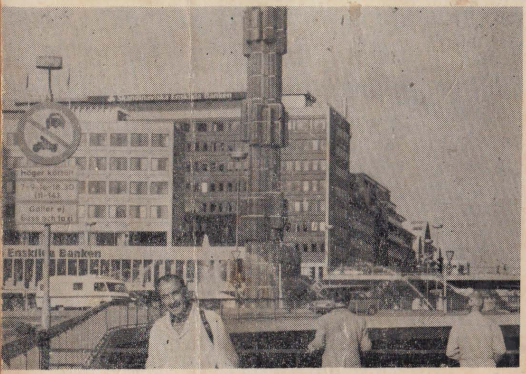
1977'de 9 Bin Hektar Orman 138
1977'de Orman Yangınları 139
Prof. Muammer Aksoy Doğrulanıyor 140
Tarihsel Değerlere Saygı 141
«Kurtçu Olursan» 141
Tezek Ormanı 142
Genç İnsanlar Öldürülürken 143
Çağ Dışı Sağ Partiler Yarışta 144
«İslâm Ahlâkı» ve Camiler 145
Altı Yaşındaki Çocuklar da Alır 146
Yağbasan Köylüsü Yoldaşım Oldu 147
Kızılçubuk 28 Hanedir 148
Yaylalar Yayla Değil 148
«1 - 10 Bedelli» Tomruklar 149
«Ülkücü Olursan, Suyun Akışını Bulursun» 150
«Yazın Gölge, Kışın Uyku Parası» 151
Rüşvet Vermede Yeni Yöntemler 151
Ecevit - Güven Oylaması ve Mermiler 152
Çalıntı Kamyonla Odun Çalmanın Hikâyesidir 153
Yollarda Yapılan Yolsuzluk 154
Orman Koruma Görevlileri 154
«Ya Kurtçu Olursun, Ya da...» 155
AP ve MHP Ortaklığında Aslan Payı 156
CHP'nin Tabanı ve MHP 157
AP'nin Kurtçulaştırılması 158
Din Ögesi ve MSP 159
10 Orman Köyü 1973 - 1977 Oy Dağılımı Tablosu ... 161

Dönerken :
Yanık Göç Havalarına Sözcükler Yetmiyor
CHP Sürgünü 162

Anlattıklarıdır 163
MSP'li Baba - CHP'li Oğul 164
CHP'nin Açmazı : 1 165
CHP'nin Açmazı : 2 166
Yanık Göç Havalarına Sözcükler Yetmiyor 167

tekin sönmez

yeryüzü gurbeti

125 TL.